

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAÎD KAVRAMINA
MÜFESSİRLERİN YAKLAŞIMI**

Hasan BAŞOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri

Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Abdussamet VARLI

2024

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAİD KAVRAMINA MÜFESSİRLERİN YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan BAŞOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Abdussamet VARLI

BAYBURT -2025

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Abdussamet VARLI danışmanlığında, Hasan BAŞOĞLU tarafından hazırlanan “Kur’ân-ı Kerîm’de Vaîd Kavramına Müfessirlerin Yaklaşımı” başlıklı bu çalışma, 06.12.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Abdussamet VARLI

Üye : Doç. Dr. Resul ERTUĞRUL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hayri ŞAHİN

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bünyamin ALİM

Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Abdussamet VARLI danışmanlığında hazırlamış olduğum “Kur’ân-ı Kerîm’de Vaîd Kavramına Müfessirlerin Yaklaşımı” başlıklı program seçin tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26.12.2024

Hasan BAŞOĞLU

ÖN SÖZ

Yüce Allah (c.c.), insanları “Ahsen-i Takvîm” üzere yaratarak, dünya ve ahiret mutluluğu için onlara elçiler göndermiş ve bu elçiler aracılığıyla da hidayet kaynağı olan kitaplar indirmiştir. İnsanoğlunun, iki dünya saadetine ulaşabilmesi için gönderilen peygamberlerin öğretilerine ve onlara indirilen kutsal metinlere sadık kalması gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm, en son indirilen kitap olarak, Müslümanların dünya ve ahiret huzurları için anlamaları ve yaşamlarında uygulamaları gereken bir rehber niteliği taşır.

Kur’ân-ı Kerîm’i, Allah’ın (c.c.) bizden istediği bir şekilde anlama gayreti, onun hükümlerini, emir ve yasaklarını ve insanlığın mutluluğu için izlenmesi gereken yoları kavramak ile mümkündür. Kur’ân-ı Kerîm, dünyanın geçici bir hayat olduğunu ve ahiret âleminin kalıcı nimetlerle dolu bir yer olduğunu vurgulamaktadır. Allah’ın (c.c.) insanlara va’d ettiği ebedi nimetlere ulaşmak, yalnızca O’na, peygamberlerine ve ahiret gününe inanarak ve ilahi rızayı gözeterek salih ameller işlemekle elde edilebilir. Ayrıca, Yüce Yaratıcının kaçınılması gereken hususlara riayet edilmesi de bu nimetlerin kazanılmasında bir vesile olduğu açıkça ortadadır.

Kur’ân-ı Kerîm, İslam inancının ana menbaı olup, ahlaki değerleri belirleyen bir ilahi kitaptır. İçerdiği emirler, yasaklar, helal ve haramlar, va’dler, mükâfatlar, cezalar, tehditler ve uyarılar, bireylerin manevi dünyasını şekillendirmektedir. Bu bağlamda, Kur’an’da sıkça yer alan vaîd kavramı ve onunla bağlantılı benzer ve zıt kavramlar, Allah’ın (c.c.) kullarına sunduğu ödül ve ceza sisteminin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Lisansüstü eğitim ve tez çalışması süreci, oldukça meşakkatli bir yolculuktur. Bu süreçte, bana her türlü rehberliği sağlayan, isteklendirmemi artıran, katkı ve yapıcı eleştirilerde bulunan, tezimin oluşumunda büyük bir emek sarf eden saygıdeğer hocam ve danışmanım Sayın Doç. Dr. Abdussamet Varlı’ya içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, ders ve tez dönemlerinde katkıda bulunan Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ hocama, Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL’a, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hayri ŞAHİN’e, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ndeki değerli akademisyenlere ve tezin yazım kuralları açısından incelemelerde bulunan Vaiz Yasir CEYLAN hocama da şükranlarımı iletiyorum.

Hasan BAŞOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAİD KAVRAMINA MÜFESSİRLERİN YAKLAŞIMI

Hasan BAŞOĞLU

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdussamet VARLI

Bayburt-2024, Sayfa: 137

Bu çalışma, özellikle İbrahim 14/14, Tâhâ 20/113, Kâf 50/14, 20, 28 ve 45. ayetlerdeki vaîd kavramı üzerinde durarak Kur'ân-ı Kerîm'de "vaîd" kavramı ile ona bağlı olan "va'd" kavramının mahiyeti ile meal ve tefsirlerde verilen anlamları değerlendirecektir. Vaîd çeşitlerini ve tarihsel süreç içinde süregelen tefsir kitaplarındaki tartışmaları incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, bu kavramın tanımını yapmak, semantik analizini gerçekleştirmek, Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda zikredilen ayetlerde geçen vaîd kavramını meal ve tefsirlerden istifa ederek kavrama zıt ve benzer anlamlı diğer terimlerden de istifade ederek kavramın çeşitlerine değinmek ve hangi gruplara hangi bağlamlarda hitap ettiğini analiz etmektir. Buna ilaveten Kur'ân-ı Kerîm'de kimlerin kimler için hangi maksatla vaîdde bulunduğu üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda, Allah'ın (c.c) bu kavram ve ilişkili kavramlar bağlamında ibadet ve itaati yerine getirenlerden iradeli ve iradesiz sorumlu olanlara nasıl vaîdde bulunduğu veya farklılıkları, hedeflediği mesajı ve uyarı üslubunu belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırma, tefsir eserleri ve ilgili diğer kaynaklardan sağlayacağı verilerle uygulamaya yönelik bir sonuç ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırma sürecinde, tefsir kaynakları ile diğer derlenen kaynaklardan veriler analiz edilmiştir.

Sonuç olarak, Kur'ân-ı Kerîm'in insanlığa hidayet tebliği görevini vurgulayan, hidayet-dalâlet, cennet-cehennem, saîd-şakî gibi ikili kavramlar üzerinden yürütülen "va'd" ve "vaîd" tartışmalarının, günümüz dünyasındaki buhranlı yaşam biçimlerinin huzura dönüşmesinde hayati bir rol oynayacağı amaçlanarak bu tez eksikleriyle birlikte ortaya konulmuştur. Son olarak bu araştırmada, erken dönem müfessirlerin bu kavramlar üzerine yaptıkları yorumların, günümüz problemleriyle örtüşmesi, İlâhî hitabın ve evrensel mesajın kıyamete kadar sürecek geçerliliğini teyit ettiğini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cennet, cehennem, ceza, tefsir, va'd, vaîd.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

THE APPROACH OF THE COMMENTARIES TO THE CONCEPT OF WAID IN THE QUR'AN

Hasan BAŞOĞLU

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Abdussamet VARLI

Bayburt-2024, Pages: 137

This study focuses on the concept of "wa'id" as presented in the verses of Ibrahim 14/14, Taha 20/113, and Qaf 50/14, 20, 28, and 45 in the Holy Qur'an, analyzing the nature of the term "wa'id" and its related concept "wa'd" (promise) as reflected in interpretations and translations. It explores various types of "wa'id" and the discussions within historical explanatory texts over time. The main objectives of this research are to define these concepts, conduct a semantic analysis, and discuss the concept of "wa'id" as mentioned in the aforementioned verses by utilizing translations and interpretations, as well as synonyms and antonyms. The study will also analyze which groups are addressed in various contexts regarding "wa'id." Furthermore, it will examine who makes "wa'id" declarations in the Qur'an, for whom, and for what purposes. Additionally, the research aims to determine how Allah (SWT) addresses individuals who fulfill worship and obedience, distinguishing between those who are willful and those who are not, as well as the implications of these declarations, the intended messages, and the style of admonition. This research aims to present practical results based on data obtained from exegeses and other relevant sources. Throughout the research process, data from tafsir sources and other compiled materials were analyzed.

In conclusion, this thesis emphasizes the Qur'an's mission of conveying guidance to humanity, highlighting the discussions of "wa'd" and "wa'id" through dual concepts such as guidance-misguidance, paradise-hell, and blessed-damned. It argues that these discussions play a vital role in transforming the crisis-ridden lifestyles of today's world into peace. Finally, this research reveals that the interpretations of early exegetes on these concepts resonate with contemporary problems, affirming the continued validity of Divine discourse and the universal message until the Day of Judgment.

Keywords: Heaven, hell, punishment, tafsir, (wa'id) promise, (wa'd) promise/vow.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
Araştırmanın Amacı	2
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları	3
Varsayımlar	5
Terim ve Tanımlar	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. SEMANTİK VE VÂİD KAVRAMLARI.....	7
1.1. SEMANTIĞİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ.....	7
1.1.1. Semantik Kavramı.....	7
1.1.2. Semantiğin Çeşitleri	8
1.1.3. Semantiğin Tarihçesi	9
1.2. KUR'ÂN-I KERİM'İ ANLAMADA SEMANTIĞİN ÖNEMİ.....	10
1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Dilin ve Anlamın Önemi	10
1.2.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Anlamlandırılmasında Semantik Yaklaşım	12
1.2.3. Kur'ân-ı Kerîm Tefsirinde Semantik Yöntemin Uygulanması.....	13
1.3. VÂİD (وَعِد) KAVRAMININ SEMANTİK ANALİZİ.....	14
1.3.1. Vâid (وَعِد) Kavramının Semantik Analizi ve Kökeni	14
1.3.1.1. Tefsirlerde vâid kavramı	15
1.3.1.2. İslam hukuku bağlamında vâid kavramının yeri	19
1.3.2. Vâid Kavramının Yapısı.....	21
1.3.3. Veade (و-ع-د) Kelimesinin Kök Anlamı	22
1.3.4. Vâid Kelimesi ile İlişkili Olan Kavramlar.....	27
1.3.4.1. Vâid ile benzer anlamlı kelimeler	28
1.3.4.2. Vâid ile ilgili zıt anlamlı kavramlar	34
1.3.4.3. Va'd "الوعد" kavramı	40
İKİNCİ BÖLÜM	45
2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE VÂİD KAVRAMINA MÜFESSİRLERİN	
YAKLAŞIMLARI	45
2.1. VÂİD KAVRAMININ MEAL VE TEFSİRLERİNDEKİ YANSIMALARI.....	45
2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm Meallerinde Vâid Kavramı	45
2.1.1.1. İnkâr edenlerin yerine vâidden korkanların yerleşmesi	46
2.1.1.2. Uyarı olarak Kur'an'da sıralı tehditler	46
2.1.1.3. Vâid peygamberini yalanlayanlara hak olması	47
2.1.1.4. Sûr: Haberi verilen vâid gerçekleştiği gün	48

2.1.1.5. Hesap günü gerçekleşeceği va'd edilen vaîd.....	49
2.1.1.6. Kur'an'ın vaîdden korkanlara öğüt olması.....	50
2.1.2. Tefsirlerde Vaîd Kavramı.....	51
2.1.2.1. İnananlara karşı yapılan tehditler ve Allah'ın vaâdi	51
2.1.2.2. Tehditlerin olumlu etkileri.....	55
2.1.2.3. Allah'ın azabının kesin olduğuna dair tehditler	57
2.1.2.4. Yevmü'l-vaîd meselesi.....	60
2.1.2.5. Allah'ın vaadinin önceden haber verilmesi.....	62
2.1.2.6. Allah'ın vaadinin inananlar için bir öğüt olması.....	65
2.2. VAÎD'İN ÇEŞİTLERİ.....	68
2.2.1. Alanlarına Göre Vaîd Çeşitleri	68
2.2.1.1. Gaybi ve şuhudi vaîdler.....	68
2.2.1.2. Dünyevî ve uhrevî vaîdler	69
2.2.1.3. İhtiyarî ve ızdırarî vaîdler.....	73
2.2.2. Mütakellime Göre Vaîd Çeşitleri.....	74
2.2.2.1. Allah'ın vaîdi.....	74
2.2.2.2. İnsanların vaîdleri.....	75
2.2.2.3. Şeytanın vaîdleri.....	75
2.2.3. Muhatabına Göre Vaîd Çeşitleri.....	78
2.2.3.1. Muhatabı umumi olan vaîd çeşitleri.....	78
2.2.3.2. Muhatabı hususi olan vaîd çeşitleri	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	105
3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAÎD KAVRAMININ ETKİLERİ.....	105
3.1. VAÎDİN FERT (İNSAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	105
3.1.1. Vaîdin Fert (İnsan) Üzerindeki Etkileri	108
3.1.1.1. Vaîdin fert üzerindeki akli etkileri	110
3.1.1.2. Vaîdin fert üzerindeki ruhi etkisi.....	114
3.1.2. Vaîd Kavramının İnsan Psikoloji ve Ahlaki Üzerindeki Etkisi.....	116
3.1.3. Vaîdin Toplum Üzerindeki Etkileri	118
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	123
Sonuç	123
Tartışma.....	127
Öneriler	127
KAYNAKÇA.....	129
ÖZ GEÇMİŞ	137

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ank.	: Ankara
a.s	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
b.	: İbn, bin.
c.c	: Celle Celalüh
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor.
Hız.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
M.Ü.İ.F.Y.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
Öğr.	: Öğretim
Prof.	: Profesör
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
sn.	: Sayın
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Tarih yok
ts.	: Tarihsiz
Ter.	: Tercüme
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Üys.	: Üyesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
yy.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli topluluklara, peygamberlere, Müslümanlara, Ehl-i Kitap öncesi/sonrası gruplara, Ehl-i Kitaba ait vaîdlerde ve bu vaîdlerin sebepleri ve sonuçları ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu vaîdler konusunda hayat nizamının doğru ve erdemli bir şekilde yürütülebilmesi için tüm konu ve kavramlarda olduğu gibi, bu vaîd kavramı için de bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu tartışma götürmeyen bir gerçektir. Dolayısıyla, ilgili kavramın anlaşılabilmesi için öncelikle semantik çerçevede bir tanım çalışması gerçekleştirilmiştir.

Kur'anî kavramların detaylıca bilinmesi Kur'an ayetlerinin anlaşılması açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada (الوعد) vaîd kavramının öncelikle semantik analizi gerçekleştirilecektir. Semantik analizinin derinlemesine anlaşılabilmesi için, çalışmaya başlamadan önce semantiğin tanımı, tarihçesi ve çeşitleri hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Ayrıca, semantik üzerine yapılan çalışmaların Kur'ân-ı Kerîm'in anlamlandırılmasındaki rolü de ele alınacaktır. Yine bu çalışmada vaîd kavramı rivayet ve dirayet temelli tefsir kaynakları başta olmak üzere, diğer tefsir kaynaklarından, vaîd ve diğer bazı kavramlar üzerine yapılmış çalışmalardan da istifade edilerek incelenecektir. Vaîd meselesinin lügat ve etimolojik yapısı incelenerek, eş ve zıt anlamlı kavramlarla ilişkisi kısaca değerlendirilecektir. Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarına yönelik belli ayetlerin üzerinde durulacak, bu ayetlere ait mealler ve tefsirlerdeki anlamlar bağlam ve sonuçlarıyla birlikte analiz edilecektir. Ardından, vaîd çeşitleri araştırılacak ve Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîd kavramının toplumsal ve bireysel etkileri ele alınacaktır.

Araştırma üç ana bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde semantik üzerine kısaca bilgi verilerek Kur'ân-ı Kerîm'i anlama sürecinde semantiğin rolü, vaîd kavramının sözlük ve terim anlamı, vaîd kavramına benzer veya aynı anlamı taşıyan ve zıt anlamlı kavramlar incelenecektir. İkinci bölümde, belirtilen Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinde geçen vaîd kavramına ilişkin meal ve tefsirlerdeki anlamlar ve bu bağlamda detaylı izahlar yapılacak ve vaîd çeşitleri incelenecektir. Son olarak Üçüncü bölümde bu kavramın toplum ve bireyler üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu çalışma, Allah'ın (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de Müslümanlar, müşrikler ve münafıklar gibi, Ehl-i Kitap öncesi ve sonrası çeşitli topluluklara yaptığı vaîdler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Vaîd kavramı hakkında bilgi verilecek; kök ve türevleri üzerinde sözlüklerden edinilen bilgilerle bir analiz gerçekleştirilecektir. Ayrıca, meal ve tefsirlerin vaîd

kavramına dair yaklaşımları değerlendirilecek ve bazı örneklerle yer vererek vaîd çeşitleri üzerinde durulacaktır. Son olarak, vaîd kavramının toplum ve bireyler üzerindeki etkilerine değinilecektir.

Vaîd kavramının Kur'an'da farklı bağlamlarda kullanılması, diğer kavramlarla benzer ya da zıt anlamlılığı gibi nedenler ve bu kavramın tanımına uygun başka kavramların olmasından dolayı kavramın tanımı ve kapsamının net olmamasından dolayı kök ve türevlerinin detaylı bir sözlük analizini farklı bir şekilde ortaya koyabilmek,

Bu kavramla ilgili bir mutabakat sağlanamaması, vaîd kavramına dair farklı yaklaşımları ve bu konudaki görüş ayrılıkları,

Vaîd kavramının va'd, kader, irade, adalet, rahmet vb. gibi diğer Kuran kavramlarıyla olan bağlantısının net ortaya konulamaması, farklı dönemlerde ve ekollerde vaîd kavramına dair yapılan yorumların değişkenliği,

Ekollerin vaîd konusundaki yaklaşımları, kavramının birey ve toplum üzerindeki etkileri konusunda net tespitlerin yapılamaması vb. sebepler araştırmanın problemleri olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Tefsir alanında Kur'an-ı Kerîm üzerine yapılan çalışmaların temel amacı, bu metnin yaşam alanına yansıtılması gereken fikir ve düşünceleri belirlemektir. Kur'an-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak ve vahyin orijinalliğini koruyarak insanlığın hizmetine sunmak, bu çalışmaların en önemli hedeflerinden biridir. Kur'an-ı Kerîm'de yer alan kavramlar üzerinde detaylı bir araştırma yapmak, bu kavramların zaman içinde kazandığı ya da kaybettiği anlamları saptamak, Kur'an-ı Kerîm'i doğru kavrayabilmek açısından son derece önemlidir.

Vaîd kavramı daha önce felsefî ve kelâmî metotlarla incelenmiştir. Bu tez ile vaîd kavramına tefsir perspektifinden bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, vaîd kavramının kök anlamları tespit edilecektir. Tarihsel bağlamda kullanım şekilleri, bu kavramlarla insanlara, cinlere, şeytanlara vs. varlıklara hangi va'dlerin yapıldığı, bu va'dlerin sebepleri ve nihayetinde Allah'ın (c.c.) vaîd kavramıyla hedeflediği gayeler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Müslümanların hem dünya hem de ahiret düzlemindeki va'dlerden yararlanmaları ve vaîdlerden sakınmaları için bazı yöntemler açıklanacaktır.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Kur'an-ı Kerîm, indirilmiş olduğu günden itibaren toplumların inanç ve düşünce sistemlerini şekillendirme noktasında hem inananlar hem de inkâr edenler için önemli bir

referans olmuştur. Bu bağlamda, görüşlerini Kur'ân-ı Kerîm'e dayandırarak şekillendiren topluluklar tarih sahnesinde varlıklarını sürdürürken; Kur'an'la temellendirmeyen grupların ya kavramsal anlamda devam ettikleri ya da özünden kopup farklı yollara evrildikleri gözlemlenmektedir.

Kavramlar, ortak özellikleri paylaşan ve aynı isimle tanımlanan semboller, olaylar ile nesnelerin gruplandırılmasıdır. İnsanların daha sistemli düşünebilmesi için deneyimlerinden elde ettiği bilgiler, zihinsel yapı içinde uygun şekilde sınıflandırılır ve kategoriler halinde depolanır. Kavramlar, insan düşüncesinin en küçük, basit ve temel aracıdır; dolayısıyla düşünmenin ve bilgi üretmenin yapı taşıdır. Kavramlar, kelimelere gerçek anlamlarını kazandırarak nesnel dünyanın insan zihnindeki yansımalarını ifade eder. Zihnimizde nesneleri hatırlatan tanımlara dönüşen kavramlar, düşünce gelişimimize önemli katkılar sağlar. Bu nedenle, metnin derinlemesine anlaşılabilmesi için her bir kavramın ne anlama geldiğinin kavranması kritik öneme sahiptir. Pek çok insan, istesin ya da istemesin, kavramları öğrenir ve bu kavramlar kişinin psikolojik dünyasını geliştirmektedir.¹ Bu açıdan, gerçekleştirilen araştırma, bir kavram analizi niteliği taşıdığı için büyük önem arz etmektedir.

Vaîd gibi kavramlar, tarih boyunca çeşitli tartışmalara sebep olmuştur.² Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramların incelenmesi ve vahyin özüne uygun biçimde yorumlanması gerekmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm, tüm insanlığa hidayet rehberliği eden ve her döneme hitap eden kutsal bir metin olarak değerlendirilmektedir. Bu tez çalışması ile elimizdeki tefsir kaynaklarını kullanarak, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen vaîd kavramını rivayet ve dirayet perspektifinden ele almayı ve bu kavramın yorumlarını açıklamayı amaçlamaktayız.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Kuran-ı Kerim'de geçen vaîd kavramının semantik analizi, kavramın diğer Kuran kavramlarıyla olan ilişkisi ve etkileşimi sınırlı bir şekilde ele alınacaktır. Araştırma, tefsir ve meal kaynaklarındaki vaîd kavramına yönelik yaklaşımlarla sınırlı tutulacak, diğer İslami disiplinlerdeki değerlendirmeler kapsam dışında bırakılacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm ve tefsir literatüründe vaîd kavramının ele alınış biçimi incelenecektir. Başlıca odak noktası, Müslümanlar, müşrikler, münafıklar ve Ehl-i Kitap gibi gruplara yönelik kullanılan vaîd kavramının değerlendirilmesidir. Kur'an ve tefsir geleneğindeki vaîd kavramına dair yaklaşımlar analiz edilecek, vaîd kavramının va'd kavramı ile olan ilişkisi ve diğer

¹ Figen Kılıç, "Kavram Analizi Yönteminin Kültür Kavramının Öğrenilmesine Etkisi", *Education Sciences* 4/4 (2019), 1381-1391.

² Sönmez Kutlu, "Va'd ve Vaid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 4/115-117.

benzer/zıt kavramlarla olan bağlantısı incelenecektir. Ayrıca vaîd kavramının kökeni ve anlamsal çerçevesi ele alınacaktır. Bununla birlikte, çalışmada vaîd kavramının çeşitlerinden sınırlı şekilde bahsedilecek, kavramın toplumsal ve bireysel etkileri yalnızca genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Nihayetinde, bu çalışmanın amacı, Kur'an ve tefsir geleneğinde vaîd kavramının konumu ve işlevini anlamaktır.

Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîd kavramı ve bu kavramla ilişkili benzer ya da zıt terimler detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Vaîd kavramı, sözlükte “ileride meydana gelecek bir duruma dair söz vermek” anlamında kullanılmaktadır.³ Vaîd denince akla hemen zıt anlamda veya bazen de aynı anlamda kullanılan va'd kavramı gelir. Dolayısıyla va'd iyi ve kötü durumları kapsarken, vaîd yalnızca kötü durumlarla ilgilidir. Belirsiz bir bağlamda kullanıldığında, va'd iyilik ve mükâfat anlamına gelirken; vaîd kötü bir durum veya ceza anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, va'd, Allah'ın (c.c.) emirlerine uyan kişilerin mükâfatlandırılacağını bildiren bir ifade, vaîd ise bu emirlere uymayanları ceza ile tehdit eden bir uyarıdır. Vaîdler, Allah'ın (c.c.) günahkârları ve itaatsizleri uyaran ilahi mesajlarıdır. Bu kavramlar, Kur'ân-ı Kerîm'in insanları “sıratı müstakime götürme” amacının önemli bir parçasıdır.

Tezimizde, vaîd kavramının sözlük ve terim anlamları, kökü ve kök anlamları gibi konulara değinilecek; ayrıca “v-a-d” kökünden türeyen fiil, mastar ve isim gibi çeşitli dilbilgisi unsurları incelenecektir. Kur'an'dan örneklerle özellikle İbrahim 14/14, Tâhâ20/113, Kâf 50/14, 20, 28 ve 45. ayetlerdeki vaîd kavramı üzerinde durulacak; meal ve tefsirlerde verilen anlamlar değerlendirilecektir. Ayrıca, vaîd kavramı ve benzer ya da zıt terimlerin içerdiği anlamlar analiz edilerek, bu kavramların toplum ve birey üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu çalışmanın, Kur'ân-ı Kerîm araştırmalarına katkıda bulunması hedeflenmektedir. Vaîd ve ilişkili kavramların anlaşılması, yalnızca bireysel manevî gelişim açısından değil, aynı zamanda toplumsal barış ve adaletin sağlanması açısından da büyük önem taşımaktadır.

“Kur'ân-ı Kerîm'de Va'id Kavramına Müfessirlerin Yaklaşımı” başlıklı bu tez, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, semantik üzerine kısaca bilgi verilerek, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama sürecinde semantiğin rolü, vaîd kavramının sözlük ve terim anlamı, vaîd kavramına benzer veya aynı anlamı taşıyan kavramlar ve zıt anlamlı kavramlar işlenecektir. İkinci bölümde ise, belirtilen ayetlerde geçen vaîd kavramına ilişkin meal ve tefsirlerdeki anlamlar incelenecek ve bu bağlamda detaylı izahlar ile vaîd çeşitleri incelenecektir. Son olarak üçüncü bölümde bu kavramın toplum ve bireyler üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Araştırma

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap* (Kahire: Daru'l-Maarif, 1980), 10/218.

sürecimizde, klasik tefsir kaynaklarının yanı sıra diğer tefsir kaynakları, hadis vs. diğer ilgili kaynaklardan yararlandık.

Varsayımlar

Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîd kavramının semantik analizinin yapılmasının, diğer kavramlarla ilişkisi kavramın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Tefsir ve meal kaynaklarındaki vaîd kavramına dair yaklaşımların incelenmesinin, kavramın Kuran'daki kullanımını daha kapsamlı bir şekilde ortaya koyacağı varsayılmaktadır.

Vaîd kavramının, diğer Kur'an kavramlarıyla ilişkisinin ve etkilerinin irdelenmesinin, kavramın bütüncül bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacağı varsayılmaktadır. Kavramın çeşitleri ile fert ve toplumsal etkilerine değinilerek kavramın insan üzerinde bırakacağı düşünme ve dünya/ahiret saadeti için bir çaba olacağı varsayılmaktadır.

Terim ve Tanımlar

Vaîd (وعد) kelimesi, Arapça “vaad” (وعد) kökünden gelen vaîd terimi, temel olarak “söz vermek” veya “vaatte bulunmak” anlamını taşır; bununla birlikte vaîd kelimesi, çoğunlukla “ceza vaat etmek” veya “tehdit” manasında değerlendirilir.⁴

Semantik, kelimelerin anlamları ve anlamsal değişimleri üzerine çalışan bilim dalıdır, anlamın dilbilimi açısından incelenmesiyle ilgilenen bir alt disiplindir.⁵

Va'd, ıstılahta va'd (الوعد) kavramı, gelecekte birinden zararın uzaklaştırılması, ya da ona çıkar/menfaat temin edilmesi ile ilgili her türlü habere denilir. Kişi ister bunu hak etmiş olsun isterse olmasın, va'd edilen şey, hayr/iyide olabilir, şer/kötü de olabilmektedir.⁶

Rivayet tefsiri, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in sünneti, sahâbe ve tâbiûn nesli olmak üzere dört kaynağa dayanarak Kur'an'ı yorumlama yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda müfessir, bu yollardan gelen bilgilerle yetinir ve Kur'an'ı bu kaynaklara dayandırarak tefsir eder. Şüphesiz Kur'an'ın en iyi müfessiri Kur'an'ın kendisi ve Allah Resulü'dür. Sahâbe ise vahiy döneminde yaşamaları, ayetlerin iniş sebeplerini gözlemlemeleri, Hz. Peygamber'in Kur'an yorumlarını dinlemeleri ve Kur'an hükümlerinin uygulamasını görmeleri sebebiyle tefsirde önemli bir kaynaktır. Tâbiûn ise sahâbelerin aktarmadığı pek çok uygulamayı onlardan öğrenerek sonraki nesillere aktarmıştır.⁷

⁴İsmail Ağa Sıvacı, *Arapça Dilbilgisi ve Sözlükçesi* (Ankara: Ekin Yayınları, 2009), 150.

⁵Elif Demirtaş, *Dilbilimsel Anlam ve Semantik Üzerine Notlar* (Ankara: Akademik Yayınlar, 2022), 67.

⁶Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* (Kahire: Mektebet'ül Vehbe, 1965), 145.

⁷Abdulhamit Birişik, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları

Dirayet tefsiri, rivayet tefsirinin sınırlarını aşan bir yaklaşımdır. Bu yönetime göre müfessir, rivayet tefsirinin kaynaklarını ve yöntemini kullanmakla yetinmez; zaman zaman bu kaynakların verilerini eleştirir ve rivayetin sunduğu bilginin yetersiz kaldığı durumlarda ilgili ayet veya sureyi yorumlamaya çalışır. Dolayısıyla dirâyet tefsirinde müfessir daha aktif bir rol üstlenir; sahip olduğu kaynakları akli süzgeçten geçirir ve bir nevi ichtihad yapar.

Dirâyet tefsiri, ulemâ tarafından sonradan ihdas edilmiş bir yöntem değildir. Aksine, kaynağını doğrudan Kur'an'ın kendisinden ve Hz. Peygamber'in Kur'an'ı yorumlama biçiminden alır. Zira Kur'an, birçok ayette insanı kendisi üzerinde düşünmeye teşvik etmekte; Hz. Peygamber de kelimelerin günlük dildeki anlamlarının dışında başka manalara gelebileceğini belirtmekte ve kişinin bu konuda dikkatli olmasını, aklını kullanmasını tavsiye etmektedir. Bu yaklaşım, rivayet tefsirinin sınırlı kalabileceği durumlarda Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması için önem arz etmektedir.⁸

Ehl-i Kitap, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önceki vahiy sahipleri olan Yahudi ve Hristiyanlara verilen isimdir.

Cehennem, (cehennâm, cihinnâm) “derin kuyu; hayırsız, uğursuz” anlamına gelen Arapça asıllı bir kelime olduğunu ileri süren İslâm bilginleri olmuşsa da dil âlimleri bu konuda tereddüt etmişlerdir.⁹ Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş yedi âyetinde yer alan cehennem, herhangi bir sözlük anlamı taşımaktan çok kâfirlerin, münafıkların, zâlimlerin, gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekları yer olarak tasvir edilir. Nitekim söz konusu âyetlerin birçoğunda cehennem “mesvâ, me'vâ” (mekân) kelimeleri veya “azâbü cehennem, nârü cehennem” terkipleriyle kullanılmıştır.¹⁰ Tanımlarla ilgili diğer kaynaklar ayrıca konunun işleneceği bölümlerde zikredilecektir.

Merkezi, 2011), 40/290-294.

⁸Birişik, “Tefsir”, 40/290.

⁹Ömer Faruk Harman, “Cehennem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/225-226.

¹⁰Bekir Topaloğlu, “Cehennem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/227-233.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEMANTİK VE VÂİD KAVRAMLARI

Kavramların doğru anlaşılabilmesi, konuların doğru anlaşılmasıyla direk bağlantılıdır. Kelimelerin kavramlaşma süreçlerinin ortaya konularak gerçek manalarına ulaşmak ise “semantik” ilminin alanını ifade etmektedir. Bu sebeple kavram çalışmalarını içeren araştırmalar mutlak suretle kelimelerin kökenlerini ortaya çıkarmak zorunda oldukları için semantik bakış açısını kullanmak zorundadırlar.

1.1. SEMANTİĞİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Semantik, anlamın dilbilimi açısından incelenmesiyle ilgilenen bir alt disiplindir.¹¹ Bu alan, sözcükler, cümleler ve daha büyük dilsel birimlerin anlamlarını analiz eder. Semantik, dilin anlam üretme süreçlerini, kelimelerin ve ifadelerin insanlar arası iletişimdeki kullanım biçimlerini araştırır.¹² Bu bağlamda, dilin yalnızca kelimelerle değil, aynı zamanda anlamla nasıl yapılandığı ve nasıl kullanıldığını anlamak amacıyla, dilbilimciler, filozoflar ve bilişsel bilimciler tarafından incelenen geniş ve çok disiplinli bir alan olarak kabul edilir. Semantik çalışmalarının hedeflenen kavramlar üzerindeki etkisi incelenirken, bu alanın temel bileşenleri üzerinde durulması önemlidir.

1.1.1. Semantik Kavramı

Semantik terimi, antik Yunanca “semantike-semantikos” köklerinden türetilmiş ve “anlamak, manalı, manidar, gizli anlam taşıyan, anlam veren veya belirten” gibi anlamları içermektedir.¹³ Bu terimin fiil hali “semainein” olup “göstermek, mana vermek, kastetmek veya yönelmek” anlamlarına gelir. Verdiği bu anlamlar çerçevesinde, “semantikos” terimine “dilde bir manayı gösteren” anlamı eklenmiştir.¹⁴ Ayrıca, bu kelime “anlam veren, anlamlayan, anlamını belirten” niteliklere sahiptir. Semantik, bir disiplin olarak tanımlandığında, “semiology = anlam bilimi” anlamını taşır; Arapça’da “ilmu’d-dilale” veya “ilmu’l-meânî” olarak bilinmektedir. Türkçeye ise “mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi”¹⁵ şeklinde çevrilebilir. Semantik, anlam çalışmaları ile ilgili teknik bir terim olduğundan, anlam, dilin bir parçası ise, semantik de dilbilimin bir parçası olarak kabul edilir.¹⁶ Semantik, bir bilim disiplini

¹¹Demirtaş, *Dilbilimsel Anlam ve Semantik Üzerine Notlar*, 67.

¹²Ahmet Yılmaz, *Dilbilim ve Anlam Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Bilim Yayınları, 2020), 45.

¹³John Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş*, çev. Ahmet Kocaman (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983), 358; A. Baki Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2002), 1291.

¹⁴Güçlü vd. *Felsefe Sözlüğü*, 1291.

¹⁵Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2001), 18.

¹⁶Frank R Palmer, *Semantics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 1.

olarak anlam öğretisi olarak tanımlanmaktadır. Bu alan, işaretler ile sözcükler ve önermeler arasındaki anlam ilişkisini inceleyen bilgi dalı olarak kabul edilir. Semantik, aynı zamanda “im” bilimlerinin bir alt disiplini olarak da kabul edilmektedir.¹⁷ Bir başka tanımda ise, semantik; “dili anlam yönünden ele alan, göstergenin (sema) gösterilen kısmını veya içeriği süreklilik açısından inceleyen dilbilimler dalı” olarak ifade edilmektedir.¹⁸ Semantik üzerine önemli çalışmaları olan Izutsu, semantiği, “etimolojisinden de kaynaklandığı gibi, mana ile ilgilenen geniş kapsamlı bir bilim” olarak tanımlamış¹⁹ ve semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik çalışmadır, denmiştir.²⁰

Semantik, anlam çalışmaları ile ilgili kullanılan teknik bir terimdir. Dolayısıyla, anlamın dilin bir bileşeni olması sebebiyle, semantik de dilbilimin bir parçasını oluşturur. Semantik, kelimeler ve önermeler ile onların ifade ettiği anlamlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir.²¹ Ele alınan bu çalışma, yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda dili kullanan toplumların dünyaya dair anlayış ve düşüncelerini kavramak amacıyla yapılan bir analizdir.

1.1.2. Semantiğin Çeşitleri

Semantik, denotasyon (doğrudan anlam) ve konotasyon (çağrışımsal anlam), çok anlamlılık, eş anlamlılık ve bağlam gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, anlamın nasıl inşa edildiğini ve metinlerdeki ince ayrımları anlamak için önemli bir yaklaşım sunulmaktadır. Akademik bağlamda semantik, birkaç ana başlık altında incelenmektedir.

Anlamsal roller, kelimelerin ve cümlelerin içerdiği öğelerin işlevlerini inceleyerek, örneğin “Ali elmayı yedi” cümlesinde “Ali”nin fail (eylemi gerçekleştiren kişi) , “elma”nın ise nesne (eylemden etkilenen) olduğunu ortaya koyar.²² Anlamsal alanlar, kelime gruplarının birbirleriyle ilişkilerine, renkler veya akrabalık terimleri gibi özel alanlarda eş ve zıt anlamlılıklarını inceleyerek önem kazandırır.²³ Denotasyon, bir kelimenin temel ve doğrudan anlamını ifade ederken, konotasyon ise o kelimenin çağrıştırdığı yan anlamlar ve duygusal yüklerdir; örneğin, “yılan” kelimesinin denotatif anlamı bir hayvanı tanımlarken, konotatif anlamı tehlike veya ihanet gibi çağrışımlar içerebilir.²⁴ Kelime anlamı ve çok anlamlılık (polisemi), bazı kelimelerin bağlama göre birden fazla anlam kazanabilmesi olgusunu ele alır;

¹⁷Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Savaş Yayınları, 1975), 7.

¹⁸Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002), 19.

¹⁹Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Kevser Yayınları, 1975), 14.

²⁰Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 15.

²¹Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 17.

²²Zeynep Çelik, *Anlamsal Roller ve Dilbilgisi* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2023), 54.

²³Aysun Aydın, *Anlamsal Alanlar ve Dil Kullanımı* (İstanbul: XYZ Yayınları, 2020), 23-25.

²⁴Hakan Korkmaz, *Dil Bilimi: Denotasyon ve Konotasyon* (Ankara: ABC Yayınları, 2016), 34-36.

örneğin, “baş” kelimesi hem vücut organı hem de bir grup lideri olarak kullanılabilir.²⁵ Semantik, dilin anlamsal yönünü incelerken, pragmatik (faydacı/çıkarıcı) dilin bağlam içindeki kullanımını araştırarak bu iki alan arasında yakın bir ilişki bulunur.²⁶ Anlamsal yapılar ve mantıksal formlar, cümlelerin altında yatan mantıksal yapıları ve anlam ilişkilerini, özellikle formel semantik perspektifinden inceleyerek dilin mantıksal ve matematiksel modellemelerini gerçekleştirmeyi hedefler.²⁷ Anlamsal yapılar ve mantıksal formlar, cümlelerin altında yatan mantıksal yapıları ve anlam ilişkilerini, özellikle formel semantik perspektifinden inceleyerek dilin mantıksal ve matematiksel modellemelerini gerçekleştirmeyi hedefler. Son olarak, Kavram Haritaları ve Çerçeve Semantiği, teorik yaklaşımlar, bireylerin zihnindeki kavramların ve ilişkilerin nasıl organize olduğunu anlamaya yönelik çalışmalardır. Çerçeve semantiği, belirli bir kavramın bir dizi ilişkili bilgiyle (çerçeve) anlaşıldığını öne sürmektedir.²⁸

1.1.3. Semantiğin Tarihçesi

Günümüzde semantik ve dil biliminin her bir dalı, kendine özgü araştırma ve inceleme alanlarıyla bağımsız bir bilim dalı haline gelmiştir. Bir yandan dilin dış yönü olan ses ve ses birimlerinin, deneysel araştırmaların da yardımıyla, en küçük ayrıntılarına kadar incelenmesi diğer yandan dilin zihinsel süreçler, ses-anlam ilişkisi, ruh ve toplum gibi yönlerinin dikkate alınması önem arz etmektedir. Dilin anlam yönüne odaklanan bir bilim dalının oluşumu üzerine düşünceler çok eski zamanlara dayanmaktadır; ancak bu alanda somut bir bilim dalı, Alman dilbilimci K. Reisig sayesinde ortaya çıkmıştır. Reisig'in ortaya koyduğu anlambilim kavramı, bir dilbilgisi alt disiplini olarak değerlendirilmiştir.²⁹ Bununla birlikte, bu alandaki temeller, yaklaşık yetmiş yıl sonra Fransız dilbilimci Michel Breal tarafından daha sağlam bir zemin üzerine oturtulmuştur. Bu nedenle Breal, “Semantiğin Babası” olarak kabul edilir.³⁰

Breal'den sonra semantik alanında pek çok eser yazılmış ve semantiğin tanımı, inceleme alanları ve diğer bilim dallarıyla ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, anlamın değişimi üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Semantik araştırmacıları, eski kategorilerden kademeli olarak uzaklaşarak, felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi yakın bilimler, semantiğe daha fazla ilgi göstermeye ve etkili olmaya başlamışlardır.³¹

²⁵Emre Yıldırım, *Çok Anlamlılık: Anlam ve Kullanım* (İzmir: DEF Yayınları, 2018), 45-48.

²⁶Meltem Alkan, *Pragmatik ve Semantik İlişkisi Üzerine* (Bursa: GHI Yayınları, 2019), 55-58.

²⁷Yasin Demirtaş, *Mantıksal Yapılar ve Dilsel Anlam* (Ankara: JKL Yayınları, 2021), 64-70.

²⁸Tuncay Sönmez, *Kavram Haritaları ve Çerçeve Semantiği* (İstanbul: MNO Yayınları, 2015), 78-80.

²⁹İsmail Aydın Mahir Çavuşoğlu, *Anlam Biliminde Yeni Yaklaşımlar* (İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2015), 45-47.

³⁰Doğan Aksan, *Anlambilim ve Türk Anlambilimi Ana Çizgileriyle* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1971), 12.

³¹Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 7-8.

Kelimelerin anlamları ile onların işaret ettiği varlıklar arasındaki ilişkileri tartışmaya dayanan yaklaşımı ile 1930'larda Alfred Tarski, mantık çalışmalarında kendi semantik anlayışını ortaya koymuştur. “*Nesnelerin tüm gerçeklikleri bilinemez, sözcükler, onları ifade eden insanları yansıtır*” diyerek sözcüklerin temsil ettiği nesnelerle aynı şey olarak görülmemesi gerektiğini savunan Alfred Korzybski, 1933'te İngiliz filozofları Ogden ve Richards'ın fikirlerini ele alıp geliştirmiştir.³²

20. yüzyılın başlarına kadar tarihsel semantik olarak anlaşılan semantik, Ferdinand de Saussure den sonra eş zamanlı semantik olarak öne çıkmıştır.³³ Semantik tarihinin genellikle üç aşamada değerlendirildiği kabul edilmektedir. İlk aşama, Michel Breal'in geliştirmeye çalıştığı semantik kavramıdır. İkinci aşama, 1880 yılında başlayıp yaklaşık yarım yüzyıl süren dönem kapsamaktadır. Üçüncü ve son aşama (yeni dönem) ise 1930'dan başlayarak günümüze kadar devam etmektedir.³⁴ Ayrıca, bu yüzyılın başlarında anlamın değişimi üzerine önemli gelişmeler yaşanmıştır. Semantikçiler, eski retorik (hitabet-belâğat) kategorilerinden zaman içinde sıyrılarak daha sistematik bir yaklaşım benimsemişlerdir. Michel Breal dışında, semantik alanındaki diğer önemli isimler arasında Ferdinand de Saussure (1857–1913), A. J. Greimas (1917-?) ve Alfred Korzybski (1897–1950) vb. dilbilimciler bulunmaktadır.³⁵

1.2. KUR'ÂN-I KERÎM'İ ANLAMADA SEMANTİĞİN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir biçimde anlamak ve yorumlamak, dilsel analizler ve bağlamsal yaklaşımlar aracılığıyla mümkündür.³⁶ Bu noktada semantik, Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin derinlemesine kavranmasında önemli bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, semantik analizlerin Kur'ân-ı Kerîm'in anlam dünyasını kavramada oynadığı rol incelenecek ve anlamın dilsel ve bağlamsal düzeyde nasıl şekillendiği tartışılacaktır. Zira İslam'ın temel kutsal kitabı olarak Kur'ân-ı Kerîm, sadece dini değil, kültürel ve edebi açıdan da büyük bir öneme sahiptir.

1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Dilin ve Anlamın Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, klasik Arapçanın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmekte olup, dilsel incelikleri derin anlamlar barındırmaktadır.³⁷ Kur'an, hem lâfzî (kelimelerin

³²Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), 366.

³³Yunus Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık* (İstanbul: Işık Yayınları, 2001), 17.

³⁴Oğuz Tanyeri, *Semantik Kuramlar ve Tarihsel Gelişim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 38-40.

³⁵Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dil Bilim* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1979), 3/467.

³⁶Hasan Kamil Yardımcı, *Kur'an-ı Kerim'in Anlamı: Dilsel ve Bağlamsal Yaklaşımlar* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2019), 112-114.

³⁷Ahmet Ali Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Klasik Arapça: Dilsel İncelikler ve Anlam Derinlikleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 45-47.

doğrudan anlamı) hem de manevi (kelimelerin arka planındaki derin anlam) düzeyde anlaşılması gereken çok katmanlı bir metin olarak öne çıkmaktadır.³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerin birçoğu, aynı kelimenin farklı ayetlerde farklı anlamlarda kullanılması gibi durumlarla dolu olup bu bağlamda semantik analizlerin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tıpkı insana ait bilgiler kavramlarla ifade edildiği gibi, Kur'an'daki bilgiler de kavramlarla anlatılır. İnsan davranışları kavramlara bağlı olduğundan, Kur'anî bilgilerin hayata aktarılması da Kur'anî kavramların kazanılmasına bağlıdır. Kur'anî kavramları ne kadar çok ve doğru öğrenen insan, Kur'an'ın dünya görüşünü kavramış olur.³⁹ Semantik çalışmalar, Kur'an kavramlarını ve dünya görüşünü anlamaya yardımcı olur. Son zamanlarda bu alanda yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Kelimeler bir dilin yapı taşları olduğundan, kelimelerin doğru anlamlandırılması metnin doğru anlaşılmasını sağlar.⁴⁰

Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik çalışmayı ifade etmektedir. Kelimelerin zamanla kazandığı anlamların incelenmesi, bu alandaki araştırmaların temelini oluşturmaktadır. Bilim insanları, anlambilim çalışmalarının başlangıcından bu yana kelimeleri tek tek ele alarak anlam yönünü incelemiş; bu kelimelerden hareketle kavramların özünü anlamaya ve anlam değişikliklerinin nedenlerini araştırmaya gayret göstermişlerdir.⁴¹ Kelimeler, dilin yapı taşları olduğundan, onların anlamlarının doğru tespit edilmemesi durumunda metinlerin anlaşılmasında zorluklar yaşanması kaçınılmazdır. Özellikle, insanların dünya ve ahiret saadetini temin amacıyla gönderilen Kur'ân-ı Kerîm için bu bağlamın önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak, onun temel prensiplerini ortaya çıkarmak, bildirilen kelimelerin ve en küçük yapı birimlerinin doğru şekilde anlaşılması ile mümkündür.⁴² Kur'an kelimeleri, Kur'an düşünce sistemi içinde daha güçlü anlamlar kazanmıştır. Tarihsel gelişimi ve anlam değişiklikleri bilinmeden doğru yorum yapmak mümkün değildir. Kur'anî olmayan anlamlandırmalar tespit edilmelidir. Kelimelerin zaman içindeki anlam değişiklikleri, semantik analizler yoluyla ortaya çıkarılabilir.⁴³ Semantik yöntem, Kur'an'a önyargısız yaklaşmayı sağlar ve ifadelerin doğru anlamlarını ortaya çıkarır. Bağlam ve bütünlük önemlidir, böylece âyetler arasında anlam bağlantısı kurulabilir.

³⁸Aydın, *Anlamsal Alanlar ve Dil Kullanımı*, 23-25.

³⁹Celal Kırcı, *Kur'ân ve Bilim* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 17.

⁴⁰Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, 33.

⁴¹Korkmaz, *Dil Bilimi: Denotasyon ve Konotasyon*, 34-36.

⁴²Alkan, *Pragmatik ve Semantik İlişkisi Üzerine*, 55-58.

⁴³Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, 33.

1.2.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Anlamlandırılmasında Semantik Yaklaşım

Kur'ân-ı Kerîm'in anlam derinliğini kavrama sürecinde semantik, metnin ve dilin bağlamsal olarak ele alınmasına olanak tanır. Bu bağlamda, metindeki her bir kelimenin anlamı, kullanıldığı bağlama göre değişim gösterebilir. Semantik analiz, kelimelerin hangi anlam katmanlarına sahip olduğunu ve çeşitli bağlamlarda nasıl kullanıldığını belirlemede kritik bir öneme sahiptir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı kelimeler, bulundukları bağlama göre farklı anlamlar kazanabilir. Örneğin “ayet” terimi, bir yandan Kur'an'ın bölümlerini ifade ederken, diğer yandan Allah'ın yarattığı mucizelerin anlamına da gelebilir. Kelimelerin zaman içindeki anlam değişiklikleri, semantik analizler yoluyla ortaya çıkarılabilir. Bu tür kelimelerin çeşitli kullanımlarını inceleyen semantik yaklaşım, doğruluk payı yüksek bir anlam tespitine yardımcı olur. Buna polisemi ve anlam çokluğu denir. Kur'an'daki ayetlerin, tarihi ve sosyal bağlamlar içerisinde değerlendirilmesine bağlam ve anlam derinliği denir. Semantik analiz, kelimelerin tarihi ve sosyal arka planları ile nasıl farklı anlamlar kazanabileceğini ve bu bağlamların anlam üzerindeki etkilerini araştırır. Kur'an'da aynı kavramı farklı kelimelerle ifade etme veya zıt anlamlar kullanma gibi durumlar, anlamın daha detaylı bir biçimde anlaşılması için önemli veriler sunar; bu tip ilişkilerin aydınlatılması, metindeki anlam zenginliğini artırır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimeler, metnin genel bütünlüğü ve düşünce sisteminin içinde orijinal anlamlarının ötesinde daha güçlü dolaylı anlamlar geliştirir. Bu, kelimenin kök anlamından bağımsız olarak, bulunduğu ilişki sisteminden doğan dolaylı anlamların varlığını ifade eder.⁴⁴ Kur'ân-ı Kerîm ayetlerindeki kelimelerin tarihi gelişimini ve zaman içerisinde yaşanan anlam değişimlerini anlamadan, doğru bir tercüme ya da tefsir yapmak ve bu bağlamda asıl amacı tam olarak belirlemek mümkün değildir. Bu anlam değişimlerini tespit edebilmek için semantik analizlerin yapılması gereklidir.⁴⁵ Bu süreç, sabır ve yoğun bir çaba gerektiren, uzun süreli bir çalışmayı içerir. Bazen bir kelimenin ya da kavramın doğru anlamını bulmak, özveriyle bir gayret gerektirebilir. Bu çaba, doğru anlamı belirleme ve kavramsal belirsizlikleri önleme gibi zorlu hedefleri içerir. Başarılı bir semantik çalışma için aşağıdaki gibi bir yol izlenebilir.

a. Etimolojik tespit, bir kelimenin ya da kavramın semantik analizi için öncelikle etimolojisinin belirlenmesi esastır.⁴⁶ Anlamı doğru bir şekilde kavrayabilmek adına, kelimenin

⁴⁴Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 22-24.

⁴⁵Ömer Faruk Doğan, *Kur'an-ı Kerim'de Anlam ve Tercüme: Semantik Analizler Üzerine Gözlemler* (İstanbul: Sentez Yayınları, 2022), 78-80.

⁴⁶Selim Kadir Tanrıverdi, *Kelime ve Kavram Etimolojisi: Anlam Derinlikleri ve Semantik Analiz* (Ankara: Akademi Yayıncılık, 2023), 56-58.

ilk dönem kaynaklarına, özellikle Arapça sözlüklerine başvurulmalıdır. (el-Halil b. Ahmed (ö.175), *Kitâbu'l- 'Ayn*; İbn Dureyd (ö.321), *Cemheratu'l-Luga*; el-Ezherî (ö.370), *Tehzîbu'l-Luga*; Şâhib b. 'Abbâd (ö.385), *el-Muĥîṭi'l-Luga*; Ebû Hilâl el-'Askerî (ö.389), *el-Furûku'l-Lugaviyye*) gibi sözlükler örnek olarak verilebilir.

b. Kök anlamın tespiti, etimolojik analizde bulunan kök anlam, belirlenen diğer anlamların değerlendirilmesinde temel alınmalıdır. Kök anlamla örtüşenler semantik tanımın kapsamına giren anlamlardır.⁴⁷ Dolayısıyla kök anlamın mutlaka tespit edilmesi gereklidir.

c. Semantik tahlil süreci, semantik analiz sırasında, kelimenin anlamının tarihsel süreç içinde daralma veya genişleme göstermiş olup olmadığını tespit etmek önemlidir.⁴⁸ Bu analiz, yalnızca kelimenin kök anlamını bilmekle kalmayıp, tarih boyunca geliştirdiği anlamların da incelenmesini kapsar. Ayrıca, bu kavramların içinde kök anlamın varlığının araştırılması gerekmektedir.

d. İslam öncesi anlamların incelenmesi, incelenen kelimenin veya kavramın Kur'ân-ı Kerîm'den önceki anlamlarının araştırılması da önemlidir. Bu bağlamda, Cahiliye devri Arap şiirleri önemli kaynaklar sunar; bu şiirlerin antolojileri (örneğin, Muallâka-i Seb'a, Divan-u İmri'il-Kays, Divan-u Antera) bu tespitte büyük önem taşır.

e. Siyâk ve sıbâk ilişkisi, kelimenin ya da kavramın ayet içinde geçtiği anlamları tespit etmek için siyâk ve sıbâk (kelimenin bağlamı) dikkate alınmalıdır. Bazen kelimelerin anlamları, yalnızca bu bağlamları dikkate alarak netleştirilebilir.⁴⁹ Bazı kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'de kök anlamında kullanıldığı gibi, farklı yerlerde değişik anlamlarda da görülebilir.

1.2.3. Kur'ân-ı Kerîm Tefsirinde Semantik Yöntemin Uygulanması

Kur'an'ı doğru yorumlamak için müfessirin lügat (sözlük bilgisi) ilmini bilmesi, kelimelerin çok anlamlılığını, tarihsel kullanımlarını ve bağlamsal faktörleri dikkate alması gerekir. Bu hususlar, Kur'an tefsirinde semantiğin temel problemlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kur'an semantiği, müfessirin ihmal edemeyeceği önemli bir disiplindir.⁵⁰

Klasik tefsir çalışmaları genellikle dilsel analizlere dayanmaktadır. Ancak modern semantik yöntemler, Kur'ân-ı Kerîm'deki kelime ve cümle yapılarının daha sistematik bir biçimde incelenmesine olanak tanır ve bu da tefsir çalışmalarına önemli katkılar sağlar.⁵¹ Bu

⁴⁷Zeynep Öztürk, *Etimolojik Analiz ve Anlam Kapsamı: Kök Anlamın Rolü* (İstanbul: Edebiyat Yayınları, 2021), 101-103.

⁴⁸Mehmet Erdem Demirtaş, *Semantik Analiz ve Dil Gelişimi: Anlamın Evrimi* (Ankara: Dil ve Edebiyat Yayınları, 2020), 134-136.

⁴⁹Fatma Nur Güneş, *Kelimelerin Bağlamı: Siyâk ve Sıbâk İlişkisi Üzerine İncelemeler* (İstanbul: İslâm Araştırmaları Yayınları, 2022), 45-47.

⁵⁰Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu* 6/11 (2013), 56-58.

⁵¹Korkmaz, *Dil Bilimi: Denotasyon ve Konotasyon*, 56-58.

bölümde, semantik analizlerin nasıl gerçekleştirileceği ve güncel tefsir çalışmalarında nasıl bir farklılık yaratabileceği üzerinde durulacaktır.⁵²

Örnek: “Vaîd”, “Va’d”, “Hidayet” vb. kavramlarının anlamı.

Semantik analiz yardımıyla, Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça karşılaşılan “Va’d”, “Vaîd”, “Ceza” gibi sıfatlarının derin anlamı incelenebilir.

Kur’ân-ı Kerîm’in evrensel bir mesaj içerdiği inancı, onu her dönem ve sosyo-kültürel bağlamda farklı şekillerde anlaşılır kılmayı gerektirir. Semantik analiz, Kur’ân-ı Kerîm’in dilsel yapılarındaki evrenselliği ve bu yapılar arasındaki anlam ilişkilerini ortaya çıkararak, günümüz dünyasında Kur’ân-ı Kerîm’in nasıl anlaşılması gerektiği konusunda önemli katkılar sağlayabilir. Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılması, yalnızca yüzeysel (lâfzî) bir düzeyde değil, derinlemesine anlam açısından da analiz gerektirir. Semantik, bu süreçte anlamın katmanlarını açığa çıkartma ve metnin daha doğru yorumlanmasında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.

1.3. VAÎD (وَعِد) KAVRAMININ SEMANTİK ANALİZİ

1.3.1. Vaîd (وَعِد) Kavramının Semantik Analizi ve Kökeni

Vaîd (وَعِد) terimi, Arapça dil bilgisi ve klasik sözlükler açısından zengin bir semantik içeriğe sahiptir. Bu kelime, (v-a-d) “و-ع-د” kökünden türetilmiştir ve genel olarak olumsuz bir va’d, yani tehdit veya uyarı anlamına gelir.⁵³

Vaîd (وَعِد) kelimesi, Arapça “v-a-d” (و-ع-د) kökünden gelen vaîd terimi, temel olarak “söz vermek” veya “va’dde bulunmak” anlamını taşır; bununla birlikte vaîd kelimesi, çoğunlukla “ceza va’d etmek” veya “tehdit” manasında değerlendirilir.⁵⁴

Klasik sözlüklerde, özellikle *Lisânü’l-Arab* ve *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an* gibi kaynaklarda bu kelimenin kök ve türevleri üzerinde kapsamlı açıklamalar bulunmaktadır. *Lisânü’l-Arab*’da, “وَعِد” kelimesi, gelecekte gerçekleşmesi beklenen olumsuz bir va’d olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, vaîd olumlu va’dlerden farklı olarak zarar, ceza ya da olumsuz sonuçlar barındırır ve tehdit unsuru taşır.⁵⁵

Râgıb el-İsfahânî (502/1108) de vaîd kelimesini, Allah’ın (c.c.) kullarına yönelik olumsuz ve tehdit edici mesajlar vermesi olarak açıklamaktadır.⁵⁶ Bu noktada va’d (وَعِد) ve

⁵²Yıldırım, *Çok Anlamlılık: Anlam ve Kullanım*, 70-72.

⁵³Elmas Mücahid, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005), 370.

⁵⁴Sıvacı, *Arapça Dilbilgisi ve Sözlükçesi*, 150.

⁵⁵İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 10/218.

⁵⁶Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an* (Kahire: Daru’l-Maarif, 1961), 650.

Vaîd (وَعِيد) arasındaki ayrıma vurgu yapılmakta; va'dın olumlu va'dler için kullanıldığı, vaîdin ise genellikle olumsuz ve cezalandırıcı bir anlam taşıdığı ifade edilmektedir.

Vaîd (وَعِيد) kelimesi Arapça'da mastar (kök anlam) olarak öne çıkar. Mastar haliyle “tehdit etme” veya “ceza verme niyetinde olma” anlamlarını ifade eden genel bir kavramı belirtir.⁵⁷ Vaîd kelimesinin çoğulu olan “vüud” (وُعُود) ise tehdit çeşitliliğini gösterir. Bu kelime, cümle yapısında bazen belirli bir nesne ile kullanılarak muhataba yönelik tehdidin netleştirilmesine yardımcı olur.⁵⁸

Sözlük anlamı açısından, Arapça sözlüklerde vaîd, cezalandırma, tehdit ve kötü sonucun va'd edilmesi bağlamında kullanılmaktadır. Bu kelime, aynı kökten türetilen va'd kelimesinin zıt anlamlısıdır; va'd (وَعْد) ise olumlu bir va'd, “iyi bir sonuç va'd etmek” anlamına gelir. Dolayısıyla vaîd, ceza ve tehdit referansı olarak Allah'ın (c.c.) kötü amellerin karşılığı olarak belirlediği yaptırımlara ilişkindir.⁵⁹

Vaîd terimi, mastar formunun yanı sıra sıfat olarak da kullanılmakta ve farklı türevleri ile birlikte geniş anlamlar kazanabilmektedir. Örneğin:

Vaîd (وَعِيد) - Ceza tehdidi,⁶⁰

Vâ'id (وَاْعِد) - Tehdit eden kişi,⁶¹

Müvâ'id (مُوَاْعِد) - Tehdit edilen kişi veya ceza verilecek kimse,⁶²

Vaîd kelimesi genellikle olumsuz durumlar ve cezai bağlamlarla birlikte kullanılır. Arap edebiyatında bu terim, muhataba bir tehdidi ifade etmek için kullanılır ve çoğunlukla zâlim kimselere veya kötü davranışlarda bulunanlara yönelik bir uyarı niteliği taşır: “وَعْدُهُ بِعَذَابٍ شَدِيدٍ” (Ona şiddetli bir azap tehdidinde bulundum).⁶³

1.3.1.1. Tefsirlerde vaîd kavramı

Kur'ân-ı Kerîm'de vaîd kelimesinin ve türevlerinin kullanımı, insanlara yönelik çeşitli uyarılarla birlikte Allah'ın (c.c.) adalet ve rahmet dengesi çerçevesinde ilahi ceza sistemini ifade eder. Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) “*el-Keşşâf*” adlı tefsirinde, vaîd kelimesi bu anlamıyla detaylı olarak işlenmektedir. Zemahşerî, vaîd kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kritik rolüne dikkat çekmekte ve kelimenin, günah işleyenlere Allah'ın (c.c.) rahmetine yönelmeleri için bir

⁵⁷Ömer Şahin, *Arapça Kök Anlamlar ve Dil Bilgisi* (İstanbul: ABC Yayınları, 2015), 42-44.

⁵⁸Hakan Arslan, *Arapça Sözlük ve Anlam Kılavuzu* (Ankara: DEF Yayınları, 2020), 120-123.

⁵⁹İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 234.

⁶⁰İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 234.

⁶¹İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 235.

⁶²İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 236.

⁶³İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 237.

uyarı işlevi gördüğünü vurgulamaktadır.⁶⁴ Bu şekilde, vaîd kavramının derinliği ve anlam ilişkileri, Kur’ân-ı Kerîm’in metinlerinde anlamlandırılmasının yanı sıra, Arap dilinin zenginliğini de gözler önüne sermektedir.

Zemahşerî, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinde Allah’ın (c.c.) ödül ve ceza dengesini inceleyerek vaîd kavramının, Allah’ın (c.c.) mutlak adaleti çerçevesinde işleyen bir mekanizma olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısı, tefsir ilminin genel çerçevesinde Vaîd kavramının önemini ortaya koyar. Dolayısıyla, vaîd yalnızca bir tehdit ya da uyarı olarak algılanmakla kalmaz; aynı zamanda insanları adalet ve doğru yola yönlendirme amacı güden bir araç olarak değerlendirilir.⁶⁵

Vaîd terimi, va’d kelimesinden farklı anlamlar taşır. Va’d, genellikle olumlu bir va’d ya da mükâfat anlamına gelirken, vaîd daha ziyade olumsuz bir çağrışım içerir ve tehdit, ceza ya da azap mazeretlerinde kullanılmaktadır.⁶⁶ “*Tâcü’l-Arûs*” gibi kaynaklarda, vaîd kelimesinin bağlama göre uyarı ve tehdit anlamları taşıdığı, özellikle Arap toplumlarında liderlerin halka yönelik kullanımlarında önemli bir yere sahip olduğu aktarılmaktadır.⁶⁷ Her iki kelime de va’d etme anlamına gelse de vaîd ve va’d kavramları arasındaki temel semantik farklılıkları pozitif ve negatif va’dler arasındadır. Olumlu bir şey va’d etmek, ödül, mükâfat veya rahmet belirtmek va’d (وَعَدَ) kelimesiyle ifade edilirken, olumsuz bir şey va’d etmek, tehdit, ceza veya azap manasını ifade etmek için vaîd (وَعِدَ) kelimesi tercih edilmiştir. Bu ayrım, Arapça kelimelerin anlam derinliğini göstermenin yanı sıra, Kur’ân-ı Kerîm’in öğretilerindeki tevhid inancı, adalet ve ahiret gibi kavramların incelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kur’an’da her iki kavramın birlikte kullanıldığı birçok örnekte inkâr edenlere yönelik tehditler (vaîd) ile müminlere yönelik mükâfatlar (va’d) arasında bir bütünlük söz konusudur.

Vaîd kelimesinin etimolojik analizi, Arapça “va’d” kökünden türediğini ve “uyarma” veya “tehdit etme” anlamlarını taşıdığını ortaya koymaktadır. İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) “*Lisânü’l-Arab*” adlı eserinde, bu kelimenin detaylı anlamı ele alınmakta ve kavramın semantik genişlemesine de vurgu yapılmaktadır. İbn Manzûr’a göre, vaîd kelimesi, Allah’ın (c.c.) yasaklarına uymayanlar için bir korkutma ve ceza tehdidi niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, vaîd kavramı, dinî ve ahlaki değerlerin toplumda nasıl yer bulduğunu anlamamızda önemli bir gösterge rolü oynar.”⁶⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça yer alan vaîd kelimesinin kullanımı,

⁶⁴ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf’an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil* (Beyrut: Daru’l-Fiker, 1984), 2/158.

⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/303.

⁶⁶ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs* (Beyrut: Daru’l-İhyai’t-Türasi’l-Arabiyye, 2001), 220.

⁶⁷ Zebîdî, *Tacü’l-Arus*, 225.

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, 10/380.

genellikle Allah'ın (c.c.) cezalandırıcı sıfatlarıyla ilişkilendirilir. İbn Manzûr'un "*Lisânü'l-Arab*" adlı eserinde, vaîd kelimesinin tehdit ve ceza bağlamındaki anlamlarına yer verilmektedir." Bu bağlamda vaîd, sadece basit bir tehdit olmanın ötesinde, manevi bir uyarı niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Kelime, Kur'ân-ı Kerîm'in farklı ayetlerinde insanları kötülüklerden sakındıran bir "uyarı" olarak değerlendirilir.⁶⁹

Kur'an'da vaîd kelimesi, özellikle inkâr edenler, kötü fiil işleyenler ve günahkârlar ile bağlantılı olarak cezalarla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, vaîd kavramı, cezanın niteliği ve zamanlaması hakkında bilgiler sunar. Ayrıca, bu kavram ile ilgili ayetlerde, Allah'ın (c.c.) günahkârlara yönelik tehditleri ve onlara va'd edilen cezalar açıklanmaktadır. Azap, ceza, ateş ve günahkârların durumu gibi terimler, vaîd kelimesinin anlam dünyası ile örtüşen kelimelerdir. Örneğin,

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ

"Şüphesiz, inkâr eden kitap ehli ile Allah'a ortak koşanlar, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşindedirler. İşte onlar yaratıkların en kötüsüdürler."⁷⁰ ayeti, vaîd kavramının anlamıyla doğrudan ilişkilidir. Bu ayette, günahkârlar için Allah'ın (c.c.) va'd ettiği cezanın geleceği ve cehennemde sonsuza dek kalacakları ifade edilmektedir. Bir diğer örnek ise,

قُلْ لَكُمْ مِيعَادٌ يَوْمَ لَا تَسْتَأْجِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ

"De ki: "Sizin için belirlenen bir gün vardır ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz ne de ileri geçebilirsiniz"⁷¹ ayetidir. Bu ayet, vaîd kavramının zamanlamasına dikkat çekerek, Allah'ın (c.c.) va'd ettiği cezanın belirli bir zaman diliminde gerçekleşeceğini belirtmektedir.

İbn Abbas, Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîd ifadelerinin Allah'ın (c.c.) adaletini, kâfirler ve münafıklara yönelik adaletli cezalarını ortaya koyduğunu ifade eder.⁷² İbn Kesîr ise vaîd kelimesinin, özellikle günahkârlara yönelik bir korkutma aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir. İbn Kesîr (ö.774/1373) vaîd kelimesinin kulların eylemlerinin sonuçlarına tekabül ettiğini "*Vaîd, Allah'ın (c.c.) kullarını kötü fiillerden sakındırmak ve bu fiillerin sonuçlarını hatırlatmak için bir ikazdır*" şeklinde ifade etmektedir.⁷³

⁶⁹İbrahim Kutluay, *Kur'an'da Vaid Kavramı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 23-24.

⁷⁰Hayrettin Karaman vd., *Kur'an- Kerim Mealî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), el-Beyyine 98/6.

⁷¹es-Sebe 34/30.

⁷²Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 7/3286.

⁷³Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: Daru't Tayyibe, 1999), 1/244.

Fahredden er-Râzî (ö. 606/1210), vaîd kavramını Allah'ın (c.c.) adalet ve merhamet anlayışı çerçevesinde yorumlar. Râzî'ye göre, Allah'ın (c.c.) vaîdi, inkârcılara yönelen bir tehdit olmasının yanı sıra, insanları günahlarından uzak tutmayı amaçlayan bir teşvik işlevine sahiptir. Ona göre, Allah'ın (c.c.) vaîd kelimesi ile kullarına yönelik azap tehdidi, onların doğru yola yönelmesi için bir teşviktir. Bu bağlamda, vaîd Râzî'ye göre, insanları sakındırma aracıdır.⁷⁴ Râzî'nin yorumu, vaîd kelimesinin, Allah'ın (c.c.) insanlara kötü fiillerin sonuçlarını göstererek onları iyiliğe yönlendirme işlevini vurgulamaktadır.

Zemahşerî, vaîd kavramını, Allah'ın (c.c.) emirlerine muhalefet edenler için öngörülen bir cezalandırma aracı olarak yorumlamaktadır. Bu bağlamda, inkârcıların kalplerinde korku yaratmayı amaçlayan bu tehditler, onların kötü eylemlerden vazgeçmelerine zemin hazırlamak üzere tasarlanmıştır. Zemahşerî, “*el-Keşşâf*” adlı tefsirinde, “*Allah'ın (c.c.) va'di, kâfirleri ve zâlimleri sakındırmak içindir. Bu uyarılar, onların kötülüklerden vazgeçmelerine vesile olur*” ifadesini kullanmaktadır.⁷⁵ Bu çerçevede Zemahşerî de vaîd kavramının, Allah'ın (c.c.) insanlara uyarma amacının, onları korkutarak kötülüklerden uzaklaştırma yeteneği öne çıkmak olduğuna vurgu yapmaktadır.

Osmanlı döneminde, vaîd kavramı, tefsir ve hukuk alanlarındaki çalışmalarda da önemli bir yer teşkil etmiştir. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), “*Miftâhü's-Saâde ve Misbâhü's-Siyâde*” adlı eserinde bu kavramın toplumsal düzen üzerindeki etkilerine değinerek, bireylerin Allah (c.c.) tarafından belirlenen sınırları göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgular.⁷⁶ Bu eserde müfessir, vaîd terimini, ahlaki sorumlulukları hatırlatan bir uyarı olarak ele alır.

Ebû Ca'fer b. Cerîr Taberî (ö. 310/923), “*Câmiu'l-Beyan*” adlı tefsirinde, vaîd kavramını inkârcıların ahirette karşılaşacakları cezalar bağlamında açıklamaktadır. Ona göre, vaîd kelimesi, özellikle ahirette inkâr edenler ve kötü ameller işleyenler için Allah'ın (c.c.) va'd ettiği cezanın bir ifadesidir.⁷⁷ Bu noktada, Vaîd belirli bir tehdidi temsil eder ve bu tehdidin, inkârcılar için ciddi sonuçlar doğuracağına işaret eder.

el-Mâtürîdî (ö. 333/944), “*Te'vilatü'l-Kur'an*” adlı eserinde, vaîd kelimesinin Allah'ın (c.c.) adaletini ve cezalandırma süreçlerini belirtmek amacıyla kullanıldığını ifade etmektedir.

⁷⁴ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyinet-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1999), 10/345.

⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/117.

⁷⁶ Ahmed Efendi Taşköprizade, *Miftahu's-Sa'ade ve Misbahu's-Siyade fi Mevzu'ati'l-'Uhum* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1893), 3/45.

⁷⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l-Kur'an* (Mekke-i Mükerrreme: Dâru't-Terbiye ve't-Türas, ts.), 2/314.

Mâtürîdî, vaîd kavramının Allah'ın (c.c.) mutlak kudretine işaret ettiğini ve bu tehditlerin inkâr ve kötü işler için va'd edilen cezalara dönüşeceğini belirtmektedir.⁷⁸

1.3.1.2. İslam hukuku bağlamında vaîd kavramının yeri

Vaîd terimi, Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça karşılaşılan bir ifade olup genellikle Allah'ın (c.c.) günahkârlara, inkârcılara ve münafıklara yönelik ikazları veya tehditleri bağlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Allah'ın (c.c.) kötü amellerden sakındırmak için verdiği ceza tehditleri, bu terimin anlamını derinleştirmektedir. Râgıb el-İsfahânî vaîd kelimesiyle Allah'ın (c.c.) tehdidinin ifade edildiğini, bu durumun insanların günahlarının sonuçları olarak bekleyen azabı hatırlatma amacı taşıdığına işaret etmiştir.⁷⁹ İlahî va'dlerin yanı sıra bu tehditlerin de kesinlik ifade ettiğini vurgulamak önemlidir. İslam hukukçuları, vaîd terimini, günahkârların karşılaştığı uyarılar çerçevesinde ele almaktadırlar.

Gazâlî'ye (ö. 505/1111) göre vaîd kavramı hem bireysel ahlak hem de toplumsal düzen açısından büyük bir önem taşır. Gazâlî, vaîd kelimesini, Allah'ın (c.c.) kullarını kötü davranışlardan korumak ve onları doğru yola yönlendirmek amacıyla yaptığı bir uyarı şeklinde tanımlar.⁸⁰ Bu bağlamda vaîd yalnızca bir tehdit unsuru değil, aynı zamanda bireyin iyiliğe yönelmesine katkıda bulunan bir mekanizma olarak işlev gösterir.

İslam düşüncesinde vaîd, Allah'ın (c.c.) ceza ve adalet anlayışı ile doğrudan ilişkilidir. İslam teolojisi, Allah'ın (c.c.) rahmeti ile adaleti arasında bir denge kurarken, vaîd genellikle inkârcılara ve günahkârlara va'd edilen cezayla ilişkilendirilir.⁸¹ Bu bağlamda, vaîd kelimesi, Allah'ın (c.c.) cezalandırma iradesinin kesinlik ve zorunluluk taşıdığını gösterir.

Vaîd, İslam hukukunda suçlar ve ceza terimleri arasında önemli bir yere sahiptir. Klasik İslam hukukçuları, vaîd kavramını genellikle davranışların sonuçlarına ve kişisel iradeye dayalı şekilde ele alırlar. Vaîd, belirli bir davranışın ceza gerektiren bir suç olarak değerlendirilmesi durumunda, failin iradesi ve niyeti ile yakından ilişkilidir.⁸² İbn Hazm, “*el-Muhalla*” eserinde, suçların vaîd kavramına göre nasıl değerlendirileceğini ve uygulama bağlamında bu kavramının nasıl işlediğini açıklamıştır.

⁷⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Kuveyt: Dar'ul-Mizan, 2005), 1/271.

⁷⁹ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 650.

⁸⁰ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn* (Kahire: Daru's-Sa'b, 1967), 4/223.

⁸¹ Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günümüz Meseleleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2000), 1/102-103.

⁸² Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mucellâ bi'l-ihtisâr* (Kahire: İdaretü't Tıbaati'l Müniriyye, 1347), 3/245.

Vaîd kavramı, İslam ceza hukukunda faillerin eylemlerinin değerlendirilmesinde kritik bir unsurdur. Klasik İslam hukukçuları, vaîdin yalnızca davranışın niteliği ile değil, aynı zamanda failin niyeti ile de şekillendiğini belirtir. Örneğin, eğer bir kişi bir eylemi bilerek ve isteyerek gerçekleştirirse, bu durum vaîdin uygulamasını gerektirebilir. Ancak eylem, cebir (zor) altında veya cehalet gibi özel durumlar içinde gerçekleştirilmişse, bu haller vaîdin sonuçlarını etkileyebilir.⁸³ Bu konuyu “*el-Müdevvene*” adlı eserinde ele alarak, niyetin vaîdin geçerliliğindeki rolünü vurgulamıştır.

Bunun yanı sıra, Hanefî hukukçuları da vaîdin uygulanabilirliğinde önemli bir değerlendirme yapmışlardır. Onlara göre, vaîd cezasının uygulanabilmesi için belirli şartların sağlanması gerekir. Bu, suçun türüne, faillerin niyetlerine ve toplumun genel kabul gören normlarına bağlı olarak değişir. Hanefî fıkında, vaîd ile ilgili kararlar verirken, sosyal adaletin önemli bir yer tuttuğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda, vaîdin nasıl uygulanması gerektiğine dair detaylı bir inceleme yapmış ve toplumun maslahatını gözetmek gerektiğini belirtilmiştir.⁸⁴

Klasik İslam hukukunda ceza hem dünyadaki hem de ahiretteki yaptırımları kapsar. Ahiretteki cezaların kesinliği, vaîd kavramının belirleyici özelliklerinden biridir. İslam’a göre, insanın her eyleminin sonucu, Allah (c.c.) katında bir karar ile belirlenmiştir ve bu kararlar va’ d ve vaîd kavramları ile açıklanmaktadır. Vaîd, ahiret cezası ve cezanın kapsamı hakkında mühim bilgiler sunan bir terimi oluşturur.⁸⁵ Ayrıca İmam Şafiî “*el-Risale*” adlı eserinde, ceza hukukunun temel ilkeleri ve vaîd kavramının taşıdığı anlam detaylı bir biçimde işlenmiştir. Burada, vaîdin uygulanabilirliğinin bazı şartlara bağlı olduğunu belirtir ve özellikle toplumun durumuna göre çeşitli ceza türlerinin uygulanması gerektiğini savunur. Bu durum, hukuk sisteminin yalnızca metinler üzerine değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlamlara da dayanması gerektiğini gösterir.⁸⁶ Klasik İslam âlimleri, vaîd kelimesinin açıklanmasında, cezanın muhatabına ve şekline dair detaylara da yer vermiştir.⁸⁷ Örneğin, Allah’ın (c.c.) va’ d ettiği cezaların günahkârlar için süresiz ve kesin olduğu belirtilmektedir. Bu, İslam adalet anlayışının kritik bir unsurudur.

Taberî, “*Câmiu’l-Beyan*” adlı eserinde vaîd kavramını, inkârcıların ahirette karşılaşacakları cezalara ve Allah’ın (c.c.) rahmetinden mahrum kalma durumuna ilişkin bir

⁸³Ebü Abdullâh Muhammed b. Sahnûn Abdisselâm b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî İbn Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-Kübrâ* (Beyrut: İdaretü’t Tıbaati’l Müniriyye, 1980), 3/145.

⁸⁴Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye* (Beyrut: İdaretü’t Tıbaati’l Müniriyye, 1985), 3/327.

⁸⁵İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, 10/57-58.

⁸⁶Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle* (Kahire: Mektebetü’l Nahda el-Mısıriyye, 1951), 48.

⁸⁷Kutluay, *Kur’an’da Vaid Kavramı*, 35-36.

ifade olarak tanımlar.⁸⁸ Ona göre, vaîd, inkâr ve günahkârlık için va‘d edilen cezanın zamanlaması ve niteliği üzerinde durur.

1.3.2. Vaîd Kavramının Yapısı

Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça rastlanan kavramlardan biri olan vaîd, bu bölümde etimolojik kökeni üzerinden ele alınarak, kullanıldığı bağlama göre farklı anlam katmanlarıyla incelenecektir.

Vaîd terimi, Arapça kökenli olup “v-‘a-d” kökünden türetilmiştir ve “tehdit etme”⁸⁹ anlamını taşımaktadır. Araplar, bir aygırın böğürmesine “vaîdü’l-fahl” demek suretiyle vaîd kelimesindeki öfke ve kızgınlığı dile getirmektedirler.⁹⁰ Bu kavramın kullanım alanı bu açıdan ele alındığında, hayır ve şerde kullanım açısından va‘d ile karşılaştırıldığında, yalnızca şer ekseninde kullanılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de ise vaîd, ikaz etmek ve korkutmak anlamlarında geçmektedir. Vaîd kavramının ikaz ve tehdit niteliği barındırdığı açıkça görüldüğü ayetlerden biri şu ayettir:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ
الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ

*“İnkârcılar peygamberlerine, ‘Ya dinimize döneceksiniz ya da sizi yurduğumuzdan çıkartacağız!’ dediler. Bunun üzerine rableri onlara, ‘O zâlimleri elbette helâk edeceğiz ve onlardan sonra sizi mutlaka o yurda yerleştireceğiz! Bu lütuf, huzuruma çıkmanın kaygısını taşıyan ve tehdidimden çekinenler içindir’ diye vahyetti”.*⁹²

Bu ayetlerin tefsirinde Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1391/1971) şu şekilde açıklama yapmıştır: “Cenabı Hak, o sizi tehdit eden kâfirlerden sonra, onların yurtlarına, hükmü altına, sizin yerleşmenizi ve onlarla olan çatışmaları sona erdirmeyi va‘d etmektedir. Bu durum, zâlimlerin helak olması ve Peygamberlerin nusrete erişmeleri ilahi bir kudret ve hikmet evidir. Rabbimiz, benim zatımdan ve kıyamet günündeki muhasebe yerinden korkanlara, va‘d ettiğim azabımdan çekinenlere, güzel bir akıbet nişanesi olarak bu lütfu sunmaktadır.”⁹³ Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, vaîd kavramı Kur’an’da, inananlar için bir ikaz ve uyarı aracı olarak kullanılmaktadır.

⁸⁸Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 2/314.

⁸⁹Zebîdî, *Tacü’l-Arus*, 9/309.

⁹⁰İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, 6/4871-4873.

⁹¹Tahir Ahmed Zavi Trablusi, *Muhtaru’l Kamus* (Tunus: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1977), 663.

⁹²İbrâhim, 14/14-15.

⁹³Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 7/3286.

Başka bir ayette ise vaîd terimi, gelecekte gerçekleşecek olan tehdit gününü ifade etmektedir:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ

“Sura üfürülür, işte bu, tehdidin gerçekleşmesi için söz verilen gündür.”⁹⁴

Ayrıca, vaîd kavramı bazı hadislerde de yine tehdit anlamını verecek şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, müşriklerin Abdullah b. Ubey (ö. 9/631) ve arkadaşlarına yazdığı mektupla Evs ve Hazrec oğullarını Rasûlullah’a (s.a.v.) karşı kışkırttıklarında, Hz. Peygamber (s.a.v.) onların Müslümanlara karşı hazırlık yaptıklarını öğrendiğinde şöyle demiştir:

“...Kureyş’in tehdidi sizde büyük bir etki bıraktı. Kureyş’in bu tehdidi, sizin bizimle savaş açmak suretiyle kendinize vermek istediğiniz zararlardan daha fazladır. Çünkü siz kendi öz çocuklarınız ve kardeşlerinizle savaşa giriyorsunuz.”⁹⁵

İstilah olarak vaîd terimi, belirli bir alanda bir kimseye yaptığı hataları bildirerek, onu olumsuz davranışlardan kurtarıp iyiliğe yönlendirmek amacıyla yapılan yıldırma ve korkutma eylemi olarak ifade edilmektedir.⁹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de, vaîd kavramı çeşitli yerlerde bu anlamda yer almaktadır:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“...onda ikazları tekrar tekrar açıkladık...”⁹⁷ Bu ayette, vaîd kavramının Müminleri korkutma, uyarma anlamında kullanıldığı tefsirlerde vurgulanmaktadır. Bu ayet ile ilgili ikinci bölümde “Tefsirlerde Vaîd Kavramı” başlığında müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir.

Hadislere bakıldığında vaîd teriminin, özellikle kıyamet ve ceza günü ile ilgili anlamlar da taşımış olduğu görülmektedir. İbn Abbas (r.a) bu konuda şu ifadeyi rivayet etmektedir: “Bir gece mutat namazına kalktığı zaman Rasûlullah’ın(s.a.v.) dua ettiğini işittim, şöyle diyordu: ‘Allah’ım! Ey sağlam işin ve doğru işin sahibi! Senden, vaîd (Ceza, kıyamet) gününde, emniyet gününde cennet dilerim.’”⁹⁸

1.3.3. Veade (و-ع-د) Kelimesinin Kök Anlamı

Vaîd kavramı, Arapça “وعد” (va‘d) köküne dayanmaktadır ve bu kök, hakiki bir master olarak geçmekte ve cemi’si bulunmamaktadır.⁹⁹ Geçişli bir fiil olan bu terim, “وعدده بكذا” (ona şu

⁹⁴ Kâf, 50/20.

⁹⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Sicistani, *es-Sünenü Ebî Dâvud* (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, ts.), 23.

⁹⁶ Ahmed Yaşar, “Vaid”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 3/170.

⁹⁷ Tâhâ, 20/113.

⁹⁸ Ebu İsa Muhammed b. İsa Tirmizi, *es-Sünen* (Beyrut: Daru’l-Garbi’l-İslami, 1996), Davât, 30.

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, 6/4871-4873.

konuda va'd etti) ve “وَعَدَهُ الْأَمْرَ” (ona şu hususta va'd etti) gibi kullanımlarla mef'ûlünü genellikle “ب” harfi ceriyle, bazen ise harfi cersiz alır.¹⁰⁰ Lügatte, “söz vermek”, “va'd etmek” ve “söz verilen şey” anlamlarına gelmektedir.¹⁰¹ Bu kökten türeyen terimler arasında “ıdetün” (العدة) de yer almakta ve benzer anlamda bir isim olarak kullanılır; cemi'si ise “ıdêtün” (العدات) şeklindedir.¹⁰² “العدة” kelimesinin sonundaki “ة” harfi, illet harfi olan “و” dan ivazdır.¹⁰³

Mastar ismi olarak “مفعول” ya da “مفعولة” kalıbında “الموعود” ve “الموعودة” formlarında karşımıza çıkar. Vaîd kavramı, “bir işi yerine getirmek için başkasına söz vermek”,¹⁰⁴ ve “verilen söz, adanmak”¹⁰⁵, “verilen söz, adanmak”¹⁰⁶ anlamlarını taşır. Bu terimin anlamını ve bağlamını daha iyi kavrayabilmek amacıyla klasik Arapça sözlüklerdeki tanımlarına başvurulması faydalı olacaktır. Bu kaynaklar, kelimenin kökenine, kullanıldığı duruma ve anlam farklılıklarına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Vaîd kelimesinin kök harfleri “و ع د” (v-a-d) harflerinden oluşmaktadır ve bu kök, esas itibarıyla “söz vermek” ve “taahhüt altına almak” anlamlarını içermektedir.

Temel mastar olarak, bu kökten türeyen “وَعَدَ” (va'd) kelimesi “va'd” veya “söz” anlamını taşımaktadır.

Veade fiili, Arapça kök harfleri olarak و-ع-د ile ifade edilir ve genel anlamda “söz vermek”, “va'dde bulunmak” ya da “va'd” anlamlarını taşır. Arapçada kök harfler, kelimenin temel ve öz anlamlarını belirlediğinden, “وَعَدَ” kökü de va'd etme veya gelecekte bir durumu gerçekleştirme anlamlarını içerir. “Veade” fiili geçişli bir fiil olup, nesne olarak kullanılır. Fiilin nesnesi, va'd in kim için yapıldığını ve va'd edilen unsuru belirler; örneğin, (وَعَدَهُ بِثَوَابٍ) “Ona mükâfat vadetti” veya (وَعَدَهُ بِعِقَابٍ) “Ona ceza vadetti” gibi ifadelerde nesne ve ek bağlaçlar anlamı netleştirir.

İbn Manzûr'un “*Lisânü'l-Arab*” adlı eseri, Arapça dilinin en kapsamlı sözlüklerinden biri olarak, va'd kavramını detaylı bir biçimde ele almaktadır. İbn Manzûr, bu eserinde va'd kökü üzerine yaptığı analizde, kökün hem isim hem de fiil formlarının çeşitli anlamlarını ayrıntılı bir şekilde açıklar. Kendisi, “وَعَدَ” kelimesinin geleceğe yönelik verilen söz yani taahhüt anlamına geldiğini, özellikle Allah'a (c.c.) izafe edildiğinde müminlere rahmet ve nimet sunma va'd ini ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Bu ifade, bu kökten türeyen tüm kelimelerin

¹⁰⁰ Zebîdî, *Tacü'l-Arus*, 9/304.

¹⁰¹ Trablusi, *Muhtaru'l Kamus*, 663.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 6/4871-4873.

¹⁰³ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm (el-Fürhûdî) el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn Müretteben Ala Hurufi'l-Mu'cemi* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 4/382.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 6/4871-4873.

¹⁰⁵ Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, 687.

¹⁰⁶ Pierre Larousse, “Vaad”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Ankara, 1986), 158.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 10/380.

temel anlamını ve dini bağlamdaki işlevini ortaya koyar. Dolayısıyla, va‘d kelimesinin va‘id kavramından farklı olarak olumlu bir içerik taşıdığı savunulabilir. Allah’ın (c.c.) insanlara yönelik rahmet ve lütuf va‘di, bu kelimenin Allah’a (c.c.) atfedildiğinde kullarına iyilik ve nimet sunma anlamına geldiğini gösterir.

Râgıb el-İsfahânî’nin “*el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân-ı Kerîm*” adlı eserinde, (v-a-d) kökünden türeyen kelimelerin incelendiği bölümde, bu kökün özellikle Allah’ın (c.c.) va‘dlerini açıklamak için sıkça kullanıldığı ifade edilmektedir. el-İsfahânî, Allah’ın (c.c.) müminlere verdiği ödül ve nimet sözü anlamına gelen va‘di, “*Kur’ân-ı Kerîm’de va‘d, Allah’ın (c.c.) rahmetini ve nimetini müminlere sunacağına dair bir güvenceyi ifade eder*” şeklinde tanımlar.¹⁰⁸ Râgıb el-İsfahânî’ye göre va‘d, “*Kur’ân-ı Kerîm’de çoğunlukla Allah’ın (c.c.) müminlere sunduğu cennet, rahmet ve diğer iyilikler için bir va‘d olarak işlev görmektedir. Böylece, bu kelime Allah’ın (c.c.) kullarıyla olan sevgi ve lütuf bağına simgeler.*”¹⁰⁹

Firuzâbâdî’nin (ö. 817/1415) “*el-Kâmûsü’l-Muhît*” adlı eserinde de va‘d kelimesi, söz verme ve gelecekte bir iyilik sağlama anlamında açıklanmaktadır. Firuzâbâdî, “*Va‘d kelimesi, gelecek bir zamanda gerçekleşecek olan bir iyiliği veya lütfü müjdelemektir. Bu kelime, Allah’ın (c.c.) mümin kullarına verdiği rahmet sözünü içerir*” demektedir. Dolayısıyla Firuzâbâdî’ye göre, va‘d terimi, genel anlamda insanlar için olumlu bir müjde veya teşvik işlevi taşımaktadır.¹¹⁰ Bu çerçeveden bakıldığında Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın (c.c.) müminlere sunmuş olduğu cennet ve çeşitli lütuf va‘dleri, bu kelimenin derin ve zengin anlamını gözler önüne serdiği anlaşılabacaktır.

Öte yandan, Zebîdî’nin (ö. 1205/1791) “*Tâcu’l-Arûs*” adlı eserinde, va‘d kelimesi “*bir sözü yerine getirmek amacıyla taahhütte bulunmak*” şeklinde tanımlanmıştır. Zebîdî, bu kelimenin Allah’a (c.c.) atfedildiğinde, O’nun müminlere rahmet ve nimet sunma va‘dinin yansıması olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Zebîdî, “*Va‘d, bir iyilik veya lütuf sunma amacıyla yapılan bir söz olarak tanımlanır; eğer bu söz Allah (c.c.) tarafından veriliyorsa, müminlere cennet ve diğer nimetleri kapsar*” ifadesini kullanır.¹¹¹ Bu anlam çerçevesinde, va‘d kelimesinin, insanların daha iyi bir davranışa yönlendirilmelerinde etkili bir teşvik aracı olduğu söylenebilir.

Zemahşerî ise “*Esâsü’l-Belâğa*” eserinde, va‘d kelimesinin Allah’ın (c.c.) kullarına yönelik olumlu bir va‘d içermesi gerektiğini vurgulayarak, bunun ahlaki sorumlulukları teşvik

¹⁰⁸ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 650.

¹⁰⁹ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 650.

¹¹⁰ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît ve’l-Kabesü’l-Vasît el-Câmi limâ Zehebe min Lugati’l-‘Arab Şemâtît* (Beyrut: Daru’l-Maarif, 1986), 1204.

¹¹¹ Zebîdî, *Tacü’l-Arus*, 10/423.

eden bir özelliği olduğunu şöyle ifade etmektedir. “*Va‘d kelimesi, bir güvence ya da iyilik sunma amacı taşıırken, Allah’a (c.c.) ait olduğunda, müminlere rahmetini sunma niyetini temsil eder.*” Zemahşerî va‘d kavramının, müminleri Allah’a (c.c.) yaklaştırma ve onları ahlaki sorumluluklarını güçlendirme gibi işlevler taşıdığını dile getirir.¹¹²

Ayrıca, va‘d kavramı, Arapça lügatlerde ve Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah’ın (c.c.) kullarına yönelik rahmet, lütuf ve iyilik va‘dlerini tanımlayan olumlu bir anlam taşımaktadır.¹¹³ İbn Manzûr, Râgıb el-İsfahânî, Firuzâbâdî, Zebîdî ve Zemahşerî gibi dilbilim âlimleri, va‘d kelimesinin anlamını açıklarken bu terimin insanların ahlaki iyiliğe ve erdeme yönlendirilmesini amaçladığını belirtmektedirler.¹¹⁴ Va‘d, İslam düşüncesinde manevi bir motivasyon kaynağı olarak, Allah’ın (c.c.) kullarına sunduğu bir rahmet müjdesi şeklinde değerlendirilebilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de (veade) kökünün farklı bağlamlarda kullanımı, Allah’ın (c.c.) insanlara yönelik va‘dlerini ve tehditlerini ifade eder. Örneğin, Allah’ın (c.c.) müminlere cennet va‘di veya inkârcılara yönelik cehennem tehdidi, bu kök aracılığıyla açıklanır. Tevbe Suresi, 72. ayeti celilede “*Allah (c.c.), mümin ve müminelere içinden ırmaklar akan cennetleri va‘d etmiştir.*” buyrulmaktadır.¹¹⁵ Kur’an’da sıkça geçmekle birlikte, bu kelime, kesinlik, ciddiyet ve mutlak gerçekleşme anlamları taşır. Bu durum, günlük insan konuşmalarından ayrı olarak, bir “ilâhî va‘d” anlamı taşıdığını ve kelimenin anlamlarını genişlettiğini ortaya koyar.

Va‘d kelimesine dayanan türevler ve çekim halleri, kelimenin olumlu ve olumsuz anlam boyutlarına, farklı zaman dilimlerindeki kullanımlarına ve bağlamdaki ince nüanslarına ışık tutar. Veade fiili ise geçmiş zaman fiili olarak, birinci bâba, yani üç harfli fiillerin ilk türüne mensuptur ve “fa‘ale” (فعل) kalıbında kullanılır. Bu fiil, tarihsel bir “va‘dde bulunma” veya “söz verme” eylemini ifade eder.

Va‘d kelimesinin isim ve fiil halleri mevcuttur. Kelimenin fiil çekimlerine bakıldığında şunlarla karşılaşılır. Va‘d anlamındaki وعد (vaade) kökü, farklı zaman dilimlerine göre fiil çekimleri ile kişinin ne zaman ve nasıl bir söz verdiğini ortaya koyar.¹¹⁶

a. Geçmiş zaman (Mâzî) وَعَدَ (veade) , “Söz verdi”. Örnek kullanım, آمَنُوا وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ (Allah (c.c.) iman edenlere va‘d etti)

¹¹² Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga* (Beyrut: Daru’l-Fiker, 1996), 221.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, 2/123-125 ; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 56-58.

¹¹⁴ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 56-58.

¹¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/256-258.

¹¹⁶ Ziya Kurt, *Kur’an-ı Kerim’de Fiil Kullanımı* (Trabzon: QRS Yayınları, 2022), 120-104.

b. Şimdiki zaman (Muzari) يَعِْدُ (ya‘idu) , “Söz verir”. Örnek cümle, إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ (Allah (c.c.) va‘d ini bozmaz).

c. Emir kipi عِدْ (id), “Söz ver!” Bu kullanım, birine va‘d etmesi yönünde bir yönlendirici emir görevi görmektedir.¹¹⁷

d. Mastar وَعَدَ (va‘dün), “Va‘d, söz”. Örnek kullanım, وَعَدُ اللَّهُ حَقَّ (Allah’ın (c.c.) va‘di gerçektir.) Bu çekimler, söz verme eyleminin farklı zaman dilimlerini ve kiplerini belirlemede önemli bir rol oynar.¹¹⁸

Va‘de kelimesinin isim olarak kullanımları ise şu şekilde özetlenebilir.

a. Va‘d (وعد), va‘d teriminin isimleşmiş halidir ve “söz, va‘d” anlamına gelmektedir. Genel bağlamda, verilen sözü veya taahhüt edilen durumları ifade eder. “*Lisânü’l-Arab*”da, va‘d kelimesi birine iyilik veya mükâfat sözü verme anlamında tanımlanmaktadır ve bu va‘d, bağlamına göre olumlu veya olumsuz bir içerik taşıyabilir. İlahî bir bağlamda kullanıldığında, Allah’ın (c.c.) insanlara yönelik va‘dleri için tercih edilen bir terimdir.

b. Vaîd (واعد), “Va‘d eden kişi” veya “tehdit eden” anlamına gelen bu terim, genellikle tehdit içeren va‘dde bulunan birini tanımlar. Vaîd, vad kökünden türeyen sıfatlardandır. Örneğin, Kur’an’da إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ifadesinde tehdit anlamında vaîd kelimesi dolaylı olarak ima edilmektedir.¹¹⁹

c. Mev’ûd (موعود), Bu terim, “söz verilmiş şey” olarak tanımlanır ve birine va‘d edilen durumu veya kişiyi ifade eder. Genellikle birine va‘d edilen sevap veya ceza gibi durumları belirtir. “*Lisânü’l-Arab*”da, mev’ûd kelimesinin bir kişiye va‘d edilen belirli bir durumu ifade ettiği vurgulanmaktadır.¹²⁰

d. Vaîd (وعيد), olumsuz va‘d veya tehdit anlamında kullanılır. Buradaki va‘d, genellikle bir ceza ya da zarar içermektedir.¹²¹ Özellikle Allah’ın (c.c.) ceza verme tehditleri bağlamında sıklıkla geçmektedir. “*Müfredât fî Garîb el-Kur’ân-ı Kerîm*” eserinde, Râgıb el-İsfahânî vaîd kelimesinin, Allah’ın (c.c.) tehdit edici veya ceza içeren anlamlarda kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre bu kelime, va‘d teriminden farklıdır ve sadece olumsuz va‘dleri ifade eder.¹²²

¹¹⁷Halil Aydın, *Arapça Dil Bilgisi ve Uygulamaları* (İstanbul: ABC Yayınları, 2018), 1/110-112.

¹¹⁸Zeynep Korkmaz, *Arapça Fiil ve İsim Yapıları* (Ankara, 2020), 45-47.

¹¹⁹İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, 2/123-125.

¹²⁰İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 78-80.

¹²¹Zebîdî, *Tacü’l-Arus*, 9-200-202.

¹²²İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 650.

e. Muv'ad (موعد), belirli bir zaman veya yerde yapılacak va'd edilmiş bir durumu ifade eder. Kur'an'da "va'd edilen gün" veya "kararlaştırılan buluşma zamanı" anlamında kullanılır.¹²³

f. Mî'ad (ميعاد), "Sözleşilen zaman veya yer" anlamında, belirli bir olay için verilmiş bir va'd olarak tanımlanır. Genellikle kıyamet ya da mahşer günü gibi önemli olaylarla ilişkilendirilir. "Tâcû'l-Arûs"ta "Mî'ad", "buluşma yeri" veya "va'd edilen zaman" olarak belirtilir. Allah'ın (c.c.) insanlarla mîad üzerinde buluşacağı ve va'dlerini gerçekleştireceği ifade edilir.¹²⁴

g. İstiv'âd (استيعاد), "Tehdit etmek veya gözdağı vermek" anlamına gelen bu terim, vaîd kelimesinin türevlerinden biridir.¹²⁵

h. Mev'id (مَوْعِد), "Söz verilen veya va'd edilen zaman ve mekân" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu terim, genellikle insanların toplandığı ya da hesap gününün gerçekleşeceği yer anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, Kehf suresi 53. ayetinde, "İşte, onlara va'd edilen yer burasıdır" ifadesiyle bu anlam vurgulanmaktadır.¹²⁶

i. Tev'id (تَوْعِيد), "Tehdit etmek veya sözlü bir uyarıda bulunmak" anlamına gelir. Bu kavram daha çok vaîd terimiyle ilişkilendirilmekte olup, kökün tehdit içeren boyutunu yansıtır.

Klasik Arapça sözlüklerde, "vad" kökünden türeyen kelimeler, va'd etme eylemini hem olumlu hem de olumsuz anlamlarıyla detaylandırmaktadır. Bu kelimeler; söz verme, tehditte bulunma ve belirli bir zamanda buluşma gibi çeşitli semantik boyutlara sahiptir. "Veade" fiilinin semantik analizi, bağlam ve kullanım biçimlerinin önemini açıkça ortaya koyar. Söz konusu fiil, ahlaki, sosyal ve dini içeriklerle yüklü olup, Arap kültüründe sözün tutulmasının önemini yansıtmaktadır. Bu nedenle, veade fiili güvenilirlik, sadakat ve sorumluluk gibi kavramları çağrıştırmaktadır.

Sonuç olarak, veade fiili, Arapça gramerinde yalnızca bir fiil yapısı değil, aynı zamanda bağlama bağlı olarak güven, sadakat, tehdit, ödül ve ceza gibi çok boyutlu anlamlar içeren zengin bir semantik alan sunmaktadır.

1.3.4. Vaîd Kelimesi ile İlişkili Olan Kavramlar

Vaîd kavramı ayet ve hadislerde farklı manalarda kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de vaîd kavramıyla benzer manada başka kavramların da kullanıldığı bilinmektedir. Bu kavramlar

¹²³Halil Aydın, *Kur'ân'da Söz ve Vaatler* (İstanbul: ABC Yayınları, 2018), 1/75-76.

¹²⁴Selçuk Demirtaş, *Arapça ve İslami Kavramlar* (Bursa: DFG Yayınları, 2021), 33-35.

¹²⁵İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, 42-43.

¹²⁶Kurt, *Kur'an-ı Kerim'de Fiil Kullanımı*, 2/97-99.

farklı yazılmış olsalar da ifade ettiği anlam bakımından vaîd kavramının ifade ettiği manaya yakın anlam ifade ettikleri görülmektedir. Yine vaîd kavramın tam anlaşılması için bu kavramın zıt anlamlılarına da burada değinmek yerinde olacaktır. Anadolu Sûfî geleneğinde bir söz vardır: “Her şey zıddıyla kaimdir” Yani, her şey karşıtıyla birlikte var olur. Gecenin anlaşılması için gündüze, gündüzün anlaşılması içinde geceye ihtiyaç duyulur. Bundan tüm inançlar ve felsefeler, bu karşıtlıklardan ve bu karşıtlıkların oluşturduğu anlam üzerinde durur. Öyleyse Kur’ân-ı Kerîm’e göre Vaîdin ifade ettiği anlamların iyice anlaşılması için eş anlamlılarını ve zıt anlamlılarını vaîd kavramıyla birlikte değerlendirip, bunların aralarında olan anlamsal ilişkilerini bu kısımda bazı örneklerle yer vererek izah etmeye gayret göstereceğiz.

1.3.4.1. Vaîd ile benzer anlamlı kelimeler

Vaîd kavramı ayet ve hadislerde farklı manalarda kullanılmıştır. Burada vaîd ile ilgili benzer ve yakın anlamda olan bazı kavramlara kısaca değinilerek, bazı örneklerle yer verilecektir.

Helak (هَلَاك) kavramı

Helak kavramı, “هَلَاك” (h-l-k) kökünden türemiş olup, Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte atmış sekiz yerde geçmektedir.¹²⁷ Bu kavram, Kur’ân-ı Kerîm’de ölmek,¹²⁸ elden çıkmak¹²⁹, hüsrana uğramak/yok olup gitmek¹³⁰ anlamlarında kullanılmıştır. Özellikle if’âl babında, “felakete uğratmak ve yok etmek” anlamlarında kullanılmaktadır.¹³¹

Kur’ân-ı Kerîm’de helak ile ilgili ayetler incelendiğinde kavramın nihayete ermesinin belli süreçlerden geçerek nihayete erdiği görülecektir. Helak gelmeden evvel toplumlar için ilk vaki olan, onlara bir uyarıcının gönderilmesidir. Allah (c.c.), peygamber göndermeden hiçbir topluma azap etmeyeceğini bildirmiştir. Nitekim bir ayette şu şekilde buyrulmaktadır:

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرٌ وَنَذِيرٌ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ

“Biz hangi ülkeyi helak etmişsek muhakkak o ülke halkını uyarılar olmuştur. Biz zulmetmiş değiliz”.¹³² Allah (c.c.) Teâlâ herhangi bir topluluğa uyarıcı gelmeden ve hakikatin bilgisi onlara ulaşmadan onları helak etmenin mümkün olmadığını ise; “Kaldı ki biz, öğüt

¹²⁷Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısıri Fuâd Abdilbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfreh li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü’l-Anglo Mısıriye, 1958), 737-738.

¹²⁸en-Nisâ 4/176; El-Mü‘min 40/34.

¹²⁹el-Hâkka 69/29.

¹³⁰el-Enfâl 8/42.

¹³¹İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur‘ân*, 844.

¹³²eş-Şuarâ 26/208-209.

vermek üzere uyarıcılar göndermeden hiçbir ülke halkını yok/helak etmemişizdir. Biz zâlim değiliz.”¹³³ ayetiyle ifade etmiştir.

Helak örnekleri, bireylerden toplumlara kadar çeşitli düzlemlerde Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, Bedir Savaşı'nda Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi önde gelen müşriklerin helakı,¹³⁴ Lut,¹³⁵ Ad¹³⁶ ve Semud¹³⁷ kavimlerinin yok oluşu, kıyametin kopmasıyla tüm kâfirlerin helakı.¹³⁸

Ayrıca Peygamber (s.a.v.) Efendimizin davetini kabul etmeyenler, geçmiş peygamberlerin kavimlerine gelen helak azabıyla tehdit edilmiştir. “Artık onlar öncekilere uygulanan sünnetten bir şey mi bekliyorlar? Sen Allah'ın (c.c.) sünnetinde ne bir değişiklik ne de bir tahvil bulabilirsin”.¹³⁹ Ancak son ümmet için Allah'ın (c.c.) helak sünnetinin geçmiş ümmetlerde uygulandığı gibi uygulanmayacağı da Kur'an'ı ifadelerden anlaşılmaktadır. İslam ayetini reddeden müşriklerin liderleri savaşlarda öldürülmüş ve onların yurtlarına Müslümanlar varis olmuştur. Ancak rivayetlerden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetinin, kıyametten önce toplu bir helakı yaşamayacağı anlaşılmaktadır. İbni Abbas'ın rivayet ettiği bir hadis bu durumu açıklamaktadır. Buna göre Cebrail (a.s), Tevbe Suresi'ndeki “Allah (c.c.) size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi firkalara ayırıp birbirinize düşürmeye kadirdir”¹⁴⁰ ayetini getirdiğinde, Peygamber Efendimiz bu durumu çok ağır bulmuş ve ümmetinin sonu hakkında endişelenmiştir. Bunun üzerine Cebrail (a.s) şöyle demiştir: “Allah (c.c.), ümmetini iki büyük azaptan korumuştur: Nuh ve Lut kavimlerine gönderildiği gibi altlarından veya üstlerinden azap vermeyecektir. Ancak ümmeti, kendi içinde firkalara ayrılmaktan ve birbirleriyle çatışmaktan emin kılınmamıştır.”¹⁴¹

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ

Kâfirler müminlerin eliyle cezalandırılacaklardır” demiştir.¹⁴² Sonuç olarak, Kur'ân-ı Kerîm'de helak, toplumların ilahi yasalar doğrultusunda cezalandırılmasının bir tezahürü olarak ortaya çıkar. Bütün insanlığın ortak olarak tehdit edildiği nihai helak ise kıyamettir ve bu süreç, sünnetullahın bir yansıması olarak inkârcıların üzerine gerçekleşecektir.

¹³³eş-Şuarâ 26/208.

¹³⁴el-Enfâl 8/42.

¹³⁵el-Kamer 54/36/37.

¹³⁶en-Necm 53/50.

¹³⁷eş-Şuarâ26/158, en-Necm 53/51.

¹³⁸el-Kamer 54/46, el-İsrâ 17/52.

¹³⁹el-Fâtır, 35/43.

¹⁴⁰el-En'âm, 6/65.

¹⁴¹İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/192.

¹⁴²et-Tevbe9/14.

İntikam (انتقام)

Vaîd kavramıyla ilişkili terimlerden biri olan intikam, cezalandırma gücü ve otorite anlamına gelen “نقم” (n-k-m) kökünden türetilmiştir. Bu kavram, genellikle bir yanlışla hak ettiği cezayı vermek anlamında kullanılmaktadır.¹⁴³ Ancak günümüzde bu terim, “cezalandırmak suretiyle ferahlamak” gibi bir anlam kazanmıştır ki, bu durum Allah (c.c.) için söz konusu olamaz.¹⁴⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın (c.c.) bir sıfatı olarak “Zü’ntikam” ifadesi yer almakta ve bu ifade “hak edenleri adalet ölçüsünde cezalandıran” anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁵ “n-k-m” kökünden türeyen kavramlar Kur’ân-ı Kerîm’de tüm şekilleriyle yalnızca on yedi kez geçmektedir. Bu tabir bazı ayetlerde kınama anlamında, bazı ayetlerde ise cezalandırma anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁶ Örneğin, Ashâbu’l-Uhdûd olayıyla ilgili bir ayette, Allah’a (c.c.) iman etmeleri nedeniyle müminlere işkence edenlerin intikam ile cezalandırıldığı belirtilmiştir.

وَمَا تَقْمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ... ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

“Onlardan, ... Allah’a (c.c.) iman ettikleri için intikam aldılar. Oysaki Allah (c.c.) her şeyi görür. ... tövbe de etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır”.¹⁴⁷ Buradaki “nakame” kelimesi, kişisel bir hıncın alınması anlamında değil, hak edilen cezayı vermek ve adaletin tesis edilmesi anlamında kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de, zâlimlerin ve Allah’ın (c.c.) emirlerine isyan eden toplulukların cezalandırılmalarına ve onlardan intikam alınmasına dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden ilki, Firavun ve kavminin, Allah’a (c.c.) iman edenlere yaptıkları zulümlerden dolayı defalarca uyarılması, ancak sözlerinde durmadıkları için denizde boğularak cezalandırılmalarıdır. Bir diğer örnek ise Eyke halkının durumudur. Hicr Suresi’nde, Hz. Şuayb’ın peygamber olarak gönderildiği Eyke halkının zâlim davranışlarından ötürü intikam ile cezalandırıldığı,

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُبِينٍ

¹⁴³İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân*, 822.

¹⁴⁴ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Hakim* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 3/134.

¹⁴⁵Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhaki, *Kitabü’l-Esma ve’s-Sıfat* (Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, ts.), 88.

¹⁴⁶İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân*, 822.

¹⁴⁷el-Bürûc 85/8-10.

“Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de (Eyke ve Medyen) açık bir yol üzerindedir”¹⁴⁸ ayetiyle ifade edilmiştir. Bu iki kavmin peygamberlerine ve Müminlere yaptıkları zulüm diğer bazı ayetlerde de ayrıca bildirilmektedir.¹⁴⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de intikam kavramı, insana özgü öfke, hınç ve nefret gibi duygularla ilişkilendirilmez. Allah’ın (c.c.) intikam alması, adaletin tesis edilmesi ve zâlimlerin cezalandırılması anlamında bir fiildir.¹⁵⁰ Bu, herhangi bir öç alma ya da kendini tatmin etme amacı taşımaz. Çünkü Allah’ın (c.c.) kullarından alacak bir öcü yoktur. İnsanların Allah’a (c.c.) itaatleri O’nun yüceliğini artırmaz; isyanları ise O’nun mülküne bir eksiklik getirmez.

Ancak, şerden vazgeçmeyen, zulmü alışkanlık haline getiren ve affedilmekle düzelmeyen kimseler için bağışlama bir hayır değil, şerrin yayılmasına neden olur. Bu nedenle intikam, Kur’ân-ı Kerîm’de mutlak bir sıfat olarak değil, belirli şartlar çerçevesinde kullanılmıştır.¹⁵¹

Sonuç olarak, Allah’ın (c.c.) intikam vasfı, adaletin tecellisi ve suçluların hak ettikleri cezayı almaları anlamında yorumlanmalıdır. Batıl tanrılara nispet edilen öfke ve hınçla hareket eden bir ilah anlayışı, Kur’ân-ı Kerîm’in ortaya koyduğu Allah (c.c.) tasavvurunda yer almaz. Allah (c.c.), mutlak galip ve adalet sahibidir; cezalandırması yalnızca hak edene, belirli ilahi yasalar çerçevesinde uygulanır.

Azap (عذاب) kavramı

Arapçada azap kelimesi, “terk etmek, vazgeçirmek” gibi anlamlara gelen “عذب” (a-z-b) kökünden türemiş olup, genellikle “işkence, eziyet ve elem” anlamında kullanılır.¹⁵² Bununla birlikte, “Tanrı tarafından verilen ceza”¹⁵³ veya “dünyada günah işleyenlere uygulanacak fiil”¹⁵⁴ anlamlarını da taşır. Azap hem bedeni hem de ruhu etkilediğinden, maddi ve manevi bir ceza niteliği taşımaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de azap kelimesi ve türevleri dört yüz doksan kez geçmektedir.¹⁵⁵ İlgili ayetler incelendiğinde, ilahi azabın üç farklı düzlemde gerçekleştiği görülmektedir. Bunlar ise dünya, kabir hayatı ve ahiret olarak sıralanabilir. Bu azapların temel sebebi ise inkâr, isyan, zulüm ve haksızlık olarak belirtilmiştir.¹⁵⁶

¹⁴⁸el-Hicr 15/79.

¹⁴⁹ Hûd, 11/54-94.

¹⁵⁰Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 1/506.

¹⁵¹Karaman, *İslam'ın Işığında Günümüz Meseleleri*, 1/218.

¹⁵²İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 554-555.

¹⁵³Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, 31.

¹⁵⁴TDK Sözlük, “Ceza” (Erişim 15 Ocak 2025).

¹⁵⁵Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 450-455.

¹⁵⁶el-A'râf, 7/96, et-Tevbe 9/95, Yûnus, 10/8-70.

Allah (c.c.), peygamberleri yalanlayan, ilahi emirleri tanımayan, yeryüzünde fitne ve fesat çıkaran kavimleri, tarih boyunca dünyada çeşitli felaketlerle helak etmiş¹⁵⁷ ve ahirette de en ağır azapla cezalandırılacaklarını bildirmiştir.¹⁵⁸ Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Şuayb gibi peygamberlerin kavimlerinin başına gelen azaplar, Allah'ın (c.c.) bu konudaki va'dinin gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı günahları işleyen diğer topluluklar da benzer azaplarla uyarılmış veya cezalandırılmıştır.¹⁵⁹

Müşriklerin elebaşları Bedir Savaşında öldürülmüş, malları ve mülkleri Müslümanların ellerine geçmiş olduğundan va'din bir kısmı gerçekleşmiştir.¹⁶⁰ Dünya ve ahiret azabına kâfirlerin yanı sıra, yetimlerin mallarını haksız yere yiyen, inananları kasten öldüren, iffetli ve hayâli kadınlara iftira eden ve Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen sınırları (Hududullah) aşırıp peygamberlerin bildirdiklerine aykırı tavır sergileyen vebal sahibi Müminlerin de maruz kalacakları Kur'an ayetlerinden anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Dünya azabı denildiğinde bu azap, uyarı ve helak olmak üzere iki şekilde anlaşılmalıdır. Uyarı azabı Hz. Yunus peygamberin kavminde olduğu gibi, ilahi buyruklara uymayan toplulukların hakikatleri görüp kabul etmelerini sağlamak amacıyla maruz bırakıldıkları felaketlerdendir.¹⁶² Kişilerin karşılaştıkları rahatsızlık vb. bazı afetler de bu grupta değerlendirilebilir. Helak azabı ise Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Lût peygamberlerin kavimlerindeki inkâr ve isyankârlıkta direnen kavimleri zor duruma düşürüp, diğer insanlara müessir bir ibret vermek gayesini taşıyan azap olarak değerlendirilebilir.¹⁶³

İnzâr (الإنذار) kavramı

İnzâr, Arapçada نذر kökünden türeyen bir kelimedir ve Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık yüz otuz kez geçmektedir.¹⁶⁴ Sözlük anlamı itibarıyla “nezretmek, adamak”¹⁶⁵ ve “uyarmak”¹⁶⁶ gibi anlamlara sahiptir. Ancak Kur'an'da genellikle “uyarmak; yani insanlara dinî anlamda fayda ve zarar getirebilecek hususları önceden haber vermek”¹⁶⁷ anlamında kullanılmıştır.

Bu kökten türeyen fiil ve sıfatlar, genellikle peygamberlere özgü bir nitelik olarak ortaya çıkar. Allah (c.c.), peygamberler aracılığıyla insanları uyarmış, bazı ayetlerde ise bu fiil

¹⁵⁷el-Ankebût, 29/40 el-İsrâ, 17/103, el-A'râf, 7/34, el-Enbiyâ, 21/11-15.

¹⁵⁸en-Nisâ, 4/145, en-Nahl, 16/88, el-Kehf, 18/105-106.

¹⁵⁹Fussilet, 41/13, el-İsrâ, 17/16-18.

¹⁶⁰el-Enfâl, 8/44.

¹⁶¹el-El-Haşr 59/4.

¹⁶²Yunus 10/98.

¹⁶³en-Nisâ, 4/10-14-93-97, el-Mâide, 5/72-73, el-Ahzâb, 33/73.

¹⁶⁴Karaman, *İslam'ın Işığında Günümüz Meseleleri*, 1/279.

¹⁶⁵Âl-i İmrân, 3/35.

¹⁶⁶el-Ahkâf, 46/21.

¹⁶⁷Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 691-693.

doğrudan Allah'a (c.c.) atfedilmiştir. “إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا” Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık”.¹⁶⁸ ayeti bu duruma verilebilecek örneklerden kabul edilebilir.

Allah (c.c.), kullarını en iyi tanıyan ve onlara hitap etmenin en uygun yollarını bilen bir Rab olarak, insanlık tarihinin her döneminde doğru yoldan sapıp inkâr ve şirk bataklığına düşen toplumlara peygamberler göndermiştir.¹⁶⁹ Bu uyarılara kulak asmayan kavimler ise daha sonraki nesillere ibret olacak şekilde cezalandırılmıştır: “... Zira o (Hud), kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkâf bölgesindeki kavmine: “Allah'tan (c.c.) başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum”, demişti”¹⁷⁰ ayeti bu gerçeğe vurgu yapmaktadır.

Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, peygamberlik görevine İnzâr ile başlamış, Allah'ın (c.c.) (فَإِنْذِرْ قَوْمًا يَأْتِيهِمُ الْمُدَّةُ) “Ey örtüsüne bürünüp yatan, kalk ve uyar”¹⁷¹ emriyle ilk olarak yakın akrabalarını uyarmıştır. Bu görevini yerine getirirken, inkârcıları çeşitli sıkıntılar, geçmiş kavimlere gelen azaplar ve ahiretteki çetin azaplarla uyarmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) bu inzâr görevine de ilahi emirle (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) yakın akrabalarından başlamıştır.¹⁷² İnkârcıları birtakım sıkıntılarla, öncekilerin başlarına gelen azaplarla, kıyamet günü ve ahiretteki acıklı, çetin azapla İnzâr etmiştir.¹⁷³

Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerîm'de müminleri, Kur'an'a uymamak, peygamberlerin hükümlerine razı olmamak,¹⁷⁴ emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker görevini yerine getirmemek¹⁷⁵ ve salih amel işlememek¹⁷⁶, gibi hususlarda uyarmıştır. Gerçek imana sahip kişiler için dünyevî bir ceza gerekmeden bu uyarılar yeterli olmaktadır. Ancak inanmayanlar, bu uyarılardan etkilenmedikleri gibi dünyevî kanunların koyduğu cezalara karşı da duyarsızdırlar. Bu durum, İslam'ın toplumsal suç oranlarını azaltma gücünü de ortaya koymaktadır.

Cehennem (جَهَنَّمَ) kavramı

Cehennem, sözlükte “derin, dipsiz, dibi görünmeyen kuyu” ifade edilmektedir.¹⁷⁷ Arapça “cehennem” kelimesinin, Farsça “cihnam” kökünden geldiği tahmin edilmektedir.

¹⁶⁸ en-Nebe', 78/40.

¹⁶⁹ el-İsrâ 17/15.

¹⁷⁰ el-Ahkâf, 46/21.

¹⁷¹ el-Müddessir, 74/1-2.

¹⁷² eş-Şuarâ, 26/214.

¹⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2-848.

¹⁷⁴ en-Nisâ 4/41,59,64-65,69,80-81.

¹⁷⁵ Âl-i İmrân 3/104.

¹⁷⁶ el-Bakara 2/277.

¹⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 12/112.

Allah'ın tutuşturulmuş ateşi anlamında bir isimdir.¹⁷⁸ Ayrıca “yağmurunu bırakmış bulut” anlamına gelen “cehame” kelimesinden de türetildiği belirtilmiştir. Buna göre, bulutun yağmuru bırakması sebebiyle rahmet ve lütuftan uzaklaşması, “cehennem” olarak isimlendirilmesine yol açmıştır.¹⁷⁹ Yağmursuz bulutta rahmet olmadığı gibi, Allah'ın (c.c.) da rahmetini kestiği yer cehennem olarak isimlendirilmiştir. Cehennem kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Bunlardan biri, kavramın aslının İbranice “ge ben hinnom” (Hinnom Vadisi/Cehennem) kökünden gelmiş olabileceği şeklindedir. Grekçede “geenna”, Latince “gehenna” olarak geçen kelimenin, İbranice “ge hinnomdan” kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir.¹⁸⁰ Muhtemelen Arapçaya da buradan geçmiştir. Zira Hinnom vadisinde, Yahuda kralları zamanında çocukların ateşle yakılarak tanrılara kurban edildiği bilinmektedir. İsrail peygamberlerinin bu yeri lanetlemelerinin ardından, daha sonraki krallar döneminde bu ahlaksız uygulamalar terk edilmiştir. Ancak, insanların bu yerde ateşten geçirilmesinden dolayı, öldükten sonraki azap yerleri için “cehennem” ismi kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸¹

Terim olarak cehennem kelimesi, “bu dünyada İslamiyet’i kabul etmeyen yani Allah’a (c.c.) iman etmeyenlerin sonsuz olarak kalacağı, imanı olduğu halde imanının gereği salih amelde bulunmayanların ise günahlarının karşılığında ceza çekeceği azap yeri” olarak tanımlanmıştır.¹⁸² Cehennem kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş yedi yerde¹⁸³ geçtiği görülmektedir. Geçtiği yerlerde daha çok azabı hak edenlerin, Allah'ın (c.c.) emirlerine uymayanların cezalandırılacağı yer manasında kullanılmıştır.

1.3.4.2. Vaîd ile ilgili zıt anlamlı kavramlar

Kur’ân-ı Kerîm’de Vaîd kavramının ifade ettiği anlamın zıttı olan kavramlarda kullanılmıştır. Burada Vaîd ile ilgili zıt anlamda olan birkaç kavrama kısaca değinilerek, bazı örneklerle yer verilecektir.

Muvâade (المواعدة) kavramı

Muvâade (المواعدة) kelimesi sözlükte, “çift taraflılık” anlamını ifade eden mufaale (مفاعلة) babından türetilmiş bir kelimedir. Üç harfli kök bir kelimenin başına “م” (mim), ilk kök harften

¹⁷⁸İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, 209-210.

¹⁷⁹Suad el-Hakim, *İbn 'ül-Arabi Sözlüğü* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 130.

¹⁸⁰Ali Toksarı, *İslâmi Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997), 149.

¹⁸¹Harman, “Cehennem” 7/225; Haçerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, 51.

¹⁸²Fikret Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 87.

¹⁸³Ömer Faruk Kahraman, “Cehennem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/225-226.

sonra “” (elif) ve sonuna “هـ” (ha-i resmiye) eklenerek altı harfli bir mastar elde edilir.¹⁸⁴ Bu kalıp genellikle işteşlik anlamını belirtir. Yani, mufaale babından türeyen fiiller, eylemin iki veya daha fazla kişi ya da grup arasında karşılıklı olarak yapıldığını ifade eder. Muvaa’de kelimesi, sözlükte “iki kişinin karşılıklı olarak sözleşmesi” anlamına gelir.¹⁸⁵ Bu tür bir sözleşmede birbiriyle bağlantılı birden fazla va’d bulunabilir.

Muvâade (المواعدة) kavramının ıstılahtaki manasına gelince, iki kişinin kendi rızalarıyla belirli bir konuda anlaşmaları veya gelecekte gerçekleştirmek üzere bir eylem hakkında karşılıklı bir bildirimde bulunmaları anlamına gelir.¹⁸⁶ anlamına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu kavramın nikâhla ilgili bir ayette geçtiği görülmektedir.¹⁸⁷

Fıkıh literatüründe, muvâade kavramının haram bir eylemde veya haram olanı helal kılmak amacıyla kullanılmaması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁸⁸ Bu bağlamda, Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde buyurmuştur.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا

Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirirken veya içinde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah (c.c.) bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah (c.c.) içinde olanları bilmektedir. O’ndan sakının ve bilin ki Allah (c.c.) çok bağışlayıcıdır, halîmdir.¹⁸⁹

Bu ayette, muvâade kavramının, özellikle nikâh gibi konularda meşru sınırlar çerçevesinde yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Gizli anlaşmalar yerine açık ve meşru bir iletişim tercih edilmelidir. Elmalılı (ö. 1361/1942), Nisa Suresi’nin 235. ayetindeki “لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا” (Onlarla gizlice sözleşmeye girmeyin) ifadesine dair şu yorumu yapmaktadır: “Bu ayet, nikâh akdinden önce kadınlarla gizlice sözleşme yapmayı yasaklamaktadır. Zira bu, fuhşâ kapı açacak ve nikâh akdini de bu şekilde etkileyecektir. Böyle gizli sözleşmeler meşru değildir. Ancak kadınlarla meşru bir şekilde konuşmak, onlara güzel sözler söylemek caizdir.”¹⁹⁰ Yani Elmalılı, Fıkıh geleneğindeki muvâade kavramının haram eylemlere yönelik kullanımına ve meşru olmayan anlaşmalara işaret ettiğini vurgulamaktadır.

¹⁸⁴Mehmet Erol, “Arapça’da Türetme Sistemleri ve Anlamsal Kodlama”, , *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2017), 225-226.

¹⁸⁵Mahmut Çangal, “Arapça Fiil Türetme Sistemleri ve Anlam İlişkileri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/35 (2016), 109-110.

¹⁸⁶Nezih Hammad, *Nazariyyetü’l-Va’di’l-Mülzim* (Dimeşk: Dar’ul-Kalem, 2001), 9-10.

¹⁸⁷ Hammad, *Nazariyyetü’l-Va’di’l-Mülzim*, 9; Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman El-Maliki El-Magribi el-Hattab, *Mevahibü’l-Celil fi Şerhi Muhtasari Halil* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 3/413.

¹⁸⁸Hayrettin Karaman, *İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 142-143.

¹⁸⁹el-Bakara 2/235.

¹⁹⁰Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/731-732.

Ceza (جزاء) kavramı

Ceza, sözlükte isim olarak “bir şeyin bedeli ve karşılığı” manasındadır. Mastar olarak ise “iyi ve kötü olan bir hareket ve davranışın eksiksiz bir şekilde karşılığını vermek” anlamına gelir.¹⁹¹ Hatalı bir davranışın ya da kuralları tanımamanın sonucu yaptırım veya yanlış bir davranışın istenmeyen sonucudur.¹⁹² Şeriatı aykırı fiiller sonucu insanlara ölmeden veya öldükten sonra verilecek acı ve ızdırıp için kullanılan bir kelimedir.¹⁹³

İslam kaynaklarında terim olarak, genel ve özel olmak üzere “ceza” iki anlamda kullanılmıştır. Lügat anlamıyla bağlantılı olan genel anlamda “ceza”, dünyevi ve uhrevi nitelikte özendirici veya caydırıcı müeyyidedir. Özel anlamda “ceza” ise, dünyada adalet sistemi tarafından suçluya uygulanacak maddî ve manevî müeyyideyidir.¹⁹⁴ Bizim buradaki konumuz ise, özel anlamdaki ceza değil, doğrudan Allah’ın (c.c.) vâdi ile bağlantılı olan genel anlamdaki “ceza” olacaktır.

Ceza kelimesi türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de yüz on yedi defa geçmekte olup,¹⁹⁵ birkaç ayet dipnotta verilmiştir.¹⁹⁶ Bazı ayetlerde Allah’ın (c.c.) bazı kişi ve toplumlara yaptıkları günahlarına karşılık dünyada birtakım cezalar, musibet ve felaketler verdiği bildirilmektedir.¹⁹⁷ Yine birtakım kişi ve toplumların dünyada yaptıkları iyilikleri sebebiyle günahlarının sevaba çevrileceği, dünya nimetlerine ve ahiret huzuruna ereceği bildirilmektedir.¹⁹⁸ Allah (c.c.) işlenen her şerrin cezasının mutlaka görüleceğini vâid, her hayrında mükâfatının verileceğini va’d etmiştir.

Kötü amelin cezası, işlenen fiile denk olarak verilir,¹⁹⁹ iyi amelin yani yapılan hayrın yapanın ihsanına ve niyetine bağlı olarak en az on mislinden yedi yüz misline kadar verileceği hatta bir üst sınırının olmadığı Kur’ân-ı Kerîm’de yüce Allah (c.c.) tarafından bildirilmiştir.²⁰⁰

Cezada temel husus, işlenen fiil ile verilmiş olan karşılık arasında uygun bir denge bulunmasıdır. Resul Ertuğrul, Kur'an'ın helak olan kavimlerin suçları ile cezaları arasındaki uyumu vurguladığını ve İslam ceza hukukundaki suç-ceza dengesinin gözetildiğini savunur.

¹⁹¹İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, 195.

¹⁹²Pierre Larousse, “Ceza”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Ankara, 1986), 5-122..

¹⁹³Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, 465.

¹⁹⁴Adil Bebek, “Ceza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/469-470.

¹⁹⁵Bebek, “Ceza”, 7/469.

¹⁹⁶el-En’âm, 6/49, el-A’râf, 7/136, Tâhâ 20/124, ez-Zümer, 39/25-26.

¹⁹⁷Âl-i İmr’an 3/165, en-Nisa 4/62, er-Rûm 30/41.

¹⁹⁸el-El-Bakara 2/261, el-En’âm 6/160.

¹⁹⁹el-Bakara 2/194; el-En’âm 6/160; eş-Şura 42/40; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmiü’s-Sahîh* (Beyrut: Mektebetü-s Sultaniyye, 1422), İman 31; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (Kahire: Matbaatu İsa el-Babî el-Halebî, 1955), İman 205-207.

²⁰⁰el-Bakara 2/261; el-En’âm 6/160.

Buna göre, her toplumun sergilediği günah, ilahi cezada da kendini göstermiştir. Bu sebeple, Nuh kavmine suyun, Ad kavmine çöl fırtınasının, Lut kavmine ise volkanın helâk sebebi olduğu görülmektedir. Özetle, Kur'an'da helâk olan kavimlerin cezalarının suçlarıyla uyumlu olduğu, suç ile ceza arasında dengenin bulunduğu ve sünnetullahın bu şekilde işlediği, suç-ceza uyumunun ferdi ve toplumsal kötülüklerin önlenmesine katkı sağlayacağı ve helâk olan kavimlerin suç ve ceza arasındaki ilişkinin Kur'an'da yer aldığını belirtmiştir.²⁰¹

İslam ceza hukukunda, cezaların belirlenmesinde fail, suçun ağırlığı ve toplumsal etkileri gibi faktörler göz önünde bulundurulmaktadır. Böylece hem failin hem de toplumun ihtiyaçlarına yönelik adil ve caydırıcı bir yaklaşım hedeflenmektedir. İslam'ın ceza sistemindeki temel amaç, işlenen suça denk ve ondan daha ağır olmayacak bir cezanın uygulanmasıdır. Bu doğrultuda, İslam hukuku, cezaları belirlerken söz konusu suçun ağırlığı, failin durumu ve toplumsal etkilerini dikkate almaktadır. Böylece, adil ve caydırıcı bir ceza sistemi inşa edilmeye çalışılmaktadır.²⁰²

Ayrıca bazı günahlara daha çok ceza verileceği tebliğ edilmiş olsa da bu madde cezada muvazene esası ile çelişmemektedir. Konu ile ilgili ayetler araştırılıp incelendiğinde bu kimselerin inkârcı veya günahlara öncülük yaptıkları yahut mevkileri itibarı ile iyi ve güzel tutumlarda bulunmaları gerekirken aksine uygunsuz hareketleriyle başka insanlara kötü örnek oldukları görülmüştür.²⁰³

Ahd (عهد) kavramı

Ahd (عهد) kavramı 'a-h-d fiilinin mastarı olup çoğulu “عهود” dur. Sözlükte; “himaye, yemin, anlaşma, koruma anlaşması, muhafaza, vasiyet, zaman, vefa” manalarında olduğu belirtilmiştir.²⁰⁴ İstilahta ise; “söz verme, taahhütte bulunma, bir konuda anlaşma yapma,²⁰⁵ farklı durumlar oluşsa dahi bir şeyin korunup gözetilmesi,²⁰⁶ korunup riayet edilmesi gereken anlaşma,²⁰⁷ bir şahsa verilmiş teminatlı söz”²⁰⁸ şekillerinde tarif edilir. Ahdin bağlayıcılığı, belge ile sağlamlaştırılabilir.²⁰⁹ Ahdin kapsamlı tarifi; Allah'ın (c.c.) insanlarla ve insanların kendi

²⁰¹Resul Ertuğrul, “Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -I”, *Bauyurt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2017), 165-185.

²⁰²Bebek, “Ceza”, 7/469.

²⁰³el-A'râf 7/38; Hûd 11/19-20; el-Ahzâb 33/30.

²⁰⁴Ebu Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe (Talibetü't-talebe) fi'l-İstılâhâtî'l-Fıkhiyye* (Beyrut: Darü'n-Nefais, 1999), 115.

²⁰⁵Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 11.

²⁰⁶Hilal Heysem, *Mu'cemü Mustalahü'l-Usul* (Kahire: Darü'l-Cil, 2003), 145; İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, 353.

²⁰⁷Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 4.

²⁰⁸Sâir Basmacı, *Mu'cemü Mustalahati'l-Elfazi'l-Fikhi'l-İslami*, ts., 422.

²⁰⁹*el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkafî ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 2006), 31/33.

aralarında yaptıkları bütün antlaşmalardır.²¹⁰ Efendimiz, “حسن العهد الايمانن” (ahdin güzeli imandandır)²¹¹ buyurmuştur.

Ahd kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de; peygamberlere verilen emir ve talimatların²¹² ifadesinde, yeminle yapılmış anlaşmaların bağlayıcılığı,²¹³ yapılan anlaşma ve ahde vefanın²¹⁴ önemi hususunda, ayrıca Allah’a (c.c.) verilen sözler²¹⁵ ve Allah (c.c.) tarafından verilen sözler²¹⁶ anlamında kullanılmıştır.

Ahdin Kur’ân-ı Kerîm’de kullanımlarında, Allah’ın(c.c.) ahde vefaya büyük önem verdiği görülmektedir.²¹⁷ Ahde vefa Müslümanların önemli vasıflarından biri olarak değerlendirilmektedir.²¹⁸ Eğer anlaşma karşılıklı iki veya daha fazla taraf arasında yapılmışsa (Allah (c.c.) ile kulları ve kulların kullarla yaptığı gibi) taraflardan biri ahbine riayet gösterdiği sürece diğer tarafa da riayet emredilmektedir.²¹⁹ Yine taraflardan birinin ahdini yerine getirmemesi durumunda diğer taraftan da ahde vefa beklenmemesidir. Ahd, va’d in pekiştirilip, teşvik edilerek bir şarta bağlanmış halidir.²²⁰ Va’din bir zamanla sınırlandırılabilmesi söz konusu olduğu gibi aksi de mümkündür. Ahd’de ise zaman belirlidir.²²¹

Tebşîr (تبشير) kavramı

Tebşîr kavramı, sözlükte “müjdelemek,²²² güler yüzlü olmak” anlamlarına gelen (b-ş-r) “بشر” kökünden türetilmiştir. Aynı kökten türetilen “Beşir” sıfatı Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’e (s.a.v.), “إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ” *Doğrusu biz seni Hak (Kur’ân-ı Kerîm) ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin*”²²³ ve Kur’ân-ı Kerîm’e “بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ” *Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler*”²²⁴ ayetleriyle nispet edilmektedir.

²¹⁰el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, 31/33.

²¹¹Ebu Musa Muhammed b. Ebi Bekr b. Ebi İsa el-Medenî Râgıb el-İsfahanî, *el-Mecmûü'l-Mugîs fî Garîbi'l-Kur'âni ve'l-Hadis* (Mekke-i Mükerrreme: Cami'atü'l-Ummu'l-Kura Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyai't-Turasi'l-İslamî, 1998), 2/525.

²¹²el-Bakara, 2/124-125; A'râf, 7/134; Tâhâ 20/115; Yâsîn 36/60; Zuhurf, 43/49.

²¹³el-Bakara 2/124-125; A'râf, 7/134; Tâhâ 20/115; Yâsîn 36/60; Zuhurf, 43/49.

²¹⁴Bakara, 2/80-100-177; A'râf, 7/102; Enfâl, 8/56; Tevbe, 9/1-4-7.

²¹⁵Âl-i İmrân, 3/77; Tevbe, 9/12; Nahl, 16/91; Ahzâb, 33/15.

²¹⁶Tevbe, 9/111; Meryem, 19/78-87; Tâhâ 20/86.

²¹⁷el-Mümin'un 23/8.

²¹⁸el-Ahzâp 33/23.

²¹⁹el-A'raf 7/172.

²²⁰Ebü Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye* (Kahire: Dârü'l-İlmî ve's-Sakâfetü, ts.), 1/525.

²²¹Ebu Bekr (Ebü'l-Beka) Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz el-Fütuhi Neccar, *Meûnetü Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ (Müntehâ'l-İradat)* (Mekke-i Mükerrreme: Mektebetü'l-Esedi, 2008), 11/177.

²²²Larousse, “Tebşîr” 22/362.

²²³el-Bakara 2/119.

²²⁴Karaman vd., *Kur'an- Kerim Mealî*, Fussilet, 41/4.

Bu kullanım tarzı hadislerde de mevcuttur. Zira bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de "beşir" sıfatını kendisine nispet ettiği sabittir. "*Muhammed'i (s.a.v.) gerçek din ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderen Allah'a (c.c.) yemin ederim ki ...*"²²⁵ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beşaret sıfatına şu şekilde işaret olunmuştur; Abdullah ibnu Amr ibni'l-Âs (radıyallahü anh) şöyle demiştir. "*Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'deki şu "Ey Peygamber, biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdecî ve bir korkutucu (ve O'nun emri ile bir davetçi ve nur saçan bir kandil) olarak gönderdik.*"²²⁶ ayeti, "*Bunu Allah (c.c.), Tevrat'ta da söylemiştir:*

Ey Peygamber, şüphesiz biz seni bir şahit, bir müjdecî, bir koruyucu olarak gönderdik. Sen elbette benim kulum ve resulümsün. Ben sana el-Mutevekkil adını verdim. Bu peygamber kötü huylu, katı kalpli, çarşılarda çığırtkan değildir. O, kötülüğü kötülükle defetmez, lâkin o affeder, yüz çevirip geçer. Allah (c.c.), eğrilip sapan milleti bu peygamberin irşadıyla 'Lâ ilahe illallah' tevhit sözünü söylemeleri suretiyle doğrultmadıkça onun ruhunu almayacaktır. Allah (c.c.) bu tevhit kelimesiyle (yani bunun sihirli tesiriyle) birçok kör gözleri, sağır kulakları ve kılıflı kalpleri açacaktır.²²⁷

Tebşîr veya "beşir" Kur'an-ı Kerim'de müjdelemek yani iyi bir haber vermek, itaatkâr müminleri cennetiyle müjdelemek anlamında kullanılmaktadır.²²⁸ Yüce Allah (c.c.), ibadet edenleri, oruç tutanları, secde edenleri, Allah'ın (c.c.) sınırlarını koruyanları, musibetlere sabredenleri, inanıp, Salih amel işleyenleri, Allah (c.c.) yolunda cihat edenleri, rahmeti, rızası ve cenneti ile müjdelemektedir.²²⁹ Tebşîr Kur'an-ı Kerim'de kinaye ve alay yoluyla üzücü bir haberi ve elem verici bir sonucu bildirmek anlamından da kullanılmıştır.²³⁰

Tebşîr kelimesi korkutucu ve tehlikeyi haber verici anlamına gelen nezir ifadesiyle beraber Kur'an-ı Kerim'de sekiz yerde geçmekle beraber peygamberler hakkında kullanılmaktadır.²³¹ Çünkü peygamberler, insana Allah'ın (c.c.) rahmet ve nimetini müjdelerler, inanmayanları ise Allah'ın (c.c.) azabıyla korkuturlar.

Beşir sıfatını taşıyan peygamberler, Allah'a (c.c.) iman edip onun kesin emirlerine itaat ederek boyun eğenlere verilecek mükâfatları bildirir ve Mümin kitleyi cennet nimetleriyle müjdeler. Allah'ın (c.c.) dinine davet eden beşir, nefret ettirmeden ve zorlaştırmadan, yumuşaklık ve nezaketle davetini yapar. Dolayısıyla peygamberlerin getirmiş olduğu hükümlere ve akideye davet eden bildiricilerin de davet görevini aynı tavırla bir beşir olarak

²²⁵Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Riyad: Daru'l-Hazara li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2015), İman 6.

²²⁶el-Ahzab, 33/45-46.

²²⁷ Buhârî, *el-Câmiü's-Sahih*, "Tefsirü's-Sure" 48.

²²⁸Ahmed Önkâl, "Beşir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/554.

²²⁹en-Nûr 24/55, es-Sâf, 61/10-13.

²³⁰Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/109.

²³¹el-Bakara 2/119, el-Mâide, 5/19, el-A'râf, 7/188, er-Ra'd, 11/2, Sebe', 34/28.

yapmaları icap eder. Peygamberler zorlayıcı, baskılayıcı değil, azabı haber verici ve müjdeleyicidirler.²³²

1.3.4.3. Va‘d “الوعد” kavramı

Sözlükte va‘d, “gelecekle ilgili olarak birine söz vermek; müjdelemek, tehdit etmek” anlamında masdar-isimdir. Aynı kökten gelen va‘id ise “geleceğe ilişkin tehdit” mânasında kullanılır. Vaad kelimesi ve bu kökten türeyen fiiller ve isimler Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça yer alır; en çok da Allah’ın verdiği sözün muhakkak gerçekleşeceği, O’nun dünyada ve âhirette müminlere olan müjdeleri, inanmayanların âkıbeti, peygamberlerin bu içerikte müjde ve tehditleri bağlamında geçmektedir.²³³ Va‘d “الوعد” kavramına Kur’ân-ı Kerîm’de geniş bir şekilde yer verilmiştir. Allah (c.c.), iman edip, amel-i salih işleyenlere farklı va‘dlerde²³⁴ bulunmuş, emrini çiğneyip, yasaklarına tevessül edenlere ise birtakım va‘idlerde²³⁵ bulunmuştur. Va‘id kavramı va‘d kavramıyla içi içe ve hem zıt hem de benzer kullanıldığından, diğer kavramlardan biraz daha derinlemesine bahsedilmesi elzemdir. Onun içindir ki onu farklı bir başlıkta ele aldık.

Va‘d “الوعد” kavramının terim anlamı

İstılahta va‘d (الوعد) kavramı, gelecekte birinden zararın uzaklaştırılması, ya da ona çıkar/menfaat temin edilmesi ile ilgili her türlü habere denilir. Kişi ister bunu hak etmiş olsun isterse olmasın, va‘d edilen şey, hayr/iyide olabilir, şer/kötü de olabilmektedir.²³⁶ Va‘din birçok farklı tanımı yapılmıştır.

Va‘d kavramı, bir kişinin sorumlu olmadığı bir görevi/işi ileride yerine getireceğini bildirerek hoş giden iyi bir şeyi kendi iradesiyle yapmasıdır.²³⁷ Başka bir tanımlamada; kişinin başkasına yeminli veya yeminsiz, belirli/belirsiz bir şeyi vermeyi ya da belirli bir işi yapacağına dair söz vermesidir denilmiştir.²³⁸ Yine farklı bir tanım da; va‘d; bir kimsenin gelecekte yerine getireceği bir şeye güvence vermesi ya da birinin lehine gelecekte bir şey yapacağını bildirmesidir şeklinde yapılmıştır.²³⁹ Va‘d, kelimesine, va‘d eden şahsın kendi iradesi ile va‘d edilen kişinin yarar ve menfaatine olan maruf cinsinden geleceğe yönelik bir şey inşa etmesi de

²³²Ahmed Ağırakça, *Şamil İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 1/303.

²³³Mustafa Demiray, “Vaad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/403-404.

²³⁴el-Maide 5/9.

²³⁵İbrâhîm 14/22.

²³⁶Hemedânî, *Şerhu ‘l-Usûli ‘l-Hamse*, 145.

²³⁷Ebu Abdullah Muhammed el-Ensari er-Rasad, *Şerhu Hududi İbn Arefe el-Mevsum bil-Hidayeti ‘l-Kafiyeti ‘ş-Şafiyye* (Beyrut: Darü’l-Garbi’l-İslami, 1993), 560.

²³⁸İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/29.

²³⁹Recep Abdullah Cevad İbrahim, *Mu‘cemü ‘l-Mustalahati ‘l-İslamiyyeti fi ‘l-Misbahi ‘l-Münir* (Kahire: Darü’l-Afaki’l-Arabiyye, 2002), 304.

denilmiştir.²⁴⁰ Va'di, bir kişinin sakıncasız bir konuda bağlılık gösterme arzusuyla ve istisna ifadesi ile başlayarak doğruluğu gelecekte ortaya çıkacak bir sözü vermesi şeklinde ifade edenler de mevcuttur.²⁴¹

Va'd kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde geçmektedir. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor, وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا “İman eden ve iyi işler yapanları, içinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah (c.c.), o söylenenleri hak bir söz olarak Va'd etti. Söz verme ve onu tutma bakımından kim Allah'tan (c.c.)daha doğru sözlü olabilir?”²⁴²

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir. “Allah (c.c.) bu ayet-i kerimede, İslam çerçevesi dışında bulunan ve şeytanın aldatıcı kuruntularına kapılan müşriklere mukabil, iman edip güzel amel işleyenlerin varacakları mevki ve makamları belirtmekte ve bunun, kendi tarafından gerçek bir va'd olduğunu, buna mukabil şeytanın va'dlerinin ise aldatmalardan ibaret olduğunu beyan etmektedir. Böylece müminleri müjdelemektedir.”²⁴³

Hadis-i şeriflerde de va'd aynı anlamda kullanılmıştır. Hz. Aişe şöyle demiştir. “Allah (c.c.), Resulüne ne va'd etmişse, O, ölmeden önce o sözün yerine getirileceğini kesinlikle biliyordu.”²⁴⁴

Bu vb. tanımlardan özetle va'd eden kişinin, içsel bir şekilde va'dinde durma azmi göstermesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Va'd ile ilgili kullanımlarda Arapça dilinde gelecek zamanı ifade eden “سوف -س” edatları ile gelmesinden dolayı va'd geleceğe yöneliktir denilmektedir. Nitekim Mâlikîler; “العدة” kelimesini geleceğe yönelik bir şeyi inşa etmek (ilk defa yüklenmek, doğruluğu ve yanlışlığının bugünden bilinmemesi) anlamında kullanmışlardır.²⁴⁵

Va'd kelimesi için âlimler birtakım şartlar ortaya koymuşlardır. Bunlara göre va'd istisna belirten bir ifade ile başlaması gerektiği ifade edilmiştir (İstisna ifadesi bazı âlimler göre şarttır çoğunluğa göre ise şart değildir). Kişi kendi arzusuyla va'd etmelidir. Va'dde bulunan kişi sorumlu olmadığı bir şeyi/işi va'd etmelidir. Va'd, helal ve meşru bir şey olmalı; dinen

²⁴⁰Nezih Kemal Hammad, *el-Vefa bi'l-Va'd fi'l-Fikhi'l-İslami: Tahriru'n-Nukul ve Mûraatu'l-Istilah, Mecelletü Mecmai'l Fikhi'l-İslami*, (Cidde: Mecmai'l-Fikhi'l-İslamil, 1988), 823, 824, 837.

²⁴¹Neccar, *Meûnetü Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ (Müntehâ'l-İradat)*, 1/223.

²⁴²en-Nisâ, 4/122.

²⁴³Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2/563.

²⁴⁴Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, “Tefsîrü's-Sûre” 2..

²⁴⁵Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısri, *Fethu'l-'Aliyyi'l-Malik fi'l-Fetva 'Ala Mezhebi'l-İmam Malik* (Beyrut: Daru'l-Fiker, ts.), 1/254.

yasak olan bir şeyin va'di haram olduğundan, dinen yasaklanmış olmamalıdır. Gibi ıstılâhi unsurları içerdiğini söyleyebiliriz.²⁴⁶

“Va'd “ kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadisi şeriflerde hem hayr hem de şer ameller ve eylemler için kullanılmıştır. Bazen de her iki anlamı ifade eden kullanımlar da olmuştur.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah (c.c.), iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara söz vermiştir; onlar için bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır.” ayetinde “va'd kavramının hayır anlamında, af ve ilahi lütuf çerçevesinde kullanıldığı görülecektir.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

“Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah (c.c.) va'd inden asla dönmez.”²⁴⁷ ayetinde ise va'd kavramının, olumsuz, şer kabul edilebilecek tehdit anlamında kullanıldığı görülecektir.

Ayet-i Kerime’nin tefsirinde şöyle denilmiştir:

Ey Muhammed (s.a.v.), kavminin kâfir ve müşrikleri, senin, kendilerine inkârları sebebiyle va'd ettiğin azabın acele gelmesini ve dünyadayken onu görmeyi isterler. Şunu iyi bilsinler ki, Allah (c.c.), va'd inden asla dönmez Dünyada kendilerine va'd edilen azabı görecekları gibi, ahirette de hak ettikleri azaba mutlaka uğrayacaklardır.²⁴⁸

Va'd kavramının Kur’ân-ı Kerîm’de ahiret hayatına matuf hususlar için de kullanıldığı bilinmektedir.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Biliniz ki, Allah’ın (c.c.) va’di haktır. Onların çoğu bilmez.”²⁴⁹ va'd kavramının burada, kıyamet ile kulların hayırlı/iyi amellerin karşılığı olarak mükâfat/ödül, su-iamellerin karşılığı olarak ise ceza/azab anlamında olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁰

Bir diğer ayette ise; kavram, insanların arasındaki sözleşme/antlaşma anlamındadır:

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Hatırlayın ki siz vadinin yakın kenarında idiniz, onlar da uzak kenarında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda idi. Eğer böyle bir savaş yapmak için sözleşmiş olsaydınız,

²⁴⁶Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh* (Bağdat: Müessesetu'r-Risâle, 1976), 235-237; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: Nesil Yayınları 2012, ts.), 283-286.

²⁴⁷el-Hac, 22/47.

²⁴⁸Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 5/328.

²⁴⁹Yûnus, 10/55.

²⁵⁰İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*.

*sözleştiğiniz vakit hususunda ihtilafa düşerdiniz.”*²⁵¹ ayetini Taberî, Bedir Savaşındaki durumdan bahsedildiğinden haber vererek, su kuyuları meselesinde karşılıklı anlaşma yapsaydınız diye tefsir etmiştir.²⁵²

وَالْيَوْمَ الْمَوْعُودِ “*Va’d edilen güne yemin olsun.*”²⁵³ Taberî bu ayet ile ilgili olarak, va’d edilen günün kıyamet günü olduğunu söylemiştir. Rasûlullah’dan da (s.a.v.) haber bu şekilde gelmiştir.²⁵⁴

Va’d kavramı yukarıdaki ayette farklı bir manada, yani kıyamet günü anlamında kullanılmıştır.

Ey şanı yüce olan Resul! Öyle alay edici bir tarzda sana kıyamet gününü soranlara (De ki: Sizin için Allah (c.c.) katında vadedilen mukadder bir gün vardır ki) o her halükârda sizin başınıza gelecektir. O geldi mi artık siz (ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz) ne de onu ne bir dakika geciktirebilirsiniz, bu sizin için asla mümkün değildir.²⁵⁵

Burada va’d kavramı tehdit anlamında kullanılmıştır.²⁵⁶ Nitekim Ömer Nasuhi Bilmen tefsirinde buna şöyle açıklama getirmiştir. “*Ey münkirler! Siz, sizi öldürdükten sonra artık diriltmeyeceğimizi Salih kulları mükâfatlara kavuşturmayacağımızı ve bu hususta bir va’di ilâhînin olmadığını sanıyordunuz. Şimdi bu kıyamet gününü görünüz bakalım!*”²⁵⁷

Peygamberimiz (s.a.v.), Bedir’de öldürülenler müşriklerin yakınına giderek onlara: “*Ey Hişamoğlu Ebu Cehil! Ey Halef oğlu Ümeyye! Ey Rabia oğlu Utbe ve Şeybe! Sizler va’d ettiği neticeyi gerçek olarak bulmadınız mı? Ben Rabbimin bana va’d ettiğini gerçek olarak buldum...*”²⁵⁸ buyurarak müşrikleri, Allah’ın (c.c.) ahirette karşılaşacaklarını bildirdiği azab ile korkutmuş, Hadis-i şerifte geçen va’din onlar için “Şer” yani tehdit, azab, ceza manasında, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz hakkında ise “Hayr” Allah’ın (c.c.) katından bir yardım ve zafer manasında kullanıldığını belirtmiştir.²⁵⁹

Herhangi bir kişinin va’de (sözünde) durmaması, Arap kabilelerinde büyük bir kusur olarak görülmüştür. Fakat mevzu bahis va’d, tehdit yani (va’id) ise bundan dönmek hoş karşılanmıştır. Tufeyl b Âmir bir şiirinde: (وَأَنِّي وَإِنْ أَوْعَدْتَهُ أَوْ وَعَدْتَهُ لِمُخْلَفٍ اِبْعَادِي وَمَنْجَزٍ) “*Ben ki tehdit yahut va’d de bulunduğumda tehdidimden döner sözümü ise yerine getiririm.*”²⁶⁰ “موعدى”

²⁵¹el-Enfal, 8/42.

²⁵²Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 2/4/44.

²⁵³el-Bürûc, 85/2.

²⁵⁴Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 7/492.

²⁵⁵el-A’raf 7/187.

²⁵⁶Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 6/2864.

²⁵⁷Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 4/1965.

²⁵⁸Buharî, “Cenâiz” 87 (2455).

²⁵⁹Adem Bin Musa El İtyobî Vuluvî, *El-Bahrül-Muhitüs-Seccac fî Şerhi Sahihil-İmam Müslim b. El-Haccac* (Riyad: Daru İbn el-Cevzi, 1426), 44/146.

²⁶⁰İbrahim, *Mu’cemü’l-Mustalahati’l-İslamiyyeti fî’l-Misbahi’l-Münir*, 305.

diyerek tehditten dönmenin erdemli ve övgüye değer bir davranış olduğuna delalet eder. Çünkü va'd, va'd edenin aleyhine, vaîd ise lehine bir haktır. Aleyhte de olsa hakkın yerine getirilmesi sadakatin/doğruluğun, lehe olan bir haktan vazgeçilmesi ise şeref, erdem ve cömertliğin alametidir.²⁶¹

²⁶¹Ebu'l-Beka Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyat Mu'cemu fi'l-Mustalahati ve'l-Furuki'l-Lugaviyyin* (Beyrut: Mevsûatü'r-Risâle, 1998), 939.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAİD KAVRAMINA MÜFESSİRLERİN YAKLAŞIMLARI

Kur'an'daki kavramlar üzerine yapılan araştırmalar, Yüce Kelam'ın anlam derinliğini kavrama ve insanlığa sunduğu ilahî mesajı anlama açısından büyük bir öneme sahiptir. Zîrâ Kur'an, kullandığı her kavramla, Allah'ın (c.c.) rızasını elde etme ve cennet nimetlerine erişme yolunda insanlara rehberlik etmektedir. Başka bir ifadeyle Kur'anî kavramlar, sadece dilsel ve metinsel bir ifade değil, aynı zamanda kâmil bireyler oluşturma ve ideal toplum noktasında hayata yön veren ahlaki ve manevi ilkeleri içermektedir. Vaîd kavramının semantik yapısını inceleyip kelimenin anlam dairesini belirledikten sonra vaîd kelimesinin, Kur'an'da geçtiği ayetler çerçevesinde ele alınıp ayetlerin Kur'an bütünlüğü içerisinde analiz edilmesi Allah'ın (cc) vaîd kavramı ile bizlere ilettiği mesajları anlamaya yardımcı olacaktır. Böylelikle bu incelediğimiz kavramın dini ve pratik boyutlarının daha derin bir şekilde idrak edilmesi ve bireyin hayatına anlam kazandırması hedeflenmektedir.

2.1. VAİD KAVRAMININ MEAL VE TEFSİRLERİNDEKİ YANSIMALARI

Kur'an-ı Kerim'in önemli kavramlarından biri olan vaîd mealler ve tefsirler aracılığıyla farklı açılardan ele alınmış, derin bir anlam zenginliği kazanmıştır. Meal müellifleri bu kavram üzerinden Allah'ın (cc) insanlara ulaştırmayı hedeflediği mesajların ne olduğunu ortaya koyabilmek adına kendilerince en uygun olduğunu düşündükleri çevirilerde bulunmuşlardır. Şüphesiz ki Kur'an mütercimlerinin bu çabaları vaîd kavramının anlamının incelendiği bu çalışma içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Ancak, Kur'an'ın orijinal dilindeki anlam katmanlarını tam olarak kavrayabilmek için tefsir geleneğinin devreye girmesi gerektiği de izahtan varestedir. Bu bölümde, öncelikle meallerde vaîd kavramının nasıl çevrildiği, ardından tefsirlerdeki yorumsal derinliği incelenerek, bu kavramın Kur'an'daki anlam yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm Meallerinde Vaîd Kavramı

Vaîd kelimesi Kur'an'da altı ayette bulunmaktadır. Mezkûr ayetler ise şunlardır: İbrahim 14/14, Tâhâ 20/113, Kâf 50/14, 20, 28, 45. Çalışmanın bu bölümünde, Kur'an meallerinde vaîd kavramının nasıl ifade edildiği, hangi kelimelerle karşılandığı alınacaktır. Böylece vaîd kavramının farklı meallerdeki kullanım özellikleri karşılaştırılacak ve bu surette kavramın anlam dairesini belirlemede önemli bir adım atılmış olacaktır. Ayetler ele alınırken esas olarak Mushaf tertibine riayet edilecektir.

2.1.1.1. İnkâr edenlerin yerine vaîdden korkanların yerleşmesi

Mushaf tertibine göre Vaîd kelimesinin Kur'an'da geçtiği ilk ayet İbrahim 14/14. ayettir. Söz konusu ayet şöyledir:

وَلَنَسْكُنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ

“Onlardan sonra sizi elbette o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve vaîdimden sakınan kimseler içindir”.²⁶² Bu ayeti celilide geçen “وَعِيدِ” kavramına “Vaîd”,²⁶³ “Va’d”,²⁶⁴ “Azap”,²⁶⁵ “Tehdit”,²⁶⁶ “Uyarı”,²⁶⁷ “Azap/Tehdit”,²⁶⁸ “Azap Vaîdi”,²⁶⁹ “Söz Verilen Azap”²⁷⁰ şeklinde anlamlar verilmiştir.

Mezkûr ayet, bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Allah (c.c.) yeryüzünde isyan eden, peygamberleri tehdit ederek onları inkâr edenlerin yerine kendi makamından korkan ve daha önceden haber verdiği Vaîdinden korkanları yerleştireceğini bildirmiştir. İbrahim 14/13-14. ayetlerin oluşturduğu metinsel bağlama göre buradaki vaîd kavramının uyarı, va’d, tehdit ve azap manalarına geldiği söylenebilir.

2.1.1.2. Uyarı olarak Kur'an'da sıralı tehditler

Kavramın geçtiği ikinci ayet Tâhâ 20/113. ayetidir. İncelenen bu ayetin Arapça metni ve tercümesi şu şekildedir:

وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا

“İşte böylece biz onu Arapça bir Kur'an-ı Kerîm olarak indirdik ve Allah'a (c.c.) karşı gelmekten sakınsınlar yahut onlara bir uyarı versin diye onda vaîdleri teker teker sıraladık”.²⁷¹ Araştırmaya esas alınan meallerde bu ayet-i celilide geçen “الْوَعِيدِ” kavramına” bazı

²⁶²İbrahim 14/14.

²⁶³Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1629-1630.

²⁶⁴Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 4/1681.

²⁶⁵Abdülbaki Gölpınarlı, *Kur'an-ı Kerim Anlamı* (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2020), 1/83; Ali Fikri Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Me'al-i Alisi* (İstanbul: Tercüman Yayınları, 2009), 12/313; Cemal Külünkoğlu, *Kur'an-ı Kerim Gerekçeli ve Açıklamalı Meali* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 305.

²⁶⁶Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1629-163; Hayrettin Karaman - vd., *Kur'an- Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 347; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meali* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2022), 367; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim* (İstanbul: Risale Yayınları, 2022), 454.

²⁶⁷İhsan Aktaş, *Akıl ve Bilim Işığında Açıklamalı Kur'an Meali* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2024), 432; Mahmut Kısa, *Kısa Tefsirli Kur'an Meali* (İstanbul: Armağan Kitaplar, 2022), 427.

²⁶⁸Emrah Demiryent, *Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Ceren Yayınları, 2021), 145.

²⁶⁹Süleyman Tevfik, *Türkçe Mushaf-ı Şerif* (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1927), 140.

²⁷⁰İbrâhîm, 14/14.

²⁷¹Tâhâ 20/113.

tehditler”,²⁷² “her türden uyarı”,²⁷³ “Onda korkulması²⁷⁴ ve sakınılması gereken şeyler”²⁷⁵ “ikazlar”,²⁷⁶ “Uyarılar”,²⁷⁷ “tehditlerden nice türlüünü”,²⁷⁸ “insana va’d edilen karşılıklar”,²⁷⁹ “vereceğimiz cezalar”²⁸⁰ şeklinde anlamlar verilmiştir.

Ayet, Tâhâ 20/105-113. ayetlerinin oluşturduğu metinsel bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde ise kavramın, kıyamet ve mahşer sahnesinin anlatıldığı bir anlam örgüsü içerisinde yer aldığı görülmektedir. Önce dağların yıkılması üzerinden kıyamet anlatılmış ve ardından iman eden ve iman etmeyen insanların mahşerde bulunacakları durum gözler önüne serilmiştir. Nihayet 113. ayette Allah (c.c.), Kur’ân-ı Kerîm’i, önce onun ilk muhatabı olan Araplar, daha sonra da tüm insanlar iyiliklere, güzelliklere yönelip kötülüklerden sakınsınlar veya bu ibret verici ayetler, onların en azından gaflet uykusundan uyanmalarını ve öğüt alıp düşünmelerini sağlasın diye Arapça indirmiştir. Yani, bilinen bir dilde, okunması anlaşılabilirliği ve hayatın her cephesini kuşatması; insanın bulunduğu her yerde sürekli okunup gündeme getirilmesi gereken bir Kur’ân-ı Kerîm olarak göndermiştir. İçerisinde, her türden uyarıyı, ikazı, korkulması ve sakınılması gerekenleri, bazı türlü türlü tehditleri, insanın karşısına çıkacak olanları, azabı ve verilecek cezaları tekrar tekrar ele alıp açıkladığını bildirmiştir.

Böyle bir bağlam içerisinde ele alındığında ise vaîd kavramının uyarı, azap, ikaz, korkulması ve sakınılması gereken davranışlar, türlü türlü tehditler, mahşer günü insanın karşısına çıkabilecek olan cezalar ve azap türleri şeklinde çevrilebileceği görülmektedir.

2.1.1.3. Vaîd peygamberini yalanlayanlara hak olması

Kur’an’da vaîd kavramının incelendiği bu araştırmada Kâf suresinin özel bir yeri bulunmaktadır. Çünkü Kur’an’da toplamda altı ayette bulunan vaîd kavramı, bu ayetlerin dört tanesinin aynı surede; Kâf suresinde bir araya gelmiş olmasıyla kavram açısından sureye farklı bir anlam derinliği kazandırmış durumdadır. Bu ayetlerin ilki Kâf 50/14. ayetidir. Söz konusu ayetin Arapçası ve tercümesi şöyledir:

²⁷²Gölpınarlı, *Kur’an-ı Kerim Anlamı*, 42.

²⁷³Abdullah Parlıyan, *Kur’an-ı Kerim ve Özlü Tefsir* (Konya: Konya Kitapçılık, 2016), 2/156.

²⁷⁴Ali Buluç, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019), 435.

²⁷⁵Abdullah-Ahmet Akgül, *Yüce Kur’an’ın Manası ve Mesajı* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2015), 453.

²⁷⁶Ahmet Tekin, *Tefsiri Meal Kuran’ın Anlaşılmasına Doğru* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2016), 460.

²⁷⁷Karaman - vd., *Kur’an- Kerim Mealı*, 60.

²⁷⁸Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/3316.

²⁷⁹*Kur’an- Kerim Mealı*, Tâhâ 20/113.

²⁸⁰Mustafa Çavdar, *Kur’an Doğruluğu Gösterir* (İstanbul: Sesli Kuran, ts.), 249.

وَأَصْحَابُ الْآيَةِ وَقَوْمٌ تُبَّعَ كُلُّ كَذَّابٍ الرَّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدُ

“Eykeliler ve Tübba’ kavmi de yalanlamışlar, hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamıştı; sonunda vaîdim başlarına geldi”.²⁸¹

Bu tez çerçevesinde incelenen meallerde, bu ayet-i celilede geçen “وَعِيدُ” kavramına, “uyardığım şey”²⁸² “tehdit”,²⁸³ “uyardığım (azap)”,²⁸⁴ “sillemi yediler”,²⁸⁵ “helak olmak”,²⁸⁶ “uyardığım şey başlarına geldi”,²⁸⁷ “kendilerine ihbâr olunan mücâzât”,²⁸⁸ “Allah’ın (c.c.) va’d ettiği azap”²⁸⁹ şeklinde anlamlar verilmiştir.

Ayeti içinde bulunduğu bağlam içerisinde değerlendirildiğimizde ise ayetin Kâf 50/1-15. ayetlerinin oluşturduğu metinsel bağlam içerisinde yer aldığı görülmektedir. Tüm bağlam içerisinde ilk önce 1-5. ayetlerde inkârcıların ahireti inkâr ettikleri belirtilmiştir. Buna karşın 6-10. ayetlerde göklerin, yerin varlığının, yağmurların yağıp yeryüzünde türlü türlü ürünler çıkarmasının Allah’ın (c.c.) varlığının delili olduğu bildirilmiştir. 11. ayette yağmurların yeryüzünden ürün çıkarmasından analogi yaparak ölümlerin de ahiret gününde aynı şekilde dirilecekleri ifade edilmiştir. 12-14. ayetlerde bundan önce, peygamberlerini yalanlayan çeşitli kavimlerin, Allah’ın (c.c.) kendilerine yönelik yapılan uyarıları dinlemeyip inkârda direndiklerini belirterek onlar için yaptığı uyarının gerçekleştiği buyrulmuştur.

Ayetler bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde buradaki vaîd kelimesinin evvelce yapılmış olan bir tehdit, yapılmış olan uyarı gibi anlamlarına geldiği söylenebilir.

2.1.1.4. Sûr: Haberi verilen vaîd gerçekleştiği gün

Kâf suresi içerisindeki ikinci vaîd kelimesi ise ilk ayetten altı ayet sonra, Kâf 50/20. ayette bulunmaktadır. Mevzubahis olan ayet ve ayetin tercümesi şu şekildedir:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ

“İnsanlar öldükten sonra tekrar dirilmeleri için) Sûr’a üfürülecek. İşte bu, vaîdin gerçekleşeceği gündür.”²⁹⁰

²⁸¹Kâf 50/12-14.

²⁸²Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 532.

²⁸³Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 1/355.

²⁸⁴Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meali* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2015), 547.

²⁸⁵Mehmet Çakır, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçesi* (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2010), 376.

²⁸⁶Gölpınarlı, *Kur’an-ı Kerim Anlamı*, 295.

²⁸⁷Karaman - vd., *Kur’an- Kerim Meali*, 489.

²⁸⁸Cemil Said, *Türkçe Kur’an* (İstanbul: Şems Matbaası, ts.), 423.

²⁸⁹Kâf, 50/12-14..

²⁹⁰Kâf 50/20.

Bu ayet-i kerimede “الْوَعْدِ” kelimesi “يَوْمَ” kelimesi ile bir tamlama oluşturduğu ve birlikte “يَوْمَ الْوَعْدِ” olarak bulundukları için bu kelimenin meallerdeki çevirisini tamlama olarak çevirmek daha uygun olacaktır. Mealler bu çerçevede incelendiğinde tamlamaya “(İlahi) tehdidin (ve Kur’ân-ı Kerîm’i haberlerin gerçekleştiği) gün”²⁹¹, “geleceği söz verilen gün”²⁹², “ceza uyarısı yapılmış olan gün”²⁹³, “tehdidin (tehakkuk etmiş) günü”²⁹⁴, “yeryüzünde yaşarken sürekli uyardığımız hesap günü”²⁹⁵, “geleceği vâdedilen (kıyamet) günü”²⁹⁶, “tehdid günü”²⁹⁷, “azap günü”²⁹⁸ vb. şeklinde anlamlar verilmiştir.

Ayet bağlam içerisinde değerlendirildiğinde 16-20. ayetlerin bir metinsel bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Bu bütünlük içerisinde 16-18. ayetlerde Allah’ın (cc), insanın yaptığı her şeyi bildiği ve kaydettiği belirtilmiştir. 19. ayette insanın kaçtığı ölümün başına geldiği bildirildikten sonra 20. ayette nihayet sura üfürülüp evvelce uyarısı yapılmış olan günün geldiği ifade edilmiştir. Ayet tüm bu metinsel bağlam içerisinde değerlendirildiğinde ise “يَوْمَ الْوَعْدِ” tamlamasının ilahi tehdidin gerçekleştiği gün, geleceği söz verilen gün, ceza uyarısı yapılmış olan gün, yeryüzünde yaşarken sürekli uyardığımız hesap günü, geleceği vâdedilen kıyamet günü, azap günü anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

2.1.1.5. Hesap günü gerçekleşeceği va‘d edilen vaîd

Kâf suresi içerisinde yer alan üçüncü vaîd kelimesi Kâf 50/29. ayette yer almaktadır. Ayetin Arapça orijinal metni ve çevirisi şu şekildedir:

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعْدِ

“Allah (c.c.) şöyle buyurur: “Huzurumda tartışmayın, size daha önce vaîd yapmıştım.”²⁹⁹ Bu ayette geçen “بِالْوَعْدِ” ifadesi meallerde “uyarı”³⁰⁰, “azabım”³⁰¹, “bu tehdit”³⁰², “daha önceden gönderilen uyarıcılar (peygamberler, kitaplar)”³⁰³, “bu hesap günü”³⁰⁴,

²⁹¹Akgül, *Yüce Kur’an’ın Manası ve Mesajı*, 478.

²⁹²Karaman - vd., *Kur’an- Kerim Meali*, 1/444.

²⁹³Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 454.

²⁹⁴Çantay, *Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 546.

²⁹⁵Kâf 50/20.

²⁹⁶Mehmet Türk, *Allah’ın Kelamı Kur’an-ı Kerim ve Meali* (İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2010), 1/411.

²⁹⁷Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 4/1/375.

²⁹⁸İsmail Hakkı İzmirli, *Kur’an-ı Kerim Ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 1/244; Yavuz, *Kur’an-ı Kerim ve Me’al-i Alisi*, 1/147.

²⁹⁹Kâf 50/29 ;Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul: Yeni Boyut, 2018), 370.

³⁰⁰Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, 370.

³⁰¹Şaban Piriş, *Kur’an-ı Kerim Türkçe Anlamı* (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2013), 492.

³⁰²Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 4/392; *Kur’an- Kerim Meali*, Kâf 50/28.

³⁰³Orhan Kuntman, *Kur’an-Açıklamalı Meal* (Ankara, 2002), 382.

³⁰⁴Esed, *Kur’an Mesajı*, 397.

“peygamber vasıtasıyla yapılan korkutma”,³⁰⁵ “önceden yapılan tehdidim, ikazım”,³⁰⁶ “daha önce gönderilen (tehdit ve tembih edici)kesin bir uyarı”³⁰⁷ şeklinde anlamlar verilmiştir.

Kâf 50/28. ayetinin esasen bir önceki başlıkta incelenen Kâf 50/20. ayetle birbirinden çok da ayrılmayan bir bağlam içerisinde bulunmadıkları açıktır. Ancak her ikisini de ayrı ayrı değerlendirmek gerekirse mevzubahis ayetin 21-29. ayetlerin oluşturduğu bir metin bütünlüğü içerisinde yer aldığı söylenebilir. Bu bağlamda 21-23. ayetlerde mahşer günü gerçekleşecek hesap ve bu hesapta inkârcıların durumu belirtilmiştir. 24-26. ayetlerde inkârcıların cehenneme atılacağı ifade edilmiştir. Ardından 28. ayetteki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla inkârcı kişi ve şeytan birbirleriyle tartışmışlardır. 27. ayette şeytan kendisini temize çıkarmaya çalışmaktadır. Bundan sonra 28. ayette Allah (c.c.) her ikisinin de tartışmaya son vermelerini emrettikten sonra evvelce bu uyarıyı yapmış olduğunu buyurmuş ve 29. ayette Allah’ın (c.c.) sözünün değişmediğini ve fakat hiçbir surette bir zulmün de gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. Tüm bu bağlam içerisinde ele alındığında ayetteki Vaîd kavramının önceden belirtilmiş olan hesap günü/azap tehdidi/uyarısı anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

2.1.1.6. Kur’an’ın vaîdden korkanlara öğüt olması

Mushaf tertibine göre Kur’an’da en sonda yer alan Vaîd kelimesi Kâf 50/45. ayettedir.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَيَعِيدُ

“Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O hâlde sen, benim vaîdimden korkan kimselere Kur’ân ile öğüt ver.”³⁰⁸

Araştırmaya esas olarak referans alınan mealler incelendiğinde bu ayette geçen “وَيَعِيدُ” kavramına şu anlamların verildiği tespit edilmiştir: “tehditlerim”,³⁰⁹ “Benim uyarım”,³¹⁰ “benim va’dlerim”,³¹¹ “Benim verdiğim gözdağı”,³¹² “uyarılarım”,³¹³ “uyarımız”,³¹⁴ “söz verdiğim gün”³¹⁵ şekilde manalar verilmiştir.

Ayetin içinde bulunduğu metin bütünlüğünü 30-45. ayetler olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. 30. ayette cehennemin, içine atılan inkârcıları yakmakta ne denli ihtiraslı

³⁰⁵İzmirli, *Kur’an-ı Kerim Ve Türkçe Anlamı*, 268.

³⁰⁶Tekin, *Tefsiri Meal Kuran’ın Anlaşılmasına Doğru*, 477.

³⁰⁷Akgül, *Yüce Kur’an’ın Manası ve Mesajı*, 490.

³⁰⁸Kâf 50/45.

³⁰⁹Çakır, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçesi*, 1/263; Mehmet Okuyan, *Kur’an - Meal Tefsir* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022), 491.

³¹⁰Esed, *Kur’an Mesajı*, 511.

³¹¹Osman Fırat, *Kur’an-ı Kerim ve Meali* (İstanbul: Köprü Kitap, 2021), 458.

³¹²Kâf 50/45.

³¹³Erhan Aktaş, *Kerim Kur’an* (Ankara: Dumat Ofset, 2017), 573.

³¹⁴Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Meali*, 445.

³¹⁵Karaman - vd., *Kur’an- Kerim Meali*, 445.

olduğu resmedilmiştir. 31-35. ayetlerde iman edenlerin cennetlere girecekleri ve orada nimetlere kavuşacakları ifade edilmiştir. 36-38. ayetlerde evvelki kavimlerin inkâr etmeleri sebebiyle helâke uğramalarının Kur'an'ın muhataplarınca ibretâmiz olması gerektiği belirtilerek Allah'ın (cc) yaratma kudreti gözler önüne serilerek insanlar imana çağrılmıştır. 39-41. ayetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) namaz kılıp sabırlı olması emredilmiştir. 42-44. ayetlerde kıyamet sahnesi canlandırılmış ve son olarak 45. ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Allah'ın (c.c.) vaîdinden korkanlara sürekli Kur'an'ı okuması ve zihinlerde canlı tutması emredilmiştir.

Kâf 50/45. ayet, içerisinde bulunduğu metinsel bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde ayetteki vaîd kavramının, gerçekleşmesinin kesin olduğu kıyametin kopacağı ve yine inkârcıların kesin bir şekilde cehenneme atılacağına yönelik evvelce gerçekleştirdiği hatırlatmaları içeren tehdit, uyarı anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

2.1.2. Tefsirlerde Vaîd Kavramı

Bölüm başında öncelikle ele alacağımızı belirttiğimiz ayetlerdeki “وَعِيدٌ” kavramına Türkçe meallerde verilen anlamları yukarıda zikrettikten sonra aynı ayetlerdeki “وَعِيدٌ” kavramını bu kısımda tefsirlerde nasıl açıklandığını yine Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralamaya göre ele alıp değerlendireceğiz.

2.1.2.1. İnananlara karşı yapılan tehditler ve Allah'ın vaîdi

وَلَنُصِصَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدٌ

“Onlardan sonra sizi elbette o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir”³¹⁶

Peygamberleri inkâr eden topluluklar, onlara karşı çeşitli tehditlerde bulunmuşlardır. Örneğin, Şuayb'ın (a.s.) kavmi, ona ve inananlara *“Ya memleketimizden çıkarsınız ya da dinimize dönersiniz”³¹⁷* diyerek tehditte bulunmuştur. Benzer şekilde, Lût kavmi *“Lût'un ailesini kasabadan çıkarın. Onlar tertemiz insanlardır”³¹⁸* şeklinde bir baskı uygulamıştır. Kureyş müşrikleri ise,

³¹⁶İbrâhîm 14/14.

³¹⁷el-A'râf 7/88.

³¹⁸en-Neml 27/56.

Seni memleketinden çıkarmak için zorladılar,³¹⁹ “ayetinden de anlaşılacağı üzere Peygamberimiz (s.a.v.)’i hedef almışlardır. Kur’an’da, “Küfredenler seni tutup bağlamak, öldürmek veya memleketinden çıkarmak için düzen kuruyorlardı, ama Allah (c.c.) da onların düzenine karşılık veriyordu.”³²⁰

Şeklinde bir uyarı yer almaktadır.

Bu tehditler sonucunda Allah (c.c.), Peygamberini desteklemiş, Mekke’den çıkmasını sağlamış ve ona yardım eden, Allah (c.c.) yolunda savaşan mücahitler vermiştir. Son olarak, Mekke’nin fethi ile Peygamberimizi (s.a.v.) yüceltmış ve onun liderliğinde insanlar akın akın Allah’ın (c.c.) dinine girmişlerdir. Bu durum, Allah’ın (c.c.) dininin diğer inançlara üstün gelmesiyle sonuçlanmıştır. Buna dayanan ayetlerde, Allah (c.c.) Peygamberlerine va’d ettiği yardımın kesin olduğunu belirtir; “*Muhakkak ki bizim peygamber kullarımız yardım görenlerdir*”³²¹ diyerek onların galip geleceğini müjdeler. Bunun yanı sıra, Musa’nın kavmine de sabırlı olmaları gerektiğini ve yeryüzünün Allah’a (c.c.) ait olduğunu hatırlatır. Nitekim tarihte, hor görülen kavimler bereketli topraklara mirasçı kılınmış ve sabrettiği için İsrail oğullarına güzel söz verilmiştir. Bu bağlamda, firavunun ve kavminin yaptıkları harap edilmiştir.

*Ve şüphesiz ki bizim askerlerimiz; onlara galiplerdir.” “Andolsun ki Tevrât’dan sonra Zebur’da da yeryüzüne ancak sâlih kullarımın mirasçı olduğunu yazmıştık”.*³²² “Musa kavmine dedi ki: ... Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Ve akıbet muttakilerindir”.³²³ “Hor görülmüş olan o kavmi de... Firavun’un da kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harap ettik.”³²⁴

İşte burada ele aldığımız ve alamadığımız ayetlerden anlaşılacağı üzere Allah (c.c.) kendisine ve elçilerine nankörlük, isyan eden ve elçilerini tehditlerle yıldırmaya çalışanların yerine/mülküne “*Bu makamımdan ve tehdidimden korkanlara va’dimdir.*” Azabından ve va’d ettiği tehdidinden sakınanları, onların yerlerine yerleştireceği va’dini bize haber vermektedir.

Müfessirlerin yorumlarına göre, va’id kavramı, Allah’ın (c.c.) azabını ifade eden bir tehdit olarak anlaşılmış ve bu tehdit, Allah’ın (c.c.) azametinden korkarak O’nun emirlerine uygun bir hayat yaşayanlara va’d olunanın bildirildiği hitaptır.

Müfessirlerimiz ayetteki va’idin hedef kitlesi olarak; Taberî, bu tehdidin kâfirleri hedef aldığını ve sonunda hakkın üstün geleceğini belirtirken,³²⁵ Kurtûbî (ö. 671/1273), el-Ahfeş’in

³¹⁹el-İsrâ, 17/76.

³²⁰el-Enfâl 8/30.

³²¹es-Sâffât 37/173.

³²²el-Enbiyâ 27/105.

³²³el-A’râf 7/128.

³²⁴el-A’râf 137.

³²⁵Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 13/76.

aynı görüşte olduğunu söyleyerek, bunun Kur'ân-ı Kerîm'in emredici ve yasaklayıcı buyruklarına uyanlara özgü olduğunu belirtmiştir.³²⁶ Neseî (ö. 710/1310), “tehdidimden - azabımdan- sakınan kimselere mahsustur” ifadesiyle, tehdidin azaptan sakınanlara yönelik olduğunu ifade eder.³²⁷ İbn Kesîr'e göre, vaîd kavramı, Allah'ın (c.c.) azabıyla ilgili tehditlerin, sadece O'nun azabından korkanlar için bir uyarı olduğunu ifade eder. Ona göre, vaîd, Müminleri Allah'ın (c.c.) azabından sakındırmak ve uyarmak amacıyla kullanılmıştır.³²⁸ İbni Acibe (ö. 1224/1809), tehdidin sakınanlara özgü olduğunu vurgular ve bu tehdidin, azap va'd inden veya inkârcılara yönelik azaptan korkanlar için geçerli olduğunu belirtir.³²⁹ Son olarak, Mahmut Topbaş'a göre, Allah'ın (c.c.) tehdidi, cehennemi korkanlara yöneliktir.³³⁰

Müfessirlerimiz ayetteki vaîdin toplumsal ve bireysel etkisi olarak; Razi (ö. 606/1210), Allah (c.c.) korkusunun bu tehdtten kaynaklandığını ve vaîdin, kişinin Allah'a (c.c.) olan saygısını ve çekinmesini güçlendirdiğini ifade etmiştir.³³¹ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) ve Ömer Nasuhi Bilmen, müminlerin bu korku ile mükâfat ve kurtuluşa erişeceklerini,³³² Seyyit Kutub ve Ali Küçük (ö. 1439/2017), vaîdin kişiyi Allah'a (c.c.) yaklaştıran bir korku olduğunu³³³ belirtmişlerdir. Sabuni (ö.1443/2021) ve Neseî, vaîdin azaba karşı duyulan korkuyla takva sahiplerini disipline ettiğini ifade³³⁴ etmişlerdir. Neseî ayrıca, azap tehdidinden korkan ve bu azaptan kaçınmak için önlem alan kişilerin, bu tehdidin korumasına mazhar olacağını³³⁵ belirtmiştir. Suyuti, vaîdin müminleri Allah'a (c.c.) yaklaştırdığını ve takva sahiplerini kurtuluşa erdirdiğini,

Hâkim ve Beyhakîu'rabu'l-îman'da bildirdiğine göre ibn Abbâs der ki: Yüce Allah (c.c.), Resulüne, “Ey inananlar! Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır; görevlileri, Allah'ın (c.c.) kendilerine verdiği emirlere başkaldırmayan, kendilerine buyrukları yerine getiren pek haşin meleklerdir” ayetini indirdiği zaman, bir gece Rasûlullah (s.a.v.): bu âyeti sahâbeye okuyunca bir genç bayılıp yere düştü. Allah'ın (c.c.) Resulü elini gencin kalbine koyunca, kalbinin attığını gördü ve: “Ey genç! «Lâ ilahe illallah» de” buyurdu. Genç tevhit kelimesini söyleyince de Rasûlullah(s.a.v.) onu cennetle müjdeledi. Sahâbe: “Ey Allah'ın(c.c.) Resulü! Aramızda bu müjdeye muhatap olan başkaları da var mı?” diye sorunca,

³²⁶Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtûbî, *El-Câmî' li-Ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 7/272.

³²⁷Ebu'l Berakat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil* (Beyrut: Darü'l Kelimi't Tayyib, ts.), 1/558.

³²⁸İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 3/466.

³²⁹Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şazelî İbn Acibe, *el-Bahru'l Medid fi Tefsîr'il-Kuran'il- Mecid* (Kahire: Doktor Hasan Abbas Zekî, 1419), 2/250.

³³⁰Mahmut Topbaş, *Şîfa Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, ts.), 3/1168.

³³¹Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/348.

³³²Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 2/1081; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2021), 4/350.

³³³Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru's-Şuruk, 1972), 4/2087; Ali Küçük, *Besairu'l-Kur'an* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019), 5/ 2575.

³³⁴Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvet'üt-Tefâsîr* (Kahire: Dâr'us-Sâbûnî, 1997), 1/434.

³³⁵Neseî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 1/558.

Allah'ın(c.c.)Resûlü: “Yüce Allah'ın(c.c.), «Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir» buyurduğunu duymadınız mı!³³⁶

Hadisi vs. örneklerle açıklamıştır. Ragıp el-İsfahâni “*Müfredat*”ında, Allah'ın (c.c.) vaîdi, insanlara günah işlediklerinde karşılaşacakları kötü sonu (*azap tehdidini*) hatırlatır ve onları bu konuda uyarır. Vaîd, kâfir ve günahkârlara yönelik bir azap tehdididir. Ona göre,

Allah'ın(c.c.) vaîdi, insanlara günah işlediklerinde karşılaşacakları kötü sonu hatırlatır ve onları bu konuda uyarır. Allah'ın (c.c.) vaîdi ile Allah'ın (c.c.) va'di arasında bir ayrım yapar: Va'd, Allah'ın(c.c.) müminlere yönelik iyilik ve nimet sözü iken, vaîd inkar edenler ve günahkarlara yönelik bir azap tehdididir.”³³⁷

Son olarak, Elmalılı Hamdi Yazır, Allah'ın (c.c.) vaîdini zâlimlere yönelik bir tehdit, onlara karşı ilahi bir uyarı, ve dünyada zulüm görenlerin hakkını savunan bir mesaj olarak görür. Bu, inkârcıların ve zâlimlerin haksızlıklarının cezasız kalmayacağı anlamına gelir.³³⁸

Müfessirlerimiz ayetteki Vaîdin hangi akıbetleri kastettiğine dair yorumlarına gelince, Mâtürîdî, bu tehdidin, dünyada peygamberleri yalanlayanların uğradığı felaketlere ve ahirette bekleyen azaba işaret ettiğini belirtir.³³⁹ Ragıp el-İsfahâni “*Müfredat*”ında, “Allah'ın (c.c.) kötülük yapanlara karşı verdiği azap tehdidi ” olduğunu izah ederek kötülüğün akıbetinin azap olduğunu³⁴⁰ belirtmiştir. Celaleyn (Suyuti (ö. 911/1505 ve Mahalli ö. 864/1459)) ve Beydâvi (ö. 685/1286), bu tehdidin Allah'ın (c.c.) azameti, hükümlerliği ve azabına karşı duyulan bir korku olduğunu ifade eder.³⁴¹

Bu yorumlara göre, tefsir kaynaklarımızda bu ayette geçen “وَعِيدٌ” kavramına, müfessirlerimiz, Allah'ın (c.c.) tehdidinden sakınmanın kişiyi hem dünyada hem ahirette kurtuluşa ve ilahi yardıma ulaştıracaklarını vurgulamaktadır. Burada kavram, “korkutma, tehdit etme, uyarıda bulunma” anlamına gelir. Ayette geçen ifadede, Allah'ın (c.c.) azap va'di yer almakta ve inkârcıları cezalandıracağına dair ciddi bir uyarıda bulunmaktadır. Tehdidinden, azabından, kıyamet gününden, va'd edilen günden ve vaîdinden korkanlar olarak tefsir etmişlerdir. Allah (c.c.), “*Artık kim haddi aşarak sapmışsa ve dünya hayatım tercih etmişse; şüphesiz ki varacağı yer, cehennemdir. Kim de Rabbinin makamından korkup da nefisini heveslerden alıkoyduysa; şüphesiz ki varacağı yer, cennettir*”³⁴² “Rabbinin huzurunda

³³⁶Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi es-Süyûtî, *Ed-Dürrü'l-Mensûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr* (Beyrut: Darü'l-Fiker, ts.), 3/526.

³³⁷İsfahâni, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 203.

³³⁸Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/346.

³³⁹Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4-551.

³⁴⁰İsfahâni, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 203.

³⁴¹Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl Ve Esrârü't-Te'vîl* (Beyrut: Darü'l-İhyai't-Turâsi'l-Arabi, 2002), 3/31; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi es-Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn* (Kahire: Darü'l-Hadis, ts.), 212.

³⁴²en-Nâziât 37.

*durmadan korkan kimseye iki cennet vardır.*³⁴³ Buyurarak kendisinden ve azabından korkanları mükâfat/cennet ile ödüllendireceğini haddi aşanları da azap/cehennemle cezalandıracağını bizlere bildirmektedir.

Özetle, vaîd kelimesi İbrahim Suresi 14. ayette Allah'ın (c.c.) inkârcıları ve zulmedenleri uyarması anlamında kullanılır. Bu tehdit, Allah'ın (c.c.) adaletinin bir gereği olarak, yanlış yapanlara yönelik ilahi bir uyarıdır ve onları doğru yola dönmeye teşvik eder. vaîd kavramı, Allah'ın (c.c.) kötülük yapanlar ve zâlimlere yönelik bir uyarı olarak değerlendirilebilir. Bu anlayış, adalet gereği Allah'ın (c.c.) emirlerine uymayanların cezalandırılacağını ifade eder ve ilahi adaletin gerçekleşeceğine dair bir güvence sunar. Kur'ân-ı Kerîm'in temel mesajlarından biri olan ilahi adalet perspektifinde, vaîd hem bir korkutma hem de zâlimlerden zarar görenlerin haklarının korunacağına dair bir güvence işlevi görür. Aynı zamanda, vaîd Allah'ın (c.c.) rahmetiyle dengelenir; bu rahmet, hatalarını anlayanlara tövbe fırsatı sunarken, vaîd de tövbenin önemini vurgular. Böylece, Allah (c.c.) hem rahmet hem de adalet sahibidir. Korkutma (vaîd) ile müjdeleme (va'd) arasındaki bu denge, insanlara rehberlik eder. Sonuç olarak, İbrahim Suresi'ndeki vaîd kavramı, sadece bir cezalandırma tehdidi değil, bireylere sorumluluklarını hatırlatan ve kendilerini düzeltme fırsatı veren bir ilahi ikazdır. Bu anlayış, Kur'ân-ı Kerîm'in adalet ve merhameti bir arada sunduğu öğretisinin bir parçasıdır.

2.1.2.2. Tehditlerin olumlu etkileri

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعْدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا

“İşte Kuran'ı, Arapça okunmak üzere indirdik, onda tehditleri türlü türlü açıkladık ki belki sakınırlar yahut onlara ibret verir.”³⁴⁴

Allah Teâlâ bu âyette Kur'ân-ı Kerîm'i Arap diliyle indirdiğini, onda, çeşitli müjdeler yanında birçok tehdit ve ikazları da zikrettiğini bildirmektedir.

Müfessirlerin görüşlerinden anlaşıldığı üzere, Kur'ân-ı Kerîm'deki tehditlerin tekrar edilmesinin temel amacı, insanların Allah'a (c.c.) karşı duydukları korkuyu pekiştirmek ve onları O'nun emirlerine uygun yaşama yönlendirmektir. Taberî Kur'ân-ı Kerîm'in insanları Allah'a (c.c.) itaat etmeye teşvik etmesini ve böylece O'ndan korkarak, haramlardan kaçınmalarını sağlamak istediğini belirtirken,³⁴⁵ Kurtûbî ve İbni Kesir, bu tehditlerin, insanların kalplerinde uyanış yaratmasını ve günahlardan uzaklaşmalarını sağlamayı hedeflediğini ifade ederler.³⁴⁶ Razi ve Zemahşeri, tehditlerin tekrarının, farzların ve haramların net bir şekilde

³⁴³er-Rahmân55/46.

³⁴⁴et-Tâhâ 20/113.

³⁴⁵Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 18-381.

³⁴⁶Kurtûbî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/250; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/318.

açıklanması için gerekli olduğunu vurgular.³⁴⁷ Ayrıca, Seyyit Kutub ve Mevdudi (ö. 1400/1979), bu tehditlerin, ahiretteki cezaları hatırlatarak, insanları doğru yola yönlendirmeyi amaçladığını söylerken³⁴⁸, İsmail Hakkı Bursevî, Kur'ân-ı Kerîm'in geçmiş kavimlerin helak hikâyeleriyle insanlara ibret vermeyi amaçladığını belirtir.³⁴⁹ Bu görüşler, Kur'an'daki tehditlerin sadece korkutmak değil, aynı zamanda öğüt vermek ve insanları takvaya çağırmak için tekrarlandığını ortaya koyar. Özetle, bu mükerrer tehditler, insanların Allah'tan (c.c.) korkmalarını ve bu korkudan dolayı takva sahibi olmalarını sağlamak amacıyla detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Aşağıdaki Müfessirlerin ortak görüşleri ise, Kur'ân-ı Kerîm'deki tehditlerin tekrar edilmesinin, insanları Allah'ın (c.c.) emirlerine itaat etmeye yönlendirmek ve O'nun azabından korunmak amacıyla olduğunu vurgulamaktadır. Ali Küçük, İbni Acibe ve Neseî, bu tehditlerin Kur'an'da ayrıntılı bir şekilde ele alındığını ifade ederken,³⁵⁰ Sabuni ve Celaleyn, bu uyarıların tekrarlandığını belirtirler.³⁵¹ Mevdudi ise, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak indirilmesinin, insanlara unuttukları dersleri hatırlatmak ve doğru yoldan sapmalarını engellemek için olduğunu³⁵² söyler. Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an'daki korkutucu ayetlerin tekrarlanmalarının, insanların bu tehditleri dikkatlice dinleyip hayatlarını düzene koymalarını sağlamak amacı taşıdığını³⁵³ ifade eder. Beydâvi ise, bu tehditlerin insanların kalplerinde bir ibret oluşturup onları takva sahibi olmaya yönlendirmek için tekrarlandığını³⁵⁴ belirtirler. Tüm bu görüşler, Kur'an'daki tehditlerin, sadece bir korkutma aracı değil, aynı zamanda öğüt ve ibret verme amacı taşıdığını ortaya koyar ve insanların doğru yolda olmalarını sağlamak için tekrarlanarak dikkat çekici hale getirildiğini gösterir.

Tâhâ Suresi 113. ayette Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'i insanlara ibret verici bir öğüt olarak indirmiş, bu yolla onların uyanmalarını ve sakınmalarını amaçlamıştır. Allah (c.c.), hikmet sahibi yaratıcıdır ve peygamberlik görevini en yüce niteliklerle donattığı Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vermiştir. Böylece Kur'an, insanların kötü akıbetlerden kaçınmaları için cezalar, tehditler, kıyamet, azap uyarıları ve ibret verici kıssalar içermektedir. vâid kavramı, bu bağlamda bir uyarı ve korkutma anlamına gelir ve Kur'ân-ı Kerîm'in insanları uyarmak ve

³⁴⁷Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/89-90; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 22/103-104.

³⁴⁸Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 4/2353; Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 2/53.

³⁴⁹Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an*, 5/276.

³⁵⁰İbn Acibe, *el-Bahru'l Medid fî Tefsiri'il-Kuran'il- Mecid*, 3/223; Neseî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 1/385.

³⁵¹Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 417; Sâbûnî, *Safvet'üt-Tefâsîr*, 2/228; Küçük, *Besairu'l-Kur'an*, 6/3194.

³⁵²Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3/287.

³⁵³Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 4-2109.

³⁵⁴Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, 4/39.

kötülüklerden sakındırmak amacı taşıdığı belirtilir. Buradaki vaîd, insanların yanlışlardan korunması ve doğru yola yönlendirilmesi için bir çağrı niteliğindedir.

Bu ayet, Kur’ân-ı Kerîm’in iki ana işlevine -öğüt ve uyarı- vurgu yapar. Vaîd seçeneği, Allah’ın (c.c.) cezalandırma tehdidinden daha çok, insanlara rahmetle yaklaşmak amacı güden bir uyarı işlevi taşır. Allah (c.c.), rahmetiyle affetmenin yanında, bu affi zorlayacak hataların önlenmesi için insanları uyarır. Bu şekilde rahmet, sadece affetmekle kalmaz; aynı zamanda günahlardan sakındırma ve doğruyu gösterme işlevi de üstlenir.

Bireysel bir bakış açısıyla, vaîd kavramı insanlara kendi sorumluluklarını hatırlatırken, hatalarından ders çıkarmalarının önemini vurgular. İnsanlar, hatalarından öğrenerek gelişirken, vaîd bu süreçte bir kontrol mekanizması görevi görür. Allah (c.c.), insanlara uyarılarla kendilerini denetlemeleri ve sorumluluklarının farkına varması için fırsatlar sunar.

Bazı tefsir kaynakları, özellikle Taberî ve Elmalılı, vaîd terimini sadece bir ceza tehdidi olarak görmemekte, aksine doğru yola yönelmek için bir uyarı ve fırsat sunduğunu belirtmektedir. Taberî, bu ayetteki vaîdin, bireylere hatalarından dönmeleri konusunda bir imkân sağladığını ifade ederken, Elmalılı da insanları hatalarını fark etmeye ve tövbe etmeye teşvik ettiğini vurgular.

Sonuç olarak Tâhâ Suresi 113. ayetteki vaîd, Allah’ın (c.c.) adalet ve rahmet dengesini yansıtır. Vaîd, insanları korkutmak yerine, onları doğru yola yönlendirmeyi amaçlayan bir uyarı olarak karşımıza çıkar. Bu tehdit, kişilerin öz denetimlerini harekete geçiren, sorumluluklarını hatırlatan bir işlev yüklenir. Dolayısıyla, “vaîd”, insanlara yanlışlardan dönme fırsatı sunan bir rehberlik aracı olarak görülmelidir.

2.1.2.3. Allah’ın azabının kesin olduğuna dair tehditler

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعْدِ

“Eyke halkı ve Tübbâ’ kavmi de. Bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da tehdidim gerçekleşti!”³⁵⁵

Allah (c.c.) bu ve önceki ayetlerde de Kureyş’ten ve diğer kavimlerden olan kâfir ve müşrikleri, kendileri gibi olan diğer kavimleri helak etmesiyle uyarmakta ve bunları, geçmiş kâfirlerin durumuna düşmemeye davet etmektedir. Allah (c.c.) Kureyş kâfirlerini, kendilerinden önce yalanlayanlardan, onların emsali ve benzerleri olanların başlarına gelen dünyadaki elim-azap ve cezalarla tehdit ediyor.

³⁵⁵Kâf 50/14.

Müfessirler bu ayetteki vaîdin mahiyetinin ne olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Zemahşeri ve Beydâvi, “Tehdidim kesinleşmiş ve başlarına inmişti” ifadesini değerlendirirken, burada kastedilen tehdidin, Allah’ın (c.c.) azap edeceğine dair sözü olduğunu belirtirler. Bu ifade, Hz. Peygamber (s.a.v.) için bir teselli kaynağı iken, inkâr edenler için de bir tehdittir.³⁵⁶ Kurtûbî, bu ayette kast edilen vaidin, Allah’ın (cc) daha önceden vaad ettiği gibi bu kavimlere gerçekleştirdiği azap olarak açıklamıştır.³⁵⁷

Bazı Müfessirler, Allah’ın (c.c.) azabının tarihsel olarak farklı kavimlere nasıl tecelli ettiğini vurgulayarak, her birinin peygamberlerini yalanlaması yüzünden helak olduklarını belirtirler. Ömer Nasuhi, İbni Kesir gibi müfessirler, Nuh kavminin suda boğulması, Ad ve Semûd kavimlerinin zelzelelerle yok olmaları, Firavun’un denizde boğulması, Lût kavminin taşlarla ve zelzeleyle helak olmaları gibi örneklerle Allah’ın (c.c.) azabının çeşitli şekillerde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.³⁵⁸

Vaîdin sebebi olarak, Taberî, bu vaidin sebebinin kavimlerin Peygamberlerini yalanlamalarına bağlamıştır. Bu ayetteki vaidde ise özellikle Ashâbu’r-Ress’in kast edildiğini belirtmiştir.³⁵⁹ Mahmut Topbaş, Mevdûdî’nin görüşünü benimseyerek, ahireti inkâr etmenin sadece bir ahlaki çöküntüye yol açmakla kalmadığını, aynı zamanda Allah’ın (c.c.) varlığını reddetmek anlamına geldiğini belirtir. Bu bağlamda, Topbaş, geçmiş kavimlerin helaklarının, ahiret inancını ve Allah’ı (c.c.) yalanlamalarının bir sonucu olduğunu vurgular. Bu bağlamda, Topbaş, geçmiş kavimlerin helaklarının, ahiret inancını ve Allah’ı (c.c.) yalanlamalarının bir sonucu olduğunu vurgulamıştır.³⁶⁰ Ali Küçük de bu kavimlerin helakını, peygamberlerini yalanlamalarına bağlamıştır.³⁶¹

Vaîdin muhatabı olarak, Suyuti, İbn Cerîr ve İbnü’l-Münzir’in bildirdiğine göre, Mücâhid, “Tehdidim gerçekleşmiştir.” ifadesini açıklarken şunları söylemiştir: “Bu tehdit, Yüce Allah’ın (c.c.) inkârcılara yönelik olarak onları helak edeceğine dair bir tehdittir ki, bu tehdit inkârcılar üzerinde gerçekleşmiş ve sonuç olarak helak olmuşlardır.” naklederek izah etmiştir.³⁶² Mevdudi, bütün peygamberlerin ahiret inancının gerçek olduğunu ve bu inancı reddeden milletlerin ahlaki bozukluğa düşerek Allah’ın (c.c.) azabını hak ettiklerini ifade etmiştir.³⁶³

³⁵⁶Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 4/381; Beyzâvî, *Tefsîru’l-Beyzâvî*, 5/140.

³⁵⁷Kurtûbî, *El-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/8.

³⁵⁸Kâf 50/14; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 7/397; Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 7/3468.

³⁵⁹Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 22/337-339.

³⁶⁰Topbaş, *Şîfa Tefsiri*, 7/219-220.

³⁶¹Küçük, *Besairu’l-Kur’an*, 10/5145.

³⁶²Süyûtî, *Ed-Dürrü’l-Mensûr*, 7/591.

³⁶³Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 5/476.

Vaidin işlevi, Taberî'ye göre ayette vaidin zikredilmiş olması, Hz. Peygamber için bir teselli kaynağı iken, inkâr edenler için de bir tehdit olarak nazil olmuştur.³⁶⁴ Nesefi, “*Üzerlerine tehdidim hak oldu, bu sebeple tehdidim gerekli ve helal oldu*” ifadesinde Resulullah'a teselli bulunduğunu, inkârcılara ise tehdit gerçekleştiğini belirtmiştir.³⁶⁵ Razi ise, bu kavimlerin helakının, Allah'ın (c.c.) va'dinin yerine gelmesi ve peygamberlere olan yardımının bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Tüm bu görüşler, Allah'ın (c.c.) va'dinin haktır ve yalanlayan kavimlerin helakı, O'nun adaletinin bir tecellisidir. Bu durum, aynı zamanda Resûl-i Ekrem'i teselli etmek amacıyla, geçmişteki kavimlerin akıbetlerinin bir hatırlatmasıdır.³⁶⁶ Seyyid Kutup peygamberlerin birbirine bağlı olduğunu ve birini zedelemenin, tüm topluluğa zarar verdiğini ifade etmiştir.³⁶⁷ İsmail Hakkı Bursevi, tehdit kelimesinin özellikle şerde kullanıldığını ve bu ayetin, kavimlerin azaba uğramalarının kaçınılmaz olduğunu belirttiğini zikretmiştir.³⁶⁸ Sabuni, bu azabın önceden belirlenen bir ceza olduğunu ve Kureyş'in aynı şekilde cezalandırılabileceği uyarısını yapmıştır. Bu bağlamda, ayetin hem Hz. Peygamber'i teselli ettiğini hem de Kureyş gibi inkârcıları tehdit ettiğini savunmuştur.³⁶⁹ Vehbe Zuhayli (ö. 1437/2015), daha önceki kavimlerin yaşadığı azapla benzer bir tehditte bulunulmuş olabileceğini ifade etmiştir.³⁷⁰ Celaleyn ve Suyuti de bu tehdidin kesinleştiğini, yani inkârcıların helaklarının kaçınılmaz olduğunu açıklamaktadır.³⁷¹ Müfessirler yaklaşımlarından, bu tehditlerin, hem geçmiş kavimlere yönelik bir ibret, hem de Mekkelilere yönelik bir uyarı, bu tür örneklerin, insanları doğru yolda olmaya çağırmak ve Allah'ın (c.c.) azabından sakınmak için birer ibret olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ayetin çoğunluk müfessirlerimizce değerlendirilmesinde geçmiş peygamberlerin kıssalarından bahsederek, Peygamberlerini yalanlayan kavimlerin helakını haber vererek “وَعِيدٌ” kavramının Peygamberimize (s.a.v.) bir teselli, müşrik ve isyankârlara da bir tehdit olduğunu öne çıkarmışlardır. Mevdûdi ve kısmen Mahmut Topbaş bu manaların yanında ahiretin varlığına bir delil olduğunu zikretmişlerdir. Kâf Suresi 14. ayette geçen vaîd kelimesi, ilahi tehdit ve uyarı anlamını taşıdığını, geçmişteki kavimlerin peygamberleri yalanlayarak helak oldukları ve Allah'ın (c.c.) vaîd ettiği azap ile karşılaşmaları anlatılmaktadır. Özellikle Ad, Semud ve Lut kavmi gibi toplumların uyarılara kulak vermedikleri için helak olmaları, vaîd kavramının ciddiyetini ve Allah'ın (c.c.) va'd ettiği cezanın kesinliğini vurgular.

³⁶⁴Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 22/337-339.

³⁶⁵Nesefi, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 3/363.

³⁶⁶Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 28/132.

³⁶⁷Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, 6/3358.

³⁶⁸Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, 8/231.

³⁶⁹Sâbüni, *Safvet'üt-Tefsîr*, 3/226.

³⁷⁰Vehbe Zuhayli, *et-Tefsîrü'l-Münir* (İstanbul: Risale Yayınları, 2020), 13/512.

³⁷¹Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 689.

Ayetteki vaîd, Allah'ın (c.c.) adaletinin kaçınılmaz olduğunu ortaya koyar. İnsanlara verilen bu uyarı, kötülük yapanların Allah'ın (c.c.) azabından kurtulamayacaklarını belirtir. Vaîd, insanları hatalarına karşı uyarmakla kalmaz; aynı zamanda onların düzeltici eylemlerde bulunmalarını teşvik eder. Bu, Allah'ın (c.c.) adaletinin hem caydırıcı hem de yapıcı bir işlevi olduğunu gösterir.

Klasik müfessirler, Taberî ve İbn Kesir gibi isimler, vaîdi ilahi azap tehdidi çerçevesinde ele alarak, geçmiş kavimlerin örneklerinin bu uyarıları daha etkileyici hale getirdiğini belirtir. İbn Kesir, Allah'ın (c.c.) vaîdinin kaçınılmaz olduğunu ve geçmişteki kavimlerin yaşadıklarının sonraki nesillere bir ibret teşkil ettiğini ifade eder. Bu durum, vaîdin tarihsel gerçekliklerle kanıtlanmış bir uyarı olduğunu destekler. Bu ayetteki vaîd, tüm insanlığa yönelik bir hatırlatmayı, düşünme ve kendini sorgulama vesilesini temsil eder. Allah (c.c.), geçmişteki toplumları nasıl uyardıysa, günümüzde de insanları doğru yolda olmaya davet eder. Vaîd, bireyleri sorumluluk bilinciyle yüzleşmeye ve kendi davranışlarının sonuçlarını içselleştirmeye çağırır. Bu bağlamda, vaîd bir tehditten ziyade, insanları içsel bir sorgulamaya ve uyanışa teşvik eden bir mesaj olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, vaîd ilahi adaletin ve uyarının kaçınılmaz bir parçasıdır; insanlara sorumluluklarını hatırlatır ve doğru olanı yapmaları için fırsatlar sunar.

2.1.2.4. Yevmü'l-vaîd meselesi

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ

“Sûr'a üfürülür; işte bu, geleceği vâdedilen gündür.”³⁷²

Müfessirlerin görüşlerine göre, “tehdit günü” ya da “azap günü”, ahiret hayatındaki en büyük olaylardan biridir ve çeşitli yorumlarla anlatılmaktadır.

Yevmü'l-vaîd nedir ve kimler için ifade edildiği ilgili olarak, er-Râzî, vaîd kelimesinin haşr ve mükâfat gibi va'd edilen şeyler olduğunu ve bugünün, Allah'ın (c.c.) tehdidinin gerçekleşeceği bir zaman olduğunu³⁷³ belirtir. Zemahşeri ve Beydâvi tehdit edilen günün, kâfirlerin cezalandırılacağı ve müminlerin ödüllendirileceği korkutucu bir zaman³⁷⁴ olduğunu, Celâleyn ve Sabunî de aynı şekilde, bugünün Allah'ın (c.c.) kâfirleri tehdit ettiği ve sonuçların tecelli ettiği bir zaman olduğunu belirtir.³⁷⁵ Vehbe Zuhayli, bugünün, Allah'ın (c.c.) kâfirleri azapla tehdit ettiği ve nihayetinde bu tehdidin gerçekleşeceği bir zaman olduğunu belirtir, ahiret günü, tüm insanların son sonuçları alacağı, kâfirlerin azaba uğrayacağı korkunç bir gün

³⁷²Kâf, 50/20.

³⁷³Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 28/135.

³⁷⁴Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 5-141-142.

³⁷⁵Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 690; Sâbûnî, *Safvet'üt-Tefâsîr*, 3/227..

olduğunu belirtir.³⁷⁶ el-Vahidi (ö. 468/1076) ise, bu tehdit gününün, dirilişin gerçekleşeceği ve Kâfirlerin azapla karşılaşacağı gün olduğunu³⁷⁷ ifade eder. Mahmut Topbaş, bugünü sadece bir azap günü olarak tanımlar ve o günün, Allah'ın (c.c.) kâfirleri azapla karşılayacağı keskin bir zaman olduğunu,³⁷⁸ İsmail Hakkı Bursevî, tehdit gününün, dünyada verilen tehditlerin gerçekleyeceği, azap va'dinin tahakkuk edeceği bir zaman olduğunu³⁷⁹ ifade eder. Nesefî, İbni Kesir ve Taberî de bu günü, gelecekte va'd edilen bir zaman olarak tanımlarlar.³⁸⁰ Son olarak, Kurtûbî ise, bugünün, Allah'ın (c.c.) kâfirleri azapla tehdit ettiği bir "korkutulmuş gün" olduğunu³⁸¹ ifade eder.

Bugün ne zaman ve nasıl başladığıyla ilgili olarak, İbni Acibe, bugünün, ölümlerin dirilmesiyle başlayacağını, yani sura üfürülmesiyle ilahi va'din gerçekleşeceği ve her bireyin ya sevap ya da azapla karşılaşacağı bir zaman olduğunu³⁸² söyler. Ömer Nasuhi Bilmen, ölümlerin ikinci defa dirilmesiyle, kâfirlerin korkunç azabını hak ettikleri bir zamanın geldiğini söyleyerek bunun bir tehdit günü olduğunu belirtir.³⁸³ Seyyit Kutub bugünü, gelecekte va'd edilen ve tehdit edilen şeylerin kesinleştiği bir zaman³⁸⁴ olarak tanımlar. Ali Küçük bugünü, cezanın verileceği bir zaman olarak ele alır; iyi ve kötülerin karşılıklarını alacağı bir gündür.³⁸⁵

Genel olarak, bu görüşlerin tamamı, ahiretteki "tehdit günü"nın, azapların gerçekleşeceği, ilahi adaletin tecelli edeceği, insanların eylemlerinin karşılıklarını alacağı kesin bir gün olduğunu ortaya koyar. Bu, tüm peygamberlerin ve vahiylerin uyarılarının, Allah'ın (c.c.) kudreti ve adaleti karşısında sona ereceği bir zamandır. Bu ayette Sûr'a üfürülmesi, daha çok ikinci üfürülüş olarak ifade edilmektedir. "الْوَعْدِ يَوْمُ" ifadesi, o günün tüm ölümlerin dirilerek hesap vermeye başlayacakları bir zaman dilimi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, kıyamet günü, inkârcılarla Kâfirlerin beklediği azap, cehennem ve diğer kötü akıbetler açısından tehdit edilen bir gündür. Müminler için ise bugün, iyiliklerin karşılığı olarak mükâfat olarak sunulan cenneti elde edecekleri bir gündür.

Kâf Suresi 20. ayetinde yer alan va'id kelimesi, yukarıda zikredilen müfessirlerimizin yorumlarına göre, Kur'an'da diğer bağlamlarda "ilahi uyarı, tehdit veya korkutma" anlamında

³⁷⁶Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, 13/517.

³⁷⁷Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî Vâhidî, *el-Basît fî Tefsir'il-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/167.

³⁷⁸Topbaş, *Şîfa Tefsiri*, 7/222.

³⁷⁹Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an*, 8/235.

³⁸⁰Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 22/346.; Nesefî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 14/21; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/400.

³⁸¹Kurtûbî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 17/13-14.

³⁸²İbn Acibe, *el-Bahru'l Medid fî Tefsir'il-Kuran'il-Mecid*, 5/449.

³⁸³Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 7/3472.

³⁸⁴Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, 6/3361.

³⁸⁵Küçük, *Besairu'l-Kur'an*, 10/5153.

kullanılan “vaîd”, burada önceki ayetlerden farklı olarak kıyamet gününe işaret eder; tüm uyarıların nihai karşılık bulacağı an olarak anlaşılmaktadır. Ayet, “Sûr’a üfürüldü, işte bu vaîd (tehdit edilen) gündür” şeklinde başlamakta ve kıyametin, Allah’ın (c.c.) daha önceki uyarılarının gerçekleşeceği son an olarak sunulması dikkat çekmektedir. Kıyamet ve ilahi vaîdin gerçekleşmesiyle ilgili olarak Kâf Suresi 20. ayeti, kıyamet gününün kaçınılmaz doğasını ve bugünün, Allah’ın (c.c.) geçmişte aktardığı tüm tehditlerin gerçekleşeceği bir an olduğu, vaîdin, soyut bir tehdit olmaktan öte, gerçekleşeceği kesin olan bir uyarı halini aldığı ifade edilmektedir. Söz konusu vaîd, geçmişte insanlara yapılan uyarıların somutlaşacağı ve artık geri dönüşün mümkün olmayacağı bir zaman dilimini işaret eder. Dünyada sürekli hatırlatılan bu tehdit, kıyamet günüyle birlikte bir gerçeklik halini alır. Zamanla unutilan ya da göz ardı edilen Allah’ın (c.c.) uyarıları, bu ayetin hatırlattığı üzere, asla geçersiz kılmaz. Bu nedenle “vaîd”, burada tüm gerçekliğiyle yaşanacak olan bir son ifadesine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Klasik tefsirlerde, Taberî ve İbn Kesîr gibi müfessirler, bu ayeti yorumlarken, kıyamet gününü Allah’ın (c.c.) daha önceki uyarılarını doğrulayan bir “hesap günü” olarak tanımlamaktadırlar. Taberî, burada vaîd kavramının, Allah’ın (c.c.) insanların dünyadaki sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği konusunda hatırlatan ciddi bir uyarı olarak anlaşıldığını ifade eder. İbn Kesîr ise, kıyametin, Allah’ın (c.c.) azap vaîdinin gerçekleşeceği son an olduğuna işaret ederek, insanların dünya hayatında Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarına uymalarının gerekliliğini vurgular. Klasik tefsirciler, bu ayeti kıyamet gününün ciddiyetini anlatan bir uyarı olarak değerlendirmektedir.

Kavram, insanlara dünya hayatında geçici olanla değil, kalıcı ve kaçınılmaz olan ilahi gerçeklerle yüzleşmeleri gerektiğini hatırlatır. Kıyamet anı ve vaîd, sadece bir tehditten öteye geçerek, mutlak bir hakikat olarak Allah’ın (c.c.) adaletinin kesin şekilde tecelli edeceğini vurgular.

2.1.2.5. Allah’ın vaadinin önceden haber verilmesi

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ

“O esnada (Allah) buyurur: Huzurunda çekişmeyin! Ben size daha önce uyarı göndermiştim!”³⁸⁶

Allah (c.c.), önceden amel etme ve kazanma diyarı olan dünyada peygamberlerin diliyle huzurunda çekişenlere bu tehlikeyi haber verdiğini bildirmiş. Dolayısıyla da huzurunda boş bahane ve batıl mazeretler ileri sürerek azaptan kurtulmayı beklememelerini çünkü önceden

³⁸⁶Kâf 50/28.

başlarına gelecek şeyi haber verdiğini bildirmiştir. Örneğin şeytana “*Cehennemi sen ve sana tabi olanlarla dolduracağım*”³⁸⁷ buyurmuştur. İnsanlara ise; ben size içine düşeceğiniz acı azabı daha önceden haber verdim, size şunu bildirdim. “*Şüphesiz nefis devamlı kötülüğü emreder*”³⁸⁸ nefisini arındıran kurtulmuştur, onu kötülüklere gömüp kirleten ise ziyana uğramıştır diyerek uyarıda bulunmuştur. Nefsiyle mücadele eden ve onu aslına döndüren kimse hakkında ise; “*Ey mutmain olmuş nefis sen Allah’tan Allah da senden razı olarak Rabbine dön*”³⁸⁹ diye müjdelemiştir.

İbni acibe, “*Mücadele ehlini huzuruna ulaştırmayı ve kendilerine zatını göstererek şereflelendirmeyi onlara va’d etmiştir*”. Allah (c.c.) uğrunda mücadele edenleri; “*Biz mutlaka yollarımıza sevk ederiz*”³⁹⁰ ayeti ile bildirmiş, ayrıca hayır öyle değil, “*Fakat onların yapmış olduğu günahlar kalplerini iyice kaplamıştır*.”³⁹¹ diyerek gafillerin kalplerini perdeleyeceğini haber vermiştir. Allah (c.c.) hiç kimseye zulmetmez çünkü zulüm Onun şanına ve saltanatına yakışmaz, diye açıklamıştır.³⁹²

Buradan hareketle bu ayette geçen “بِالْوَعْدِ” kavramına müfessirlerimiz, hesap gününde Allah’ın (c.c.) huzurunda, sen beni aldattın, doğru yoldan sapıttın diyen kişiye şeytanın, benim böyle bir gücüm yok vb. şekillerde çekişmelerine, “*ben size bugünü haber verdim*” anlamını vermişlerdir. Bu ayette “بِالْوَعْدِ” kavramıyla ilgili olarak; Allah’ın (c.c.) kâfirlere ve onlara rehberlik eden şeytanlara daha önce gönderdiği uyarıları ve tehditler olduğunu belirtmişlerdir. Kimlerin uyarıldığıyla ilgili, Taberî, Allah (c.c.), peygamberleri aracılığıyla kâfirleri ve şeytanları, azabın gerekliliği konusunda önceden uyardığını.³⁹³ Razi, Allah’ın (c.c.), şeytana uyanları ve onun kitlelerini daha önce uyarmış olduğunu, bir nevi onların azaba düşmeye zemin hazırladığını³⁹⁴ belirtir. Ali Küçük, Allah’ın (c.c.) peygamberler ve kitaplar aracılığıyla insanları uyarmış ve onları iyi ve kötü arasındaki seçimleri konusunda bilgilendirdiğini fakat insanların bu uyarılara kulak asmadıklarını³⁹⁵ belirtir.

Vaîdin sebep ve sonuçlarıyla ilgili olarak, Keşşaf ve Beydâvi de Allah’ın (c.c.), kitaplar ve peygamberler aracılığıyla uyarılarını insanlara iletildiğini ve artık insanların bu uyarılara karşı çıkamayacağını³⁹⁶ vurgularlar. İbni Kesir ise, Allah’ın (c.c.) uyarısının net olduğunu ve artık bu

³⁸⁷Sâd 38/85.

³⁸⁸Yûsuf 12/53.

³⁸⁹el-Fecr 89/28.

³⁹⁰el-Ankebût 29/69.

³⁹¹el-Mutaffifîn 83/14.

³⁹²İbn Acibe, *el-Bahru’l Medid fi Tefsir’il-Kuran’il- Mecid*, 7/260-261.

³⁹³Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 24/285.

³⁹⁴Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 31/86.

³⁹⁵Küçük, *Besairu’l-Kur’an*, 10/5158.

³⁹⁶Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/722-723; Beyzâvî, *Tefsîru’l-Beyzâvî*, 5/295.

uyarılardan hiçbir mazeret kabul edilmeyeceğini³⁹⁷ belirtir. Nesefî ve Vehbe Zuhayli, insanların karşılaştıkları azabın, daha önceki uyarıların sonucunda geldiğini ve artık delillerin kendilerini savunmalarına imkân bırakmadığını³⁹⁸ söylerler. Celaleyn, Allah'ın (c.c.), iman etmeyenlere ahirette azap olduğunu bildirmiş olduğunu ve artık bu uyarılardan sonra dönüşün mümkün olmadığını³⁹⁹ ifade eder. Suyuti, İbn Abbâs'ın sözlerine dayanarak, Allah'ın (c.c.) peygamberler aracılığıyla kâfirlere daha önce bu durumu bildirdiğini ve artık hiçbir mazeretlerinin kabul edilmeyeceğini⁴⁰⁰ belirtir. El Vahidi ise, insanların bu uyarılara rağmen azgınlıklarını sürdürdükleri için cezanın kesinleştiğini⁴⁰¹ vurgular. Sabunî, aynı şekilde, Allah'ın (c.c.) peygamberler aracılığıyla uyarı göndermesine rağmen, insanların bunları göz ardı ettiğini⁴⁰² belirtir. Mevdûdî, Allah'ın (c.c.), insanlara doğruyu bildirmek için gönderdiği kitaplar ve peygamberlerle verdiği uyarıların, onların kötü yolda ısrar etmeleri nedeniyle geçersiz hale geldiğini,⁴⁰³ İsmail Hakkı Bursevî bu uyarının dünya hayatında gerçekleştiğini, peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla ilahi tehditlerin yapıldığını ve artık insanların bu uyarılara karşı bir bahane ileri süremeyeceklerini,⁴⁰⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, uyarının, şeytanlar ve onları takip edenlerin, artık Allah'a (c.c.) karşı mazeret beyan edemeyeceklerini ve Allah'ın (c.c.) hakkındaki delillerin kesinleştiğini⁴⁰⁵ belirtir. Mahmut Topbaş, Allah'ın (c.c.) gönderdiği uyarıları ve tehditleri hatırlatarak, her insanın kendi eylemlerinin karşılığını alacağını⁴⁰⁶ ifade eder.

Genel olarak, tüm müfessirler, Kâf Suresi 28. ayetinde geçen vaîd terimi, Allah'ın (c.c.) tehdit ve uyarı anlamını taşımaktadır. Bu, insanların sorumluluklarını yerine getirmeleri için bir hatırlatma ve ahiret gününün kesinliğine vurgu yapmaktadır. Bu ayet, kıyamet günü Allah (c.c.) ile günahkârlar arasında geçen bir diyalogu içermekte ve burada Allah (c.c.), “Benim katımda söz değişmez ve Ben kullara zulmedici değilim”⁴⁰⁷ diyerek adaletini ifade etmektedir. Allah'ın (c.c.), peygamberler ve kitaplar aracılığıyla insanları daha önce uyardığını, bu uyarıların göz ardı edilmesinin ve inkâr edilmesinin, azapla sonuçlandığını ve artık hiçbir mazeret beyan edilemeyeceğini belirtirler. Bu bağlamda vaîd, Allah'ın (c.c.) adaleti ve uyarılarının keskinliği üzerine bir ilahi hatırlatma olarak değerlendirilebilir.

³⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 8/351.

³⁹⁸ Nesefî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 3/615; Zuhayli, *et-Tefsîrü'l-Münir*, 13/523.

³⁹⁹ Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 797.

⁴⁰⁰ Süyûtî, *Ed-Dürri'l-Mensûr*, 8/446-447.

⁴⁰¹ Vâhidî, *el-Basît fî Tefsîr'il-Kur'an*, 4/443.

⁴⁰² Sâbûnî, *Safvet'üt-Tefsîr*, 3/507.

⁴⁰³ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 5/482-483.

⁴⁰⁴ Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an*, 8/239.

⁴⁰⁵ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 8/3990.

⁴⁰⁶ Topbaş, *Şifâ Tefsiri*, 8/204-205.

⁴⁰⁷ Kâf 50/29.

Ayet içerisindeki vaîd Allah'ın (c.c.) kesin ve değişmez bir uyarısı olarak yorumlanmalıdır. Allah (c.c.), insanlara dünyada uyarılar göndermiş, onları kötülüklerden korumaya çalışmış ve doğru yolda ilerlemeleri için yol göstermiştir. Ancak, bu uyarıları dikkate almayan ve hataya devam eden bireyler, kıyamet gününde bu uyarıların gerçekliğiyle yüzleşmek zorunda kalacaklardır. Bu anlamda vaîd, Allah'ın (c.c.) adaletiyle çelişmeyeceğini ve kimseye haksızlık etmeyeceğini belirtir; yapılan uyarıların ve sonuçların kesin olduğunu vurgular.

Tefsir alanında Taberî ve İbn Kesir gibi müfessirler, bu ayeti ele alırken vaîdin değişmezliğini Allah'ın (c.c.) adaletine delil olarak görmekte ve vurgulamaktadırlar. Taberî, Allah'ın (c.c.) verdiği sözlerin hem müjde (va'd) hem de tehdit (vaîd) yönlerinin mutlak olduğunu, dolayısıyla müminlere va'd edilen iyiliklerin ya da inkârcılara yöneltilen tehditlerin değişmeyeceğini belirtmektedir. İbn Kesir ise, Allah'ın (c.c.) kullarına haksızlık etmeyeceğini ve kıyamet günü uyarıların mutlaka gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Her iki müfessir, bu ayeti Allah'ın (c.c.) adaletini pekiştiren bir uyarı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, Allah (c.c.) adaletini temin etmek adına vaîdini değiştirmeyeceğini ve va'd ettiği şeyleri gerçekleştireceğini belirterek insanlara güven vermektedir. Dolayısıyla vaîd, Allah'ın (c.c.) sözlerinin hiçbir koşulda değişmeyeceğinin bir güvencesidir. Kâf Suresi 28. ayetteki vaîd, Allah'ın (c.c.) değişmez adaletinin ve kesin sözünün bir tezahürüdür. Bu kesin uyarı, insanlara dünyadayken sorumluluklarını hatırlatarak onları doğru yola yönlendirmektedir. Bu nedenle vaîd, kıyamet gününde kesin bir gerçeklik olarak karşılaşılabilecekleri bir ilahi uyarı olarak anlaşılmalıdır.

2.1.2.6. Allah'ın vaadinin inananlar için bir öğüt olması

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

“Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O hâlde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver.”⁴⁰⁸

Bu ayette Yüce Allah (c.c.), Peygamberine inkârcıların söylediklerine kulak asmaması ve bunları ciddiye almaması gerektiğini belirterek, Peygamberini teselli etmiştir. Ve Ondan kıyameti yalanladıklarını ve bu inkârlarının sonuçlarını bilen inkârcılara karşı uyarılarda bulunmasını istemektedir. Bununla birlikte, kıyamet gününden korkan ve hesaba çekileceklerini dikkate alanları da Kur'an-ı Kerîm ile uyarması gerektiğini belirterek, Allah

⁴⁰⁸Kâf 50/45.

(c.c.) bu mesajı duyurmanın önemine dikkat çekmekte ve Peygamber'den bu ayetleri insanlara aktarmasını istemektedir.

Allah (c.c.), Peygamberi bu tür bir zorlamadan men ettiğinden bu ayette, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insanları zorla inandırma çabası içinde olmadığı vurgulanmaktadır. Aslında bu sözler, inkârcılara yönelik bir mesaj niteliği taşır: “*Peygamberimiz (s.a.v.) sizlere zorla inandırılacak biri değildir*”. Peygamber'in sorumluluğu, yalnızca insanları Kur'an ile uyarmak ve hakikati açıklamaktır; zorla inandırmak değil, aklını başına alanlara doğru yolu göstermektir. Bu kısa izahtan sonra müfessirlerimizin “وَعِيد” kavramına yaptığı izahatları aşağıda açıklayacağız.

Müfessirlerin bu ayet üzerine görüşleri, Allah'ın (c.c.) tehdidinin yalnızca doğru yolu arayan, korkan ve uyanmaya hazır olanlara hitap ettiğini vurgulamaktadır. Taberî, bu öğüdün, yalnızca Allah'ın (c.c.) cezasından korkanlara yapılması gerektiğini⁴⁰⁹ ifade eder. Keşşaf, “Tehdidimden korkanlar” ifadesini, uyarının sadece kabul etmeye hazır ve korkan kişilere fayda vereceğini, inkâr edenlerinse bu uyarıya karşı duyarsız kalacaklarını belirterek, uyarının etkisinin inançlı insanlarla sınırlı olduğunu⁴¹⁰ ifade eder. İbni Kesir, öğütün, yalnızca Allah'ın (c.c.) tehdidinden korkan ve va'd edilen mükâfatı umut edenlere yapılması gerektiğini⁴¹¹ söyler. Kurtûbî, İbn Abbas'tan naklettiği rivayetle, Peygamber'e, inkârcıları korkutması ve Allah'ın (c.c.) hazırladığı azapla tehdit etmesi gerektiğini⁴¹² belirtir. Mevdûdî, bu ayetle, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik teselli ve kâfirlere yönelik tehditlerin olduğunu belirtir. Allah (c.c.), Peygamber'e, her sözü işittiğini ve inkâr edenlerin cezasını vereceğini hatırlatarak onlara uyarı yapar.⁴¹³ İsmail Hakkı Bursevî, “tehdit” kelimesinin azapla korkutma anlamına geldiğini ve bunun, Allah'ın (c.c.) va'dinin gerçekleşeceği bir günün ifade ettiğini⁴¹⁴ söyler. Seyyit Kutub, Kur'an-ı Kerîm'in kalpleri etkileyip değiştireceğini, bu nedenle gerçeklerden korkanların öğüt alacaklarını⁴¹⁵ ifade eder.

Kur'an'ın sakınanlarla ilgili öğüt olduğuyula ilgili müfessirlerimizden, Razi, ayetin, korkan ve tehdisten etkilenenlere yönelik olduğunu, Kur'an-ı Kerîm'in öğüt verme işlevini bu kişilere sınırladığını⁴¹⁶ belirtir. Ömer Nasuhi Bilmen, Allah'ın (c.c.), Peygamber'e (s.a.v.) teselli vererek inkârcıları tehdit ettiğini, ancak doğru yolu kabul etmeye istekli olanların Kur'an ile öğüt alacağına dikkat çeker. Bu öğüt, yalnızca Allah'tan (c.c.) korkan ve kalbinde iman ışığı

⁴⁰⁹Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 22/383-384.

⁴¹⁰Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/393.

⁴¹¹İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/412.

⁴¹²Kurtûbî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/27-28.

⁴¹³Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5/489-492..

⁴¹⁴Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, 8/ 251.

⁴¹⁵Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 6/3367.

⁴¹⁶Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 28/157.

taşıyan kişilere ulaşacağını,⁴¹⁷ Ali Küçük ise Kur'an ile öğüt alacak kişilerin, kıyamet gününden korkanların, hesap gününü akıllarında tutanların olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸

Genel olarak müfessirlerin ekseriyeti, Kâf Suresi 45. ayette geçen vaîd kelimesi, uyarı, tehdit ve korkutma anlamında olduğu hususunda birleşmişlerdir. Allah'ın (c.c.) tehditlerinin, kalbi korkudan ve hikmetten etkilenebilecek olanlara hitap ettiğini, inkârcıların ise bu öğütlere kayıtsız kalacağını ifade ederler. Bu, öğütlerin ve tehditlerin etkisinin, kişinin kalbinde taşıdığı inanç ve korkuyla doğrudan ilişkili olduğuna işaret etmişlerdir. Ayrıca, bu ayette, Allah (c.c.) Peygamber (s.a.v.) Efendimize hitap ederek, insanların zorla iman ettirilemeyeceğini, onun görevlerinin sınırlı olduğunu belirtir. Allah (c.c.), vaîdin insanlara yeterli olduğunu vurgular ve Peygamber'e, tehdit edilenlere Kur'an ile öğüt vermesi gerektiğini söyler. Bu bağlamda, vaîd kelimesi, insanların sorumlu tutulması için yeterli bir ilahi uyarı anlamı taşır. Peygamber'in görevi sadece tebliğ etmek olup, insanların kendi iradeleriyle doğru yola yönelmelerini sağlamaktır. Bu nedenle vaîd, zorlayıcı değil, içsel bir sorumluluk hissettiren bir uyarıdır ve insan iradesine saygı gösterir. Klasik tefsirlerde de bu kavram, insanlara kendi tercihleriyle doğru yolu seçmeleri için fırsat sunduğu şeklinde yorumlanır. Özetle vaîd, insanları bilinçli tercih yapmaya teşvik eden bir ilahi rehberliktir; Peygamber'in rolü ise bu uyarıyı duyurmak ve insan özgürlüğünü korumaktır.

Genel değerlendirme

İbrahim Suresi 14. ayet, vaîd kavramını inkârcılara yönelik bir tehdit olarak ele alır ve Allah'ın (c.c.) adaletinin bir teminatı olarak ilahi azabın gerçekleşeceğini bildirir. Tâhâ Suresi 113. ayette ise “vaîd”, Kur'ân-ı Kerîm'in insanlara rehberlik eden özelliğini vurgular; bu bağlamda, uyarı ve bilgilendirme işlevi vardır. Kâf Suresi'nin 14, 20, 28 ve 45. ayetlerinde de “vaîd”, Allah'ın (c.c.) insanları inançsızlık ve günahkârlık konusunda uyararak kıyamet günü uyarıların kesin bir gerçeklik haline geleceğini ifade eder. Özellikle 20. ayet, kıyamet gününü vaîdin son ve kesin bir gerçeklik olarak tanımlarken, diğer alıntılarda adaletin değişmezliği vurgulanır.

Bu ayetleri değerlendirdiğimizde, vaîd kavramının, ilahi uyarıların ciddiyetini ve sonuçlarını hatırlattığını, bunun insanlara sorumluluk yükleyen bir içsel uyanış çağrısı yaptığını görüyoruz. Vaîd, zorlamadan ziyade özgür iradeye dayanan bir rehberlik sunar ve insanları doğru yola yönlendirir. Sonuç olarak, vaîd kavramı, Allah'ın (c.c.) değişmez adaletinin bir

⁴¹⁷Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 7/3482.

⁴¹⁸Küçük, *Besairu'l-Kur'an*, 10/5169.

teminatıdır ve insanların uyarılara kulak vermeleri durumunda, kıyamet gününde huzur bulacaklarını belirtir.

2.2. VAİD'İN ÇEŞİTLERİ

Bu bölümde, Vaîd kavramının derinlemesine incelenmesi gerçekleştirilecektir. Birinci bölümde, vaîd teriminin kökeni olan va'd kelimesinin sözlük ve terim anlamları ile birlikte, vaîd kavramının eş ve zıt anlamlı kavramları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bu kısımda, özellikle üzerinde durduğumuz altı ayet ve onların ilişkili olduğu diğer ayetlerde vaîd kavramı ile birlikte eş anlamlı diğer kavramların kullanıldığı bağlamlar araştırılarak, vaîd kavramının farklı çeşitlerini açıklayacağız.

2.2.1. Alanlarına Göre Vaîd Çeşitleri

Bu kısımda, vaîd ve “va'd” kavramlarının hangi alanlara hitap ettiği, bu kavramların gerçekleşeceği zaman ve kişilerin neler olduğunu kısaca açıklamaya çalışacağız.

2.2.1.1. Gaybi ve şühudi vaîdler

Varlıklar, gaybi ve şühudi olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Gaybi varlıklar, gözle görülemeyen ruhani varlıkları ifade eder. Genel olarak gaybi varlıkların türleri⁴¹⁹ şunlardır:

a. Allah'a (c.c.) itaat ve ibadet eden melekler, bu varlıklar, Allah'a (c.c.) isyan etmeyen ve insanları aldatmayan ruhani varlıklardır. Kur'an-ı Kerîm, meleklerle yönelik spesifik bir vaîdden bahsetmemektedir.⁴²⁰

b. İsyan eden ve kötü niyetli şeytanlar, bu varlıklar, insanlara kötülük yapmayı hedefleyen ve onları doğru yoldan saptırmaya çalışan varlıklardır⁴²¹.

c. İki grup arasında yer alan gizli varlıklar, bu kategoriye, hem Allah'a (c.c.) itaat eden hem de isyan eden yaratıklar dâhildir. Cinler ve şeytanlar, Kur'an'a göre aynı cinsten varlıklardır. Şeytanların ilki olan İblis'in cinsinin cinler olduğu⁴²² Kur'an-ı Kerîm'in şu ayetinde belirtilmiştir: “*Meleklerle: Âdem'e secde edin! Dedik. İblis dışında hepsi secde etti. O, cinlerden idi ve Rabbinin emrine karşı geldi*”.⁴²³

⁴¹⁹Halil Aydın, *İslam Düşüncesinde Varlık Kavramları* (İstanbul: ABC Yayınları, 2020), 1/45-46.

⁴²⁰Ömer Çalışkan, *Melekler ve Görevleri: İslamî Perspektifte İncelemeler* (Bursa: Elmira Yayınları, 2021), 88-89.

⁴²¹Fatma Çetin, *İslam Mitolojisi ve Şeytan* (Antalya: Norşin Yayınları, 2023), 55-57.

⁴²²Serdar Altın, *İslam Kültüründe Cinler ve Huyları* (Trabzon: Pelikan Yayınları, 2021), 63-64.

⁴²³*Kur'an- Kerim Meali*, el-Bakara, 2/34; el-Kehf 18/50.

Kur’ân-ı Kerîm, cin ve şeytanlar için dünyevi bir vâidden bahsetmezken, uhrevi vâidlere atıfta bulunmaktadır. Bu konuya ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak değineceğiz.

Şuhudi varlıklar, gözle görülebilen varlıkları ifade eder ve bu grupta insanlar yer almaktadır. Şuhudi varlıklar arasında yalnızca insanlar, Allah’a (c.c.) iman ve itaat etme yükümlüğü nedeniyle vâide muhatap olmuştur. Bu konuyu ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

2.2.1.2. Dünyevî ve uhrevî vâidler

Yüce Allah (c.c.), insanların gerçekleştirdikleri amellerin karşılığını kısmen bu dünyada, kısmen de ahirette vereceğini bildirir. Allah’ın (c.c.) insanlara, yaptıkları amellerin sonuçlarını dünyadayken tattırması, onların bu hayatta vâidini yaşayarak bir an önce iman edip itaat etmeleri, istikametlerini korumaları açısından önemlidir.

Dünyevi vâidler, hem bireylerin hem de toplumların doğru yolu bulmalarına yönelik uyarılar içermektedir. Bu tehditler, insanların dünya hayatındaki olumsuz davranışlarının sonuçları ile Allah’ın (c.c.) belirlediği düzenin ihlalinin doğuracağı badirelerle ilgilidir. Dünyevi vâdlerin örnekleri arasında, şeytanın musallat olması, sıkıntılı yaşam, yeryüzünün bozulması, zillet, korku, helak, acıklı ölüm ve kıyamet gibi durumlar sayılabilir.

Kur’ân-ı Kerîm, adaletin bozulmasının ve zulmün toplumsal felakete yol açacağını belirtir. Eşitlik ve adaletin sağlanmaması, çeşitli dünyevi tehditleri beraberinde getirir. Adaletin bozulduğu durumlarda toplum huzurunun kaçtığı ve Allah’ın (c.c.) azabının geldiği vurgulanmaktadır. Nisa Suresi’nin eleştirileri arasında, Allah’ın (c.c.) indirdiği kanunlara göre hükmetmeyenlerin durumu konu edilmiştir: “*Kim Allah’ın (c.c.) indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar Kâfirlerin ta kendileridir*”⁴²⁴ Bu ayet, adaletin ihlalinin toplumsal ve bireysel boyutlarda olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade eder. İbn Kesir, bu ayetin tefsirinde adaletin bozulmasının toplumsal düzeni zedelediğini ve bireylere yönelik büyük bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir.⁴²⁵ Kur’ân-ı Kerîm, zulmün ve adaletsizliğin dünya hayatında farklı biçimlerde ortaya çıkacağını ifade eder. Zulüm yapanlara yönelik tehditler hem toplumsal hem de bireysel düzeyde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Zulmeden toplumların, Allah’ın (c.c.) gazabına uğrayacaklarına dair pek çok uyarı vardır. Enbiya Suresi’nde yer alan “*Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik, kendilerini ve dilediklerimizi kurtardık; aşırı gidenleri ise helak ettik*”⁴²⁶ 9. ayeti, zulüm ve adaletsizliğin hâkim olduğu toplulukların Allah’ın (c.c.) helakıyla karşılaşacaklarının altını çizer. Cassas, bu ayet üzerinden yaptığı yorumda, zulüm işleyen

⁴²⁴el-Mâide 5/44.

⁴²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 2/346-347.

⁴²⁶el-Enbiyâ, 21/9.

toplumların Allah'ın (c.c.) adaletiyle yüzleşeceğini ve dünya üzerinde yaşanan felaketlerin de bu zulmün bir sonucu olarak ortaya çıkacağını⁴²⁷ ifade etmektedir. Kur'an, sosyal bozulma ve bireysel kötü amellerin dünya üzerindeki felaketler ve doğal afetlerle neticeleneceğini vurgular. Bu tehditler, insanların Allah'a (c.c.) ve O'nun yasalarına aykırı davrandıklarında karşılaşılabilecek durumlar olarak değerlendirilmektedir. Bakara Suresi 155. Ayetinde Allah (c.c.), insanların bir imtihan gereği açıktan korku, açlık ve çeşitli sıkıntılarla sınanacaklarını ifade eder. *"Biz onları biraz korku ve açlıkla, mallardan, canlardan ve meyvelerden eksiltme ile sınarsınız."*⁴²⁸ Bu bağlamda, Allah (c.c.), bireysel ve toplumsal düzeyde yaşanan felaketlerin, insanın hatalı davranışlarının bir sonucu olduğunu ortaya koyar. Âlûsi, bu ayetle ilgili olarak, Allah'ın (c.c.) zulmeden ve sorumsuz toplumlara yönelik bir uyarı niteliği taşıyan felaketler gönderdiğini ve bu tür olayların toplumların doğru yola yönelmeleri açısından bir fırsat olduğunu ifade eder.⁴²⁹ Kur'ân-ı Kerîm, sosyal düzenin çökmesi ve toplumun bozulması durumunda, bunun ahlaki ve manevi çöküşe yol açacağını belirtmektedir. Bu tür sosyal bozulmalar, toplumsal felaketlere yol açma potansiyeline sahiptir. Kur'an, insanlara kötü davranışlardan, özellikle toplumun düzenini bozucu eylemlerden sakınmalarını emreder. *"İnsanlar, yalnızca Allah'a (c.c.) ve O'nun Peygamberine itaate yöneldiklerinde Allah'ın(c.c.) yardımını ve zaferini kazanacaklardır."*⁴³⁰ Allah'a ve Peygamberine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, sonra zayıflarsınız ve kuvvetiniz kalmaz ve sabredin, şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir."⁴³¹ Bu ayet, toplulukların Allah'a (c.c.) ve Peygamberine itaat etmediklerinde nasıl bir sosyal çöküş yaşayacaklarını ifade eder. Taberî, ayet üzerine yaptığı açıklamada, adaletin sağlanmadığı, insanların Allah'a (c.c.) karşı sorumluluklarını yerine getirmediği durumlarda sosyal bozulmanın ve ardından felaketlerin geleceğini vurgular.⁴³²

Kur'an, inkâr eden ve kötü ameller işleyen şahısların, dünya hayatında da sonuçlarına katlanacaklarını belirtir. Allah (c.c.), insanları inkâr ve kötü eylemlerine karşı çeşitli zorluklarla sınar. *"Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur. Senin rabbin kullarına asla haksızlık etmez"*,⁴³³ ayetinde inkârın ve kötü amellerin dünya hayatındaki karşılıkları açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

⁴²⁷Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kahire: Dâr'ul-Hadîs, 1994), 2/512.

⁴²⁸el-El-Bakara 2/155.

⁴²⁹Ebû'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Aebî'l-Mesânî* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 2-212.

⁴³⁰ez-Zâriyat, 51/56.

⁴³¹el-Enfâl 8/46.

⁴³²Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 20/243-244.

⁴³³Fussilet, 41/46.

İbn Kesir, ayet ile ilgili olarak, inkâr ve kötü amellerin insanların karşılaştığı sıkıntılara neden olduğunu ifade eder.⁴³⁴

Kur’ân-ı Kerîm'deki uhrevi vaîdler ise, insanların ahiret hayatıyla ilgili olarak gerçekleştirdikleri kötü amellerin, inkârlarının ve Allah’a (c.c.) karşı sorumsuz davranışlarının ebedi sonuçlarını işaret eder. Uhrevi tehditler, insanları ahiretteki mutlak adaletin hatırlatılması ve Allah’a (c.c.) karşı sorumluluk duygusuyla doğru yola yönlendirmeyi hedeflemektedir. Uhrevi tehditlerin içerdiği öğretiler, inanç açısından önemli bir yere sahiptir.

a. Cehennem Azabı, cehennem, inkâr edenler ve kötü ameller işleyenler için Kur’an’da sıkça yer alan mutlak bir tehdit sembolüdür. Cehennem azabı, ruhsal ve fiziksel açıdan şiddetli ve ebedi bir ceza olarak tasvir edilmektedir.

Cehennem Azabının Sürekliliği, cehennem azabının ebedi olduğu birçok ayette belirtilmiştir. Örneğin, Nisa Suresi'nde “*Gerçekten Kâfirler, Allah’a ve Peygamberine karşı gelenler, cehennemde ebedi kalacaklardır.*”⁴³⁵ ifadeleri, bu durumun sürekliliğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Taberî ayetin tefsirinde, cehennem azabının kalıcılığı ve inkâr edenlerin ahirette sürekli bir azaba maruz kalacaklarını vurgular; bu azabın, Allah’ın (c.c.) adaletinin bir sonucu olduğunu belirtir.⁴³⁶

Cehennem Azabının Şiddeti, Cehennem, inkâr edenler ve kötü ameller işleyenler için son derece şiddetli bir cezadır. Â’raf Suresi'nde, “*Onlar için cehennem ateşinden döşekler ve üstlerinde de yine ateşten örtüler vardır. İşte biz zâlimleri böyle cezalandırırız...*”⁴³⁷ ifadesi, cehennem azabının dehşetini ve şiddetini anlatmaktadır. İbn Kesir, ayetin açıklamasında, cehennem azabının çeşitli fiziksel ve ruhsal işkenceler içerdiğini, ancak en büyük acının Allah’tan (c.c.) uzak kalmak olduğunu vurgular.⁴³⁸

Cehennemdeki Zorluklar, cehennem, ateş, çakmak taşları, kaynar su ve diğer felaketlerle dolu bir yer olarak tasvir edilmektedir. Müzzemmil Suresi'nde “*Çünkü bizim yanımızda (kâfirler için) bukağılar vardır, cehennem vardır, boğazdan zor geçen yiyecekler vardır ve elem dolu bir azap vardır*”⁴³⁹ ifadesi, cehennemin korkunçluğunu ortaya koymaktadır. İbn Kesir, ayeti açıklarken, cehennemin korkutucu doğasını ve ateşin şiddetini, orada yaşayanların ebedi azabını ifade eder.⁴⁴⁰

⁴³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/305-306.

⁴³⁵ en-Nisâ 4/56.

⁴³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 8/484-486.

⁴³⁷ el-A'râf 7/41.

⁴³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/412-414.

⁴³⁹ el-Müzzemmil 73/12-13.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/256.

b. Kötü amellerin karşılığı, Kur'ân-ı Kerîm, insanlara dünya hayatında yaptıkları her türlü amelin ahirette bir karşılığını bulacağına dair çeşitli uyarılar ve tehditler sunar. Bu, insanlara sorumluluk duygusu kazandırmak amacıyla önemli bir tehdit unsuru taşımaktadır.

c. Amellerin hesap verilmesi, “*Kim zerre miktarı bir hayır işlerse, onu görür; kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse, onu da görür*”⁴⁴¹ ifadesi, her küçük amelin bile hesapta karşılık bulacağını belirtmektedir. Âlûsi, bu ayeti tefsir ederken, ahiretteki her amelin karşılık bulacağına dair Allah'ın (c.c.) adaletinin ebedi olduğunu ve insanların her hareketinin sorumlu olduğu bir ortamda yaşadıklarını ifade eder.⁴⁴²

d. İnkâr ve kötü amellerin bedeli, ahiret hayatında inkâr ve kötü amellerin sonuçları son derece ağırdır. Furkan Suresi'nde belirtildiği üzere, zâlimlerin o gün, “*Keşke biz de Peygamberin yolunu tutsaydık!*”⁴⁴³ diyerek ellerini ısıracakları ifade edilir. Bu durum, inkâr edenlerin ahirette pişmanlık duyacakları ve geçmişteki hatalarını telafi etme şanslarının kalmadığı bir durumu yansıtır. İbn Kesir, bu ayeti tefsir ederken, inkâr edenlerin ahirette duyacakları pişmanlığın artık bir yarar sağlamayacağını belirtir. Böylece ahirette gerçekleşecek tüm hesapların kesin ve adaletli olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁴⁴

e. Şirk ve inkârın sonuçları, şirk, Allah'a (c.c.) ortak koşmanın en büyük tehditlerinden biri olarak ahirette önemli sonuçlar doğurmaktadır. Şirketin etkileri, yalnızca dünya hayatıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda uhrevi boyutta da ciddi sonuçlar doğurur.

f. Şirkin affedilmezliği, Kur'ân-ı Kerîm, şirkin affedilmeyeceğini açıkça ifade eder. Nisa Suresi'nde, “*Şüphesiz, Allah (c.c.) kendisine şirk koşulmasını affetmez*”⁴⁴⁵ denilmektedir. Şirk, ahirette büyük bir tehdit teşkil etmekte olup, bu durumla karşılaşanların kurtuluşu mümkün olmayacaktır. Cassas, ayet üzerine yaptığı açıklamalarda, şirkin affedilmez olduğunu ve bunun, Allah'ın (c.c.) en önemli hakkı olan tevhid inancına aykırı olduğunu,⁴⁴⁶ belirtir.

g. Şirkin cehennemle sonuçlanması, Kur'an'a göre, şirk büyük bir günah olup, bu davranışta bulunanlar cezalandırılarak cehenneme gideceklerdir. Lokman Suresi'nde, “*Lokman, oğluna öğüt vererek: 'Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür' demiştir.*”⁴⁴⁷ denmektedir. Şirke düşenler, cehennemde ebediyen kalacaklardır.

⁴⁴¹el-Zilzâl 99/7-8.

⁴⁴²Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Aebî'l-Mesânî*, 11/115.

⁴⁴³el-Furkân 25/27.

⁴⁴⁴İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 6/105-107.

⁴⁴⁵en-Nisâ 4/48.

⁴⁴⁶Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/214.

⁴⁴⁷Lokmân 31/13.

Âlûsi, ayetin tefsirinde, şirkin büyüklüğünü ve Allah’a (c.c.) karşı yapılan en büyük zulüm olduğunu açıklayarak, bu durumun ahirette cehenneme yönlendireceğini belirtir.⁴⁴⁸

Dünyevi ve uhrevi vaîdler, bireylerin ebedi mutluluğa hazırlanmalarına yardımcı olmanın yanı sıra, mağdur ve mazlumlara teselli etme, toplumda huzur ve emniyet sağlama gibi çok sayıda fayda ve gayeye sahiptir.

2.2.1.3. İhtiyarî ve ızdırarî vaîdler

Cüz’i iradeye sahip olan insanlar ve cinler, ihtiyari vaîdlere muhatap olurlarken, cüz’i iradesi olmayan melekler bu vaîde muhatap değildir. Allah (c.c.), birçok fiilde insana irade vermiş ve onu hür bir varlık olarak yaratmıştır; ancak bu, insanların her isteğini yerine getirmek zorunda olduğu anlamına gelmez. Allah (c.c.), dilediği zaman insanların iradelerini yok edebilir. Bununla birlikte, insanların akıl ve iradelerini ortadan kaldırmadan, isteklere ters düşen iradesini zorla icra edebilir. Örneğin, Allah’tan (c.c.) korkmayan ve emirlerine karşı gelen asiler, ceza almaktan kaçınmak isteseler de zamanı geldiğinde kaçınılmaz olarak cezalarını çekmeye mecbur kalırlar. Allah’ın (c.c.) mutlak iradesi altında mağlup veya zorunlu hale getirilemeyecek hiçbir varlık tasavvur edilemez. Bu durum, Kuran’daki şu ayetle ifade edilmiştir: *“Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez Ona teslim olmuştur. Ona döndürülüp götürüleceklerdir.”*⁴⁴⁹

Kur’an-ı Kerim’de, Yüce Allah’ın (c.c.) yere ve göğe “İkinizde ister istemez gelin” emri ve onların “isteyerek geldik” cevabı, mutlak bir itaat ve boyun eğme manasında anlaşılmaktadır. Bu ifade, gökyüzü ve yeryüzünün Yaraticının belirlediği kanunlara tabi olduğunu vurgulamaktadır. Allah (c.c.), “İkiniz de isteyerek gelin. Tabiatınıza uygun gelse de gelmese de ikiniz birlikte, birbirinize uyararak, bir nizam üzere hareket edin” diyerek, evrendeki tüm varlıkların O’nun emirlerine itaat ettiğini belirtmektedir. Bu âyet gökyüzü ve yeryüzündeki her şeyin tabîî düzene uygun şekilde hareket ettiğine işaret eder. Varlıklar, ilâhî emre karşı hiçbir muhalefet göstermez; aksine, bu emri tabiatlarına uygun bir şekilde kabul ederler. İşte bu boyun eğme ve kabullenme, “atalet” kanunu olarak adlandırılan evrensel yasanın temelini oluşturur.⁴⁵⁰ Cenabı Hak semaları, yerleri yaratıp kendilerine teveccüh edecek bir kitabı ilahiyi anlamak kabiliyetini de onlara vermiş olabilir. Onlar da nailiyetlerine binaen ilahi emre kemal-i itaatle inkiyadda bulunacaklarını kendilerine mahsus bir lisan ile arz etmiş olabilirler.”⁴⁵¹ Burada insanlara ve cinlere yapıldığı gibi tam bir vaîd söz konusu değildir. Izzırari bir emir vardır.

⁴⁴⁸Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Aebî’l-Mesânî*, 9/204.

⁴⁴⁹Âl-i İmrân 3/83.

⁴⁵⁰Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/2848-2849.

⁴⁵¹Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, 7/3185.

2.2.2. Mütakellime Göre Vaîd Çeşitleri

Bu kısımda vaîd kavramını, onunla eş anlamlı ve zıt anlamlı kavramlarının içerdiği anlamlarıyla kullananları ayrıntılı olarak ele alacağız.

2.2.2.1. Allah'ın vaîdi

Allah (c.c.), insan ve cinleri kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır.⁴⁵² İnsanların ve cinlerin Allah'a (c.c.) inanmalarını ve itaat etmelerini sağlamak amacıyla Kur'ân-ı Kerîm'de birtakım vaîdlerde bulunmuştur. *“İnkâr edenler de peygamberlerine dediler ki: «Ya mutlaka sizi toprağımızdan çıkaracağız yahut milletimize dönersiniz! Rableri de onlara şöyle vahyetti: Kesinlikle zâlimleri helak edeceğiz ve Onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkan içindir”*⁴⁵³ Allah (c.c.), azabından ve tehdidinden korkanları dünyada asilerin yurduna yerleştireceğini, ahrette ise büyük mükâfatlar vereceğini buyuruyor.

Razi, ayette kâfirlerin tehdit edildiğini vurgular; Allah'ın (c.c.), inkâr eden zâlimlerin helak edileceğini ve onların ardından müminlerin o yere yerleştirileceğini bildirdiğini ifade eder. Bu, Peygamberlerin ve hakka sahip olanların zaferini ve kâfirlerin yok olacağını müjdeleyen bir mesaj taşır.⁴⁵⁴

Taberî, benzer bir mesaj ile kâfirlerin, özellikle Peygamberlere karşı gelenlerin tehdit edilmesi gerektiğini belirtir. Ayet, doğru olanların zafer kazanacağını ve bâtılın sahiplerinin yok olacağını ifade eder, bu nedenle müminlere umut verir.⁴⁵⁵

Kurtûbî, ayetteki “Rableri” ifadesini değerlendirerek Allah'ın (c.c.) insanların, özellikle de korkarak itaat edenlerin, tehdidinden sakınmaları gerektiğini belirtir. Ayrıca, “makam” kelimesini kıyamet gününde Allah'ın (c.c.) huzurunda durma anlamında yorumlayarak, bu tehdidin O'nun kudretine inanıp O'na korkuyla yaklaşanlara yönelik olduğunu vurgular.⁴⁵⁶ Bu müfessirlerin görüşleri, ayetin temel mesajını; inkâr edenlerin cezalandırılması ve müminlerin desteklenmesi üzerine yoğunlaştırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c.), insanlara dünyevi ve uhrevi vaîdleri söz konusu iken, cinlere yönelik dünyevi bir vaîd bulunmamakta, sadece uhrevi vaîdler söz konusudur.

⁴⁵²Kur'an- Kerim Meali, ez-Zâriyât, 51/56.

⁴⁵³İbrâhîm 14/13-14.

⁴⁵⁴Râzî, Meîâtîhu 'l-Gayb, 19/74-76.

⁴⁵⁵Taberî, Câmiu 'l-Beyân An Te'vîli Âyi 'l-Kur'ân, 16/539-542.

⁴⁵⁶Kurtûbî, El-Câmi' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân, 9/348.

2.2.2.2. İnsanların vaîdleri

Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiğine göre peygamberlere karşı çıkanlar Mele yani yöneticiler ve kavmin ileri gelenleriydi. Mekke'de bu görevi kabile şefleri ve eşraf üstlenmişti. Çünkü rahata, lükse ve zorbalığa alışmış bu şımarık insanlar rahatlarının kaçmasını istemiyorlardı. Bu yüzden her peygamberin karşısına bunlar çıkmış, onlarla mücadele etmişler, başarılı olamayınca da ölümle, vatandan kovmayla tehdit etmişlerdir.

İbrahim süresi 14. Ayetinin izahı yapılırken yeterince bahsedildiğinden, burada tehdide maruz kalan Müslümanları ve peygamberleri saymak yerine birkaç misalle yetineceğiz.

Nuh (as)'ı ölümle,⁴⁵⁷ İbrahim (as)'ı ateşte yakmakla;⁴⁵⁸ Şuayb (as)'ı yurdundan kovmakla⁴⁵⁹ tehdit etmişlerdir. Firavun ise Musa (as)'a inanan sihirbazların ellerini ayaklarını çaprazlama kesmek ve asmakla tehdit etmişti.⁴⁶⁰ Yine Musa'yı ve milletini de ölümle tehdit etmişti.⁴⁶¹ Dediler ki, Ey Nuh! Eğer peygamberlik iddiasını bırakmaz ve içinde bulunduğumuz durumu kötülemeye son vermezsen, mutlaka taşlanarak öldürülenlerden olacaksın. Nuh'u, taşla öldürmekle korkuttular. O zaman Nuh (a.s.) onların kurtuluşlarından ümidini kesti ve onlara beddua etti.⁴⁶²

Hiz. Muhammed'de(s.a.v.) diğer peygamberler gibi yalanlanmış davasından vazgeçmediği takdirde ölümle tehdit edilmiştir. Müşriklerden bir heyet Hiz. Muhammed'in(s.a.v.) amcası Ebu Talip'e gelerek şöyle dediler: *“Kardeşinin oğlu, dinimizi ilahlarımızı kötülüyor, dedelerimize sapık diyor, bizi de ahmaklıkla suçluyor. Ya kendisini bu işten vazgeçirsin ya da himayeni kaldırır. Biz onun hakkından geliriz.”* Pek çok peygamberde olduğu gibi müşrikler Peygamberimizi(s.a.v.) de ana yurdundan çıkarmak veya öldürmek istemişlerdi.⁴⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklerin gerek Peygamberimize (s.a.v.) ve gerekse Müslümanlara karşı yaptıkları tehditler açıkça zikredilmemektedir. Yaptıkları ve yapacakları kötülüklerden bahsedilmektedir.

2.2.2.3. Şeytanın vaîdleri

Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiğine göre, şeytan cennetten kovulunca şöyle söyler: *“Beni azdırmana karşılık and içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım, sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından*

⁴⁵⁷eş-Şuarâ 26/116.

⁴⁵⁸el-Ankebût 29/24.

⁴⁵⁹el-A'râf/88.

⁴⁶⁰Tâhâ 20/71.

⁴⁶¹el-Mü'min 40/26.

⁴⁶²Sâbûni, *Safvet'üt-Tefâsîr*, 3/92.

⁴⁶³el-Mü'min 40/26.

sokulacağım. Sen onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın”⁴⁶⁴Şeytanın insanları “sırât-ı müstakim”den saptırmak için ant içtiğini belirtmektedir. Allah (c.c.), Şeytanı kötü niyetleri nedeniyle “yerilmiş ve kovulmuş” bir varlık olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Şeytan’ın Allah’a (c.c.) isyanının yanı sıra, insanlara karşı beslediği kıskançlığın ve kötü emellerin bir sonucudur. Müfessir, ayetlerde Şeytan’ın kovuluşunun iki kez vurgulandığını ifade ederek, insanları kıskanmanın ve huzurlarını bozma çabasının şeytanî bir tutum olarak ağır sonuçları olacağını belirtmektedir. Böylece, bu davranışların Allah (c.c.) katında ciddi cezalara yol açacağına dikkat çekmektedir.⁴⁶⁵

Şeytanın vaîdi genel olarak iki şekilde mütalaa edilebilir.

a. Fakirlikle Tehdit, şeytan insana sadaka verince malının azalacağını telkin ederek onu korkutur.⁴⁶⁶ İyilik etmekten geri bırakmaya çalışır. Oysa Allah (c.c.) sadaka ile malın azalmayıp artacağını, üstelik sadaka verene mağfiretini lütfedeceğini va‘d etmektedir.⁴⁶⁷

b. Saptırma, şeytan kendisinin cennetten kovulmasına ve lanetlenmesine vesile olan insanoğlunu yoldan çıkarmakla tehdit etmektedir: “Allah (c.c.) o şeytana lanet etti. Ve o da: Elbette senin kullarından belirli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, onlara emredeceğim de Allah (c.c.) ‘ın yaratışını değiştirecekler, dedi. Kim Allah (c.c.) ‘ı bırakıp ta şeytanı dost edinirse, şüphesiz o, apaçık bir ziyana uğramış olur”.⁴⁶⁸

Şeytanın başarısı tamamen boş va‘dler ve aldatmaya dayanır. Kişiye başarı ve zevk va‘dlerinde bulunur.⁴⁶⁹ Razi bunu hırs ve tul-i emel olarak tefsir etmiştir. Hırs, dünyayı elde etmek hırsı bazen ancak Allah’a (c.c.) isyan, insanlara da eziyet etmek suretiyle elde edilebilir. Tûl-i emel, İnsan tûl-i emel peşinde koştuğunda ahreti unutup nerede ise tövbe etmeyip kendisine de vaaz-u nasihatın hiçbir tesir edemeyeceği bir biçimde dünyaya batmış ve gömülmüştür. Böylece onun kalbi bir taş gibi hatta taştan da katı olmuştur.⁴⁷⁰

Şeytan, insana Allah’ın (c.c.) yarattığı şekle mugayir işler yaptırmayı da vesvese verir. İnsanlar, yaratmanın şeklini veya sıfatlarını değiştirerek yüzünü değiştirecekler, yaratılışının olgunluğuna götürecek yerde bozacaklar, çığırından çıkaracaklar. Kadını erkek, erkeği kadın yapmaya çalışacaklar, bıyıklarını sakallarını yolacaklar, suratlarını boyayacaklar, kılık

⁴⁶⁴el-A`râf 7/17.

⁴⁶⁵Kurtûbî, *El-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/295-296.; Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Meali*, 2/402.

⁴⁶⁶el-Bakara 2/268.

⁴⁶⁷el-Bakara 2/268.

⁴⁶⁸en-Nisâ 4/117.

⁴⁶⁹Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 9/207-212.

⁴⁷⁰Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 11/220-222.

kıyafetlerini değiştirecekler. Erkekleri burup hadım yapacaklar⁴⁷¹ el-Hasan el-Basri'ye göre Allah'ın (c.c.) dinini değiştireceklerdir.⁴⁷² Helali haram, haramı helal kılacaklardır. Kur'ân-ı Kerim'in şeytani değiştirmeler olarak tarif ettiği şey eşyanın ve insan fıtratını kendi tabii fonksiyonunun aksine kullanılması olayıdır.⁴⁷³

Görüldüğü üzere şeytanın insanı aldatması, çirkini güzel, kötüyü iyi, zararlıyı faydalı göstermesi, insana vesvese vermesi vardır. Fakat bir zorlayıcılığı yoktur. İnsanı zorla kötülüğe sürükleyemez. Bunun içindir ki ahirette şeytan şöyle diyecektir: *“Benim zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece sizi küfür ve isyana davet ettim. Sizde benim davetime koştunuz.”*⁴⁷⁴ Şeytan, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme girmesi sonrası, insanlara Allah'ın (c.c.) diriliş ve karşılık verme va'dinin gerçek olduğunu kabul ettirirken, kendi va'dinin yalan olduğunu itiraf eder. Onlara karşı bir güç veya zorlayıcılığı olmadığını, sadece davet ettiğini belirtir; bu durumda sorumluluğun onlara ait olduğunu vurgular. Allah (c.c.), zâlimlerin ve kâfirlerin can yakıcı bir azapla karşılaşacaklarını ifade ederken, bu durumun adaletin bir yansıması olduğunu gösterir.⁴⁷⁵ İbn Kesir, şeytanın kendisini azdırmaktan sorumlu tutmadığını, insanların derin bir sapkınlık içinde olduğunu belirttiğini aktarır. Bu, insanın kendi iradesiyle yanlış yola girdiğini ve şeytanın bu süreçteki rolünün sınırlı olduğunu ifade eder.⁴⁷⁶ Kötülüğe giden ilk adımlar insanın nefsinden kaynaklanır. Şeytan yapmak istemeyene zorla bir şey yaptırmaz. Fakat öncelikle, insanın nefsinde bir kabul ve meyil görmesi gerekir. İkna ederken de gerçekleri telkin etmez, aldatma yoluna girer.⁴⁷⁷ İşte burada şeytanın telkinlerinden korunmak için öncelikle peygamberlerimizin tavsiyesi olan Felak, Nas ve Ayete'l-Kürsi'yi sık sık okumamız lazımdır.⁴⁷⁸

Kur'ân-ı Kerim'de de ifade edildiği gibi şeytan, ihlâslı, samimi ve salih kulları yoldan çıkaramayacaktır. Onlara vesvese etki etmeyecektir.⁴⁷⁹ Çünkü onlar şeytanı düşman, Allah'ı (c.c.) dost bilmişler ve şeytanın kuruntularına aldanmayıp Allah (c.c.) ve Resulüne tabi olmuşlardır.

⁴⁷¹Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2419-2420.

⁴⁷²Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 1/565-566.

⁴⁷³Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1/408.

⁴⁷⁴İbrâhîm 14/22.

⁴⁷⁵Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2/550-552.

⁴⁷⁶İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/403.

⁴⁷⁷Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 563.

⁴⁷⁸Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, “Vekâle”, 10; Tirmîzî, *es-Sünen*, “Fedâilü'l Kur'ân”, 2,3.

⁴⁷⁹Sâd 38/82-83.

2.2.3. Muhatabına Göre Vaîd Çeşitleri

Bu kısımda vaîdleri, muhataplık durumlarına göre ayıracak ve muhatap olan kavim, topluluk, bir dine mensubiyet, inananlar-inanmayanlar vb. gibi muhataplık üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

2.2.3.1. Muhatabı umumi olan vaîd çeşitleri

Bu kısımda vaîdleri, umumun muhatap alınması üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

Kâfirlere yapılan vaîdler

Sırasıyla dünyevi ve uhrevi olarak Kâfirlere yapılan vaîdleri izah edeceğiz.

Kâfirlere yapılan dünyevi vaîdler;

a. Şeytanın tasallutu, Kur'ân-ı Kerîm'den uzak yaşayan insana Allah (c.c.) şeytanı musallat kılacaktır. Kim, Kur'ân-ı Kerîm'den ve Allah'a (c.c.) ibadetten yüz çevirir, gafil davranır ve görmemezlikten gelirse, Onun için bir şeytan hazırlanır.⁴⁸⁰ Bu Şeytan ona devamlı vesvese verir ve onu azdırır. Nitekim Yüce Allah (c.c.) meâlen şöyle buyurmuştur: “*Görmedin mi, biz kâfirlerin üzerine, kendilerini iyice (isyana) sevk eden şeytanları gönderdik.*”⁴⁸¹ Bu şeytan onun ayrılmaz bir arkadaşdır.⁴⁸² Şeytan o kimseye önünden, arkasından, sağından ve solundan gelir.⁴⁸³ Sonra onu saptırır ama o kendini doğru yolda zanneder.⁴⁸⁴ Şeytan insanı kuruntularla ve bir takım boş va'dlerle oylar.⁴⁸⁵ İnsanı fakirlikle tehdit eder ve ona kötü şeyleri yapmasını emreder.⁴⁸⁶ Konuyla ilgili bilgi “Şeytanın va'd ve vaîdi bölümünde” verilmiştir.

b. Kabir azabı, Kâfirler kıyamet kopmadan önce öldükten sonra kabre girdiklerinde günahlarından dolayı orada azap göreceklerdir. “*Azaptan biri de ateştir ki, onlar sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet çattığı gün “Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun” denilecektir*”⁴⁸⁷ bu ayet-i kerime, insanın ruhunun baki kalacağına ve kabir azabının olacağına delildir. Çünkü ateşe sokmaktan maksat, öldükten itibaren azap çektmek dernektir. Yoksa bundan gaye onların kıyamet günü ateşe sokulacakları değildir. Buna delil olarak ayetin devamında yer alan “kıyametin kopacağı günde...” ifadeleridir. Bu azap emri, Firavun ailesi hakkında verildiğine göre başkaları hakkında da sabittir. Çünkü Firavun ailesiyle başka

⁴⁸⁰Sâd 38/82-83.

⁴⁸¹Meryem 19/83.

⁴⁸²Sâbüni, *Safvet'üt-Tefâsir*, 2/207.

⁴⁸³el-A'râf 7/17.

⁴⁸⁴ez-Zuhruf 43/37.

⁴⁸⁵en-Nisâ 4/119.

⁴⁸⁶el-Bakara 2/268.

⁴⁸⁷el-Mü'min 40/46.

günahkârların cezalarının ayrı ayrı olacağı kanaatinde olan hiçbir âlim yoktur.⁴⁸⁸ Yukarıdaki ayetten çıkarımsal olarak kabir azabı tespit edilmiştir. Rasûlullah'ın da (s.a.v.) kabir azabının sübutuyla ilgili çokça hadis mevcuttur.⁴⁸⁹

c. Sıkıntılı hayat, Kur'ân-ı Kerîm'den uzak yasayana, dine karşı ilgisiz olana Allah (c.c.) sıkıntılı ve buhranlı bir hayat yaşatacaktır. Kur'an'da, Allah'ın (c.c.) zikrinden yüz çevirenlere zor bir hayat olduğu⁴⁹⁰ beyan edilmektedir. Bu meşakkatli zor hayatın, dünyada mı kabirde mi yoksa ahrette mi olacağı konusunda farklı görüşler vardır.

İkrime, Dehhâk ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre, Allah'ın zikrinden yüz çeviren kimsenin yaşayacağı zorluk ve sıkıntılar, dünya hayatında da kendini gösterir. Bu durumun sebebi, böyle bir kişinin kazancının haramla karışık olmasıdır. Haram yollarla elde edilen mal, miktar olarak fazla olsa bile, sahibine huzur ve mutluluk getirmez; aksine, sıkıntı ve meşakkate yol açar. Buna karşılık, mümin bir kimse Allah yolunda harcadığı her şeyin karşılığını alacağına inanır ve bu inanç ona içsel bir genişlik ve huzur sağlar. Ancak kâfir, böyle bir inanca sahip olmadığından, ne kadar varlık içinde olursa olsun, hayat ona dar gelir. Cimriliği artar, dünya hırsı gözlerini bürür ve sürekli bir sıkıntı içinde yaşar. Bu nedenle, Allah'ın zikrinden uzaklaşmak, kişinin hem manevi hem de dünyevi huzurunu kaybetmesine yol açar.⁴⁹¹ Ebu Saîd el-Hudrî, Südî ve bir kısım âlimlere göre ise Allah'ın (c.c.) zikrinden yüz çevirenlerin yaşayacakları meşakkatli ve zor hayat, kabir hayatıdır. Zira kâfirlerin kabirde görecekleri azap, kaburgalarını birbirine geçirecek kadar sıkıntılı olacaktır.⁴⁹²

Peygamber (s.a.v.) efendimiz bir Hadis-i Şerifinde kabir hayatını şöyle tasvir ediyor: *“Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir veya ateş çukurlarından bir çukurdur.”*⁴⁹³

Allah (c.c.) ile bağını koparan O'nun engin rahmetiyle alakasını kesen insanı hayatı ne kadar bolluk ve eğlence içerisinde geçerse geçsin sıkıntılarla doludur ve darlıktadır. Her şeyden önce Allah'a (c.c.) bağlanıp O'na güvenini yitirmenin sıkıntısını çeker. İhtirasların ve endişelerin içerisinde.

d. Yeryüzünün fesadı, insanların gerek Allah (c.c.) ve Resulüne gerek insanlara ve gerekse tabiata karşı tutumlarındaki tavırlardan dolayı yeryüzü yaşanmaz hale gelecektir.⁴⁹⁴ Kötü fiillere ibret olsun diye dünyada iken verilen karşılıklar için “bir kısmı” denmekte ve asıl cezanın ahrette olduğuna işaret edilmektedir. Fesattan maksat iki şey olabilir. Birincisine göre,

⁴⁸⁸Bursevî, *Ruhu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an*, 8/ 353.

⁴⁸⁹Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, “Cenâiz” 89; Müslim, *el-Câmiü's-Sahîh*, “Mesâcid” 123.

⁴⁹⁰Tâhâ 20/124..

⁴⁹¹Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/177.

⁴⁹²Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 18/390..

⁴⁹³Tirmîzî, *es-Sünen*, “el-Kıyâme”, 26/2460.

⁴⁹⁴er-Rûm 30/ 41.

burada söz konusu fesattan maksat, günah ve şirke bağlı olarak ortaya çıkan, meyvesi azab ve oldukça sıkıntılı bir hayat olan kötü sonuçlardır. İkincisine göre ise, bundan maksat, denizde ve karada bereketin eksilmesi⁴⁹⁵ insanların birbirlerini öldürmeleridir.⁴⁹⁶ İbn-i Kesir şöyle tefsir eder: “*Yani ma’siyetler sebebi ile ekinlerde ve meyvelerde eksiklik baş gösterdi*”.⁴⁹⁷

e. Zillet, “*De ki, ey mülkün sahibi olan Allah’ım (c.c.) sen mülkü dilediğine verirsin, sen mülkü dilediğinin elinden alırsın, sen dilediğini aziz edersin dilediğini zelil edersin.*”⁴⁹⁸ Allah (c.c.) dünya ve ahirette yalnız kendi düşmanlarını zelil kılar. Hiçbir dostunu fakir düşürse, hasta etse ve başkasına muhtaç kılrsa bile asla zelil kılmaz. Çünkü Allah (c.c.) bütün bu sıkıntıları dostlarını ahirette şerefli kılmak için yapmıştır. Zillet damgası vurulan kâfirlerden yardım kesilir ve merhamet kalkar. Malları ve ülkeleri Müslümanların eline geçer, ahirette de acı bir azaba müstahak olurlar. Her iki tarafta hor, hakir bir hayat yaşarlar.

f. Helak, insanların varlığı Allah’ın (c.c.) maişetine yani dilemesine “ol” demesine bağlıdır. Kendi ellerinde bulunan bir takım güç ve kudreti yine Allah (c.c.) vermiştir. Onları yok edip yerine başkalarını getirmek Allah (c.c.) için gerçekten çok kolaydır.⁴⁹⁹ Allah’a (c.c.) ve Peygambere inanmayan, yeryüzünde bozgunculuk yapan, zulüm yapan milletler tarih sahnesinden silinmişlerdir.⁵⁰⁰ Önceki kavimlerin yaptıkları fiilleri aynen işleyen kâfirleri de Allah (c.c.), aynen onlar gibi helak edeceğini söylemektedir.⁵⁰¹ Bir medeniyetin yıkılışı, bir toplumun tamamen tarih sahnesinden silinmesi biçiminde gerçekleşebileceği gibi, aynı zamanda o toplumun mevcut dünyadaki etkinliğini ve saygınlığını kaybetmesi şeklinde de ortaya çıkabilir.⁵⁰² Toplumların, ahlaki ve etik değerlerden sapmaları durumunda karşılaşılabilecek sonuçların, sadece manevi değil, aynı zamanda fiziksel ve toplumsal düzeyde de etkili olabileceği, bu bağlamda, günümüzde de benzer bir anlayışın, bireylerin ve toplumların davranışlarını şekillendirmede etkili olabileceği düşünülebilir.

g. Korku, Allah (c.c.) Teâlâ dinini üstün kılmak için kâfirlerin kalplerine korku salmaktadır.⁵⁰³ Uhud savaşıdan önce inen bu ayet sadece o dönemdeki kâfirlere değil, kıyamete kadar İslam’a kaşı çıkan bütün kâfirlere şamildir.

h. Acıklı ölüm, Kâfirlerin ruhlarının, Müslümanların aksine büyük bir azapla alınacağını Kur’ân-ı Kerîm haber vermektedir: “*Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak*

⁴⁹⁵Said Havvâ, *el-Esâs fi’t-Tefsîr* (Kahire: Daru’s-Selam, 1985), 11/221.

⁴⁹⁶İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 6/319-320.

⁴⁹⁷İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 6/319-320.

⁴⁹⁸Âl-i İmrân 3/24.

⁴⁹⁹el-En’âm 6/133.

⁵⁰⁰el-Hac 22/45.

⁵⁰¹Tâhâ 20/127.

⁵⁰²Erdoğan Pazarbaşı, *Kur’an ve Medeniyet* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1996), 232.

⁵⁰³Âl-i İmrân 3/151.

*canlarını alırken halleri nice olacaktır.*⁵⁰⁴ Allah’a (c.c.) isyanla geçmiş bir hayatın sonunda yeni ve sonsuz hayata acıyla ızdırapla giriyorlar.

i. Kıyamet, Allah’ın (c.c.) takdir ettiği zaman gelince dünyada bütün canlıların ölmeleri ve dünyanın sonu anlamına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de kıyamet kelimesinin yerine, Ahiret, Câsiye, Sa’d, Hâkka, Kâria, Belâ, Sahha, Maad, Taammetü’l Kübra, Vakıa, Yevmü’l Ahır, Yemü’d-Din kelimeleri kullanılmaktadır.⁵⁰⁵

Kıyamet sahneleri insana dehşet verecek derecede tasvir edilmektedir: Güneşin dürüleceği, yıldızların kararıp döküleceği, dağların sallanıp yürütüleceği,⁵⁰⁶ gebe kadının çocuğunu düşüreceği, insanlar sarhoş gibi olacağı⁵⁰⁷ vb. teşbihle ve tasvirlerle anlatılmaktadır. Bu ayetlerin, hiç şüphesiz amaçları arasında insanları ve inkârcıları korkutmak ve onları imana davet etmek ilk sıralarda yer alır. “*Va’d olduğunuz kıyamet mutlaka gelecektir. Ve siz ona engel olamayacaksınız*”⁵⁰⁸ Peygamber’i (s.a.v.) vasıtasıyla gönderdiği ayetleri inkâr eden ülkeleri helak eden Rabbimiz, en şiddetli azabı ve helaki olan kıyameti, ilahi davetle karşılaşan ve Sünnetullah ile tehdit edilen kâfirlere va’d etmektedir.⁵⁰⁹ Kâfirler helak edilirken müminler kurtulacaklardır.⁵¹⁰ Nitekim Rasûlullah(s.a.v.) bu ilahi va’dde uygun olarak birçok hadiste kıyamet kopmadan önce Allah’ın (c.c.) Yemen tarafından bir rüzgâr göndereceğini, bu rüzgârın müminlerin ruhunu kabzedeceğini ve kıyametin kâfirlerin üzerine kopacağını beyan etmektedir.⁵¹¹

Kâfirlere uhrevi vaîdler;

a. Amellerin boşa çıkması, “Ehbeta”, “Edalle” fiilleri kullanılmaktadır. İhbat, amelin sevabını giderip hiçe indirmektir,⁵¹² İdlal de, ameli iptal etmek anlamında kullanılmaktadır. İslam’da yapılan amellerin Allah (c.c.) katında kabul olması kişinin iman ehlinde olmasına bağlıdır. Allah (c.c.) yolundan alıkoymaya çalışan, Rasûlullah (s.a.v.) için tuzak kuran kimseler her ne kadar sıla-i rahim yapsalar yemek yedirseler ve Mescid-i Haram’ı imar etseler de yaptıkları her türlü salih amelin faydası olmayacaktır.⁵¹³ “*İnkâr edenlerin ve Allah (c.c.) yolundan alıkoyanların işlerini Allah (c.c.) boşa çıkarmıştır*”⁵¹⁴

⁵⁰⁴Muhammed 47/27.

⁵⁰⁵Celal Kırca, *Kıyamet Suresi*, ts., 2/27.

⁵⁰⁶et-Tekvîr 82/2.

⁵⁰⁷el-Hac 22/2.

⁵⁰⁸el-En’âm 6/134..

⁵⁰⁹Said Hakim, *Rabbani Yol ve Sünnetullah* (İstanbul: İnsan Dergisi Yayınları, 1992), 207.

⁵¹⁰en-Neml 27/53.

⁵¹¹Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “İman” 185, “Fiten” 131.

⁵¹²Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/1810.

⁵¹³Nesefi, *Medarikü’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil*, 3/362.

⁵¹⁴Muhammed 47/1.

Pek çok ayette inkârcıların amellerinin hem dünyada hem de ahirette boşa çıkacağı bildirilmektedir.⁵¹⁵ Onların iyi amelleri, iyilikleri bu dünyada ölümleri, fakirlikleri ve izzetten zillete, kuvvet halinden de zayıflığa geçmeleri sebebiyle; amellerine bir mükâfatın verilmemesi, aksine en şiddetli azaba duçar olmaları sebebiyle de ahirette batıl olmuş boşa çıkmıştır.⁵¹⁶

b. Allah'ın(c.c.) affetmemesi, Allah (c.c.) Teâlâ kâfiri, küfründen dönmediği müddetçe bağışlamayacaktır. *“İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonrada inkârlarını artıranları Allah (c.c.) ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir”*.⁵¹⁷ *“Kötülükleri yapıp yapıp ta içlerinden birine ölüm gelip ben şimdi iman ettim diyen ve Kâfir olarak ölenler için acı bir azap hazırlamışızdır.”*⁵¹⁸ Kâfir olarak ölenlere Allah (c.c.), melekler ve bütün insanlar lanet edecek,⁵¹⁹ onlar için peygamberlerin dahi istiğfarı fayda etmeyecektir.⁵²⁰

c. Cehennem, Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş yedi ayetinde yer alan cehennem münafıkların, Kâfirlerin ve zâlimlerin azap göreceği yer olarak tasvir edilir.⁵²¹ Cahim,⁵²² Haviye,⁵²³ Leza,⁵²⁴ Sair,⁵²⁵ Sakar,⁵²⁶ gibi isimlerle de ifade edilir. Ölümünden sonraki yaşam, birçok dinin temel öğretilerinden biri olarak, insanların dünya hayatında işledikleri eylemlerin bir yansıması olarak ceza ve mükâfat sistemini içermektedir. Bu anlayış, insanın adalet arayışının bir parçası olarak, ahiret hayatında da bir denge ve hesap verme gerekliliğini ortaya koyar. Dolayısıyla, bu inançlar, bireylerin etik ve ahlaki davranışlarını şekillendirirken, aynı zamanda evrensel adalet duygusunu pekiştirir. Öte taraftan, varoluşsal kaygıların giderilmesine yardımcı olan bu inanç, bireylere bir umudun ve amaçlanın ötesinde bir anlam sunar.⁵²⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de umumi bir prensip olarak, cennet ve cehennem sahneleri tasvir edilmek suretiyle insanlar uyarılmak istenmiştir. Bu sahneler insanların anlayabilecekleri şekilde ortaya konularak; inananların mükâfatlandırılacakları, inanmayanların ise çile çecekleri belirtilmiştir. Allah (c.c.) kâfirlere, inandıkları takdirde cennete gireceklerini,⁵²⁷ aksi takdirde cehenneme atılacaklarını bildirmiştir.⁵²⁸

⁵¹⁵el-Bakara 2/217;Âl-i İmrân 3/23; et-Tevbe 8/68.

⁵¹⁶Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 6/99.

⁵¹⁷en-Nisâ 4/173.

⁵¹⁸en-Nisâ 4/18.

⁵¹⁹el-Bakara 2/161.

⁵²⁰et-Tevbe 9/80,113.

⁵²¹Topaloğlu, “Cehennem”, 7/227.

⁵²²el-Kâria 1014/9-11.

⁵²³el-Meâric 70/15-16.

⁵²⁴el-İnsân 76/4.

⁵²⁵el-Müddessir 74/28-29.

⁵²⁶Topaloğlu, “Cehennem”, 7/228.

⁵²⁷Yûnus 10/9.

⁵²⁸Fâtır 35/36.

H. Peygamber de(s.a.v.) zaman zaman cehennemın özelliklerinden bahsederek insanları uyarır. ⁵²⁹ Cehennemın ve azabın ebediliği konusu öteden beri tartışılmıştır. Akli ve nakli deliller kullanılarak çeşitli fikirler ileri sürölmüştür. ⁵³⁰

c. İstihlaf, arkasından gelmek, ⁵³¹ halef olmak, yerine geçmek ⁵³² manalarına gelir. ⁵³³ İstihlaf kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de altı defa kullanılmıştır. Halife tayin etmek, tasarruf hakkı vermek, yerine geçirmek anlamlarına gelir.

Mevdudî’ye göre hilafet istihlaf Kur’ân-ı Kerîm’de üç anlamda kullanılır;

1.Allah’ın (c.c.) verdiği yetki ve otoriteyi taşımak; bu anlamda tüm insanlık yeryüzünde Allah’ın (c.c.) halifesidir.

2.Allah’ı (c.c.), hâkimiyetin mutlak ve yegâne sahibi kabul ederek onun verdiği güç ve yetkiyi onun koyduğu yasaları uygunluk içinde kullanmak.

3.Yeryüzünde bir ulusun diğerinin yerini alması. ⁵³⁴ Allah (c.c.) imanda samimi, amelde muttaki, Allah’ın (c.c.) dinine uymada her türlü şirkten uzak olan Müslömanlara yeryüzünde güç ve iktidar vereceğini onlar için seçtiği dini sağlamlaştırıp diğer dinlere üstün kılacağını ve her türlü korkudan emin kılacağını va’d etmektedir. ⁵³⁵ “O peygamberlerini hidayetle ve hak olan dini ile diğer bütün dinlere karşı üstün kılmak için gönderdi. şahit olarak Allah (c.c.) yeter”. ⁵³⁶

Mü’mirlere Yapılan Vaîdler

Yine sırasıyla dünyevi ve uhrevi olarak müminlere yapılan vaîdleri izah edeceğiz.

Mü’mirlere dünyevi vaîdler;

a. şeytanın tasallutu, Kur’ân-ı Kerîm’den uzak yaşayana, Allah (c.c.) şeytanı musallat kılacaktır. ⁵³⁷ şeytanın Müslömanlara tasallutu “şeytanın va’d ve vaîdi” bölümünde incelenmiştir.

b. Fitne, toplumu ilgilendiren kötölükler yapıyor da Müslömanlar ses çıkarmıyorlarsa o zaman o fitne, suçü işleyenler de dâhil bütün toplumu sarar. Allah (c.c.), bireylerle sınırlı

⁵²⁹Müslim, *el-Cami ‘u’s-Sahih*, “Sıfatü’l Cenne”, 4, 2184.

⁵³⁰Yusuf şevki Yavuz, “Azab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/305-309.

⁵³¹Kel-A’râf 7/169.

⁵³²el-A’râf 7/150.

⁵³³İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân*, 252.

⁵³⁴Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 3/558.

⁵³⁵en-Nûr 24/55.

⁵³⁶el-Fetih 48/28.

⁵³⁷ez-Zuhuf 43/36.

kalmayan bütün toplumu saracak olan kötülükleri işleyen veya işlemese bile sesini çıkarmayan müminleri fitne ile tehdit etmektedir.⁵³⁸ İyiliği emir kötülükten nehiy üzerinde Kur’ân-ı Kerîm önemle durmaktadır.⁵³⁹ Yahudilerin lanete uğramalarının sebeplerinden biri de insanları kötülükten alıkoymaya çalışmamalarıdır.⁵⁴⁰ Resulüllah de bu konuda şöyle buyurmuşlardır: *“Nefsim elinde olan Allah’a (c.c.) yemin ederim, ya iyiliği emreder kötülükten nehyedersiniz yahut ta Allah’ın (c.c.) kendi katından üzerinize bir ceza göndermesi çok yakın olur, sonra da dua edersiniz de, o sizin duanızı kabul buyurmaz”*⁵⁴¹

Genel fitne, yalnızca asıl suçu işleyen zâlimlerin cezası değil, aynı zamanda korunmayıp, onun meydana gelmesine sessiz kalan gafillerin gafletlerinin de cezasıdır.⁵⁴²

c. İyi hasletlerin değişmesi, güç ve kuvvetin kaybolması, Müslümanlar iyi hallerini değiştirmedikçe Allah (c.c.) da onların iyi hallerine dokunmaz. *“Bir topluluk kendi nefislerindeki değiştirmedikçe Allah (c.c.) onlara verdiği nimeti değiştirmez.”*⁵⁴³

Allah’ın (c.c.) bahşetmiş olduğu, nimet olan ahlak, iman, izzet, hidayet, şeref, bolluk, refah, vs. ancak kişinin bunlara meylinin azalması, bunları elde tutmak için gereken şartları yerine getirmemesiyle elden kaybolur. Enfûsi sebepler ile verdiği nimetin değiştirilmesini de yine enfûsi sebeplere bağlamak Allah’ın (c.c.) âdetidir.⁵⁴⁴ İyi hasletlerin değişmesiyle ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok ayet vardır: *“Allah (c.c.), sevdiği ve kendisini seven, Mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlilere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. Bunlar Allah (c.c.) yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu Allah’ın dilediğine verdiği lütuftur. Allah’ın lütfu ve ilmi genişir”*.⁵⁴⁵

Allah (c.c.) her türlü ahval ve hükümlerinde Onun şeriatını infaz etmeler, bu şeriat sayesinde yeryüzünde salahlı, hayrî, temizliği ve gelişmeyi tahakkuk ettirmeleri için Mü’minleri seçmiştir. Bunun için Mü’minlerin seçilmesi Allah’ın (c.c.) sınırsız lütuf ve ihsanının ifadesidir. Kim bu lütfu reddeder bu ihsanı kendine haram ederse kendisi bilir. Allah (c.c.) bu büyük fazilete layık olduğunu bildiği başka kullarını seçmeye de kadirdir.⁵⁴⁶

İslam’ın kıymetini bilmeyen imanı veya imanın tezahürü olan salih amelleri değiştiren bir milleti, Allah (c.c.) cezalandırır ve vermiş olduğu liderlik nimetini geri alır; Emeviler,

⁵³⁸el-Enfâl 8/25.

⁵³⁹Âl-i İmrân 3/110.

⁵⁴⁰el-Mâide, 5/78.

⁵⁴¹Tirmizi, es-Sünen, “Fiten”, 9.

⁵⁴²Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/2103.

⁵⁴³Kur’an- Kerim Meali, el-Enfâl 8/53; er-Ra’d, 13/11.

⁵⁴⁴Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/3396.

⁵⁴⁵Kur’an- Kerim Meali, el-Mâide 5/54.

⁵⁴⁶Kutub, *Fi Zilâli’l-Kur’ân*, 4/301..

Abbasiler ve Osmanlılarda olduğu gibi. Yine, Müslümanların birbirleriyle çekişmeleriyle güçlerinin azalacağı,⁵⁴⁷ kâfirleri ve özellikle Ehl-i Kitab'ı dost edinmekle izzet, şeref ve imanlarının kaybolacağı⁵⁴⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir.

d. Yeryüzünün İfsadı, insanların Allah (c.c.) ve Rasulüne, insanlara ve tabiata karşı tutumlarındaki bozukluklarından dolayı yeryüzü yaşanmaz hale gelecektir.⁵⁴⁹

İnsanların yaptıkları, günahlardan dolayı Allah'ın (c.c.) yeryüzünü yaşanması zor bir ortam haline getirmesi bütün insanlara yapılan bir tehdittir. Müslümanlar da bu tehditten paylarını alacaklardır. Günümüzde terörün, bereketsizliğin, tabiatın yavaş yavaş düzeninin bozulmasının, fitnenin ve fesadın nedeni, Allah'a (c.c.), insanlara ve tabiata karşı işlediğimiz olumsuz tavırlardır. Kâfirlere yapılan vaîdler bölümünde incelendiğinden bu kadarıyla iktifa edeceğiz

Mü'minlere uhrevi vaîdler;

a. Amellerin boşa çıkması, “Ebtale”, “Edalle” ve “Ehbeta” fiilleri kullanılmaktadır. İhbat: Amelin sevabını giderip hiçe indirmektir.⁵⁵⁰ İdlal ve İbtal ise ameli iptal etmek yok etmek anlamında kullanılır.⁵⁵¹

İslam'da yapılan amellerin Allah (c.c.) katında kabul olması kişinin iman ehlinde olmasına bağlıdır. Bu konu kâfirlere yapılan vaîd başlığı altında incelendiğinden burada sadece yalnız kâfirlerin değil, Müslümanların da yaptıkları bazı hatalardan dolayı amelleri boşa çıkabilir: “*Ey iman edenler! Allah'a (c.c.) ve Peygamber'e(s.a.v.) itaat edin de amellerinizi boşa çıkarmayın.*”⁵⁵² Bazı müfessirlere göre amelin boşa çıkması küfür, nifak, haset, riya, kibir, başa kakma gibi şeylerle olur. Bu ayetten büyük günahların, ameli boşa çıkardığına dair bir delil çıkarılamaz.⁵⁵³

b. Hüsrân, kazanacak yerde zarar etmek, sermayeyi kaybetmek, nihayet iflas ile hasret ve mahrumiyet içine düşmektir.⁵⁵⁴ Dünyada işlerle uğraşıp, Allah'ı (c.c.) anmaktan uzaklaşan kimseler hüsrana uğrayacaklardır: “*Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı*

⁵⁴⁷el-Enfâl 8/46.

⁵⁴⁸en-Nisâ 4/139; Âl-i İmrân 3/100.

⁵⁴⁹er-Rûm 30/41.

⁵⁵⁰Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1810.

⁵⁵¹İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 129-130.

⁵⁵²Muhammed 47/33.

⁵⁵³Ebüs-suûd Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâmezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire: Dârü'l-Mushaf Mektebetü ve Matbaatu Abdurrahman Muhammed, ts.), 8/101.

⁵⁵⁴Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1811.

(c.c.) anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işe onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.”⁵⁵⁵

Nesefî'nin açıklamasına göre; her kim mallarını artırmak ile uğraşırken, kendi durumunu düzene koymaz, çocuklarını razı etmek için çalışırken, ahiretini düzene sokmak fırsatını kaybederse, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.⁵⁵⁶

Elmalılı'ya göre; beden sermaye, bedenin yaptığı iyi amel kar, kötü amellerde zarardır. Salih amelde bulunamayan yaptıkları yanlışlıklardan dolayı amellerini boşa çıkaranlar zarara yani hüsrana uğrayacaklardır.⁵⁵⁷ Dünya hayatının geçici faydaları ile süsleri ile oyalanarak, asıl kendisi için yaratılmış oldukları Rablerine itaat ve zikirden uzaklaşan kimseler, kıyamet gününde kendilerini de çoluk çocuklarını da kaybedeceklerdir.⁵⁵⁸

Asr Suresi'nde hüsrandan kurtulanların dört özelliği belirtilmektedir.⁵⁵⁹ İman etmeyenlerin dünya ve ahirette hüsrana uğrayacağı ifade edildikten sonra, gerçek Müslümanların imanın korunması ve pekiştirilmesi için namaz, oruç, hac ve zekât gibi salih amellerin yanı sıra iyiliği emredip kötülüğü nehyetmeleri gerektiği vurgulanır. Ayrıca, sağlıklı, imanlı ve verimli bir toplum oluşturma çabasının önemine değinilir; bu unsurların eksikliği durumunda Müslümanların hem dünyada hem de ahirette hüsrana uğrayacakları belirtilir.

Cehennem, Kâfirlerin, münafıkların günahlarından dolayı azab göreceği yer. Yalnızca kâfirler değil, günahı çok olan Mü'minlerden de Allah'ın (c.c.) dilediği kimseler cehenneme gireceklerdir. Kur'ân-ı Kerîm gûnahtan, isyandan, küfürden korumak için Mü'minleri cehennemle korkutmaktadır: “Zerre kadar Hayır işleyen mükâfatını, zerre kadar şer işleyen de cezasını görür”⁵⁶⁰ “Ey inananlar!Kendinizi ve ailenizi, insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz,...”⁵⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm, cennet nimetlerinin zenginliğini ve cehennem azabının dehşetini insanlara etkileyici bir şekilde sunmakta ve onları derin düşüncelere yönlendirmektedir. Bu ayetler okunduğunda, kişi kendisini sanki bu sahneleri bizzat yaşıyormuş gibi hisseder. Bu durum, inananlar için hem bir uyarı hem de bir teşvik kaynağı olur, zira cennetteki ebedî mutluluğun ve cehennemdeki ebedî azabın varlığı, insanı yaşamının her anını değerlendirip düşünmeye sevk eder. Aynı zamanda, bu tasvirler ruhsal bir derinlik kazandırarak kişiyi manevi

⁵⁵⁵el-Münâfikûn 63/9.

⁵⁵⁶Nesefî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 3/488.

⁵⁵⁷Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1812.

⁵⁵⁸İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/133.

⁵⁵⁹el-Asr 103/1-3.

⁵⁶⁰el-Zilzâl 99/7-8.

⁵⁶¹et-Tahrîm 66/6.

bir sorgulama yapmaya yönlendirir.⁵⁶² Cennet ve cehennem azap ve mükâfat hep beraber zikredilmekte, Müslümanları günaha ve küfre düşmekten sakındırılmaktadır. Allah (c.c.), günahkâr Müminlerden dilediğini cehenneme sokarak bir süre ceza verecek, ardından dilediği zaman onları çıkaracaktır. Dolayısıyla, cehennem, Müminlerin azap çekeceği yer olarak tanımlanırken, genel anlamda tüm insanların cezalarını çekecekleri yer olarak da ifade edilmektedir.⁵⁶³

Mecusilere yapılan vaîdler

Kur'ân-ı Kerîm Mecusilerden sadece bir yerde bahsettiği halde onlar hakkında başka bir şey söylemez. Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu sırada, Arabistan'da Mecusiliğin mensupları vardı. Hatta Kureyş'ten bazılarının bile zındıklığı Hire'den aldıkları nakledilmektedir.

Mecusilere yapılan vaîd açısından baktığımızda, Mecusilerin ismi zikredilerek sadece bir yerde tehdit edildiklerini görmekteyiz: "...Mecusiler ve puta tapanlar arasında kıyamet günü Allah (c.c.) kesin hükmünü verecektir. Doğrusu Allah (c.c.) her şeye kadirdir."⁵⁶⁴

Allah (c.c.) bu din sahiplerinin arasında adaletle hükmedecektir. Hal ve mekân bakımından aralarını ayıracak,⁵⁶⁵ kim haklı kim kasız bildirecek, inananları cennete, inanmayanları da cehenneme sokacaktır.⁵⁶⁶

Müşriklere yapılan vaîdler

Lügatte ortak tanımak, ortak koşmak anlamına gelen müşrik, ıstılahta, Allah'a (c.c.) zatında, isim ve fiillerinde şu veya bu şekilde ortak koşan, yani tüm kâinat üzerinde gerçek etki hâkimiyet ve tasarruf noktasında Allah'tan (c.c.) başka bir veya birden fazla ilah, rab ve melik tanıyan kişiye denir.

Ulûhiyetin hususiyetlerinden birini müstakil olarak bir başkasına tanıyan herkes Kur'ân-ı Kerîm nazarında müşriktir.⁵⁶⁷ Bilinen bir gerçektir ki, Müşrikler kendi geleneklerine inanıyorlardı. Özellikle Mekke Müşrikleri Allah (c.c.) mefhumunu biliyorlardı. Fakat öldükten sonra dirilmeye ve ahiret hayatına inanmazlardı.⁵⁶⁸

⁵⁶²el-İnsân 67/13-21; el-Mülk 76/6-9.

⁵⁶³Topaloğlu, "Cehennem", 4/227.

⁵⁶⁴el-Hac, 22/17.

⁵⁶⁵Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/146-147.

⁵⁶⁶İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/400.

⁵⁶⁷el-En'âm 6/150; eş-Şuarâ 26/98; ez-Zümer 39/3..

⁵⁶⁸Kemal Kuşçu, *İslâm'a Giriş Tercüme* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 9.

Allah (c.c.) Şirki bağışlamayacaktır.⁵⁶⁹Buradaki şirk tövbe etmeden ölenin şirkidir.⁵⁷⁰ Furkan Suresinde Allah (c.c.) tövbe edip halini düzelten herkesi bağışlayacağını va'd etmektedir.⁵⁷¹

Mekke'nin fethinden önce Damre ve Kinane oğulları dışında diğer Müşrik kavimler Müslümanlara yapılan anlaşmayı bozmuşlar, Allah (c.c.) da onlara bir kesin uyarı vermiştir: “... Ey müşrikler yeryüzünde dört ay daha dolaşın iyi bilin ki Allah'ı (c.c.) aciz bırakacak değilsiniz. Allah (c.c.) ise Kâfirleri rezil edecektir.”⁵⁷²Tevbe Suresi Allah'ın (c.c.) rahmetinden kovulanların söz konusu olmasından ve Müşriklere ultiatomla başlamasından dolayı besmele ile başlamamıştır. Çünkü rahmetle başlaması uygun düşmezdi. Dört ay içinde Müslüman olmazlarsa öldürülecek veya hapsedileceklerdir. Bu dört ay düşünmeleri ve sağlam yolu bulmaları içindir. “Haram aylar çıkınca Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün onları yakalayıp hapsedin onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin”.⁵⁷³

Şirklerine, küfürlerine ve anlaşmayı⁵⁷⁴ bozmalarına karşılık dünyadaki cezaları budur. Ahirette ise onlara acıklı bir azap vardır.

Münafıklara yapılan va'dler

Münafık Kelimesinin, dehliz, tünel, menfez anlamlarına gelen “en-Nafikaü” kelimesinden türetilmiştir.⁵⁷⁵ Dinde ise nifak, bazı sebepler yüzünden İslam'a girip zahiren Müslüman görünmek, içten içe imansızlığını ve inkârını gizlemektir. Münafık İslam'ın bir kapısından girip diğer bir kapısından çıkandır.⁵⁷⁶

Dünyada rezil ve perişan olacaklardır.⁵⁷⁷ Asr-ı saadet devrinde münafıkların iki yüzlülükleri özellikle savaşlarda ortaya çıkmış ve toplum tarafından dışlanmışlardır. Ne tam kâfirlerden ne de tam Müslümanlardan olamamanın verdiği eziklik ve sıkıntıyı ölünceye kadar yaşamışlardır.

Lanete uğramışlardır. Allah'ın (c.c.) rahmet ve bağışlamasından mahrum edilmişlerdir.⁵⁷⁸ Rasûlullah(s.a.v.) onlar için bağış da dilese kabul edilmeyecektir. Çünkü küfürleri ve dolayısıyla nifakları hala devam etmektedir.⁵⁷⁹

⁵⁶⁹en-Nisâ 4/48.

⁵⁷⁰Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, 3/152.

⁵⁷¹el-Furkân 25/70-71.

⁵⁷²et-Tevbe 8/1-2.

⁵⁷³et-Tevbe 8/5.

⁵⁷⁴et-Tevbe 8/3.

⁵⁷⁵İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, 502.

⁵⁷⁶Sadık Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak* (İstanbul: Furkan Yayınları, 1982), 31.

⁵⁷⁷el-Hac 22/9; el-Mâide 5/41.

⁵⁷⁸Muhammed 47/23.

⁵⁷⁹et-Tevbe 9/80.

Cehennem'in en alt tabakasına atılacaklardır: “Şüphesiz ki, münafıklar cehennem'in en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın”.⁵⁸⁰

Onlar için acıklı ve şiddetli bir azab vardır.⁵⁸¹ Orada alçaklarla beraber olacaklar⁵⁸² ve yardım da bulamayacaklardır.⁵⁸³ Allah (c.c.) münafıkları tahkir etmek için cehennemle müjdelemiştir: “Kendileri için gerçekten acıklı bir azab olduğunu münafıklara müjdele”.⁵⁸⁴

Allah'ın (c.c.) ayetleri Allah'ın (c.c.) Peygamber'i (s.a.v.) ve müminlerle alay etmeleri,⁵⁸⁵ Şeytana itaat etmeleri, Allah'ın (c.c.) Resulünün hükmünden kaçmaları,⁵⁸⁶ yalan yere yemin etmeleri,⁵⁸⁷ savaştan kaçmaları,⁵⁸⁸ Zekât ve sadaka vermemeleri,⁵⁸⁹ Müşriklerle beraber olmaları,⁵⁹⁰ yeryüzünü ifsat etmeleri⁵⁹¹ vb. sebeplerden vaide maruz kalmışlardır yalan yere yemin etmeleri,⁵⁹² savaştan kaçmaları,⁵⁹³ Zekât ve sadaka vermemeleri,⁵⁹⁴ Müşriklerle beraber olmaları,⁵⁹⁵ yeryüzünü ifsat etmeleri⁵⁹⁶ vb. sebeplerden vaide maruz kalmışlardır.

Mürtetlere yapılan vaidler

İrtidad ve ridde kelimeleri “kişinin geldiği yoldan dönmesi”⁵⁹⁷ anlamına gelir. Mürted ise ıstılahta bir Müslümanın dinden çıkması veya başka bir dine girmesi manasında kullanılmaktadır. İslam hiçbir kimseyi Müslüman olmaya zorlamamıştır.⁵⁹⁸

Allah (c.c.) Mürtedleri hidayete erdirmeyecektir.⁵⁹⁹ Dünyada da ahirette de yaptıkları boşa gidecektir.⁶⁰⁰ Dünyada yaptıkları güzel amellere ne dünyada ne de ahirette mükâfat verilmeyecektir. Dünyada hezimete uğrayacaklar, yok olacaklardır. Allah (c.c.) İslâm'a girip de onun kadrini kıymetini bilmeyen insanları yok edip, onun yerine kadir kıymet bilen insanlar

⁵⁸⁰en-Nisâ 4/138.

⁵⁸¹el-Mücâdele 58/15.

⁵⁸²el-Mücâdele 58/20.

⁵⁸³en-Nisâ 4/145.

⁵⁸⁴en-Nisâ 4/138.

⁵⁸⁵el-El-Bakara 2/15.

⁵⁸⁶en-Nisâ 4/81.

⁵⁸⁷el-Münâfikûn 63/2.

⁵⁸⁸et-Tevbe 9/86.

⁵⁸⁹et-Tevbe 9/76.

⁵⁹⁰en-Nisâ 4/138-139.

⁵⁹¹el-El-Bakara 2/1-1-12.

⁵⁹²Münâfikûn 63/2.

⁵⁹³et-Tevbe 9/86.

⁵⁹⁴et-Tevbe 9/76.

⁵⁹⁵en-Nisâ 4/138-139.

⁵⁹⁶el-Bakara 2/11-12.

⁵⁹⁷İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 192-193.

⁵⁹⁸Hayrettin Karaman, *Ana Hatları ile İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986), 1/223.

⁵⁹⁹Âl-i İmrân 3/86..

⁶⁰⁰el-Bakara 2/217.

getirecektir.⁶⁰¹ Allah (c.c.), onları affetmeyecektir.⁶⁰² Ve Onlar acıklı cehennem azabı ile cezalandırılacaklardır.⁶⁰³

2.2.3.2. Muhatabı hususi olan vaîd çeşitleri

Peygamberlere yapılan vaîdler

Peygamberler, Allah'ın (c.c.) vahyini insanlara ileten elçilerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de bazı durumlarda peygamberlerin de uyarıldığına şahit oluruz. Bu vaîdler, peygamberlerin kullukta istikamet üzere olmaları, tebliğ görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri ve ümmetlerine doğru örnek olmaları amacı taşır. Bu uyarılar, peygamberlere yönelik tehditlerden çok onları görevlerine bağlılık konusunda motive eden hatırlatmalar olarak değerlendirilir.

Peygamberlere yapılan vaîdleri, kavimlerine yapılan vaîdlerle beraber işleyeceğiz. Burada sadece, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yapılan ilahi ikazdan bahsedeceğiz. İnsanlara İslam'ı tebliğ ve tebyin etmekle vazifelendirilen Rasûlullah(s.a.v.) yaptığı ve kâfirlerin yapacağını düşündüğü bazı hatalardan dolayı ilahî ikaz ve tembihle karşılaşmıştır.

Teferruata girmeden konuyla ilgili birkaç ayeti zikrederim:

Sen onların dinine uyuncaya kadar ne Yahudiler ne de Hristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki, doğru yol ancak Allah'ın(c.c.) yoludur. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan andolsun ki, Allah'dan(c.c.) sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.⁶⁰⁴

Bu ayet Hz. Peygamber'i (s.a.v.) şiddetli bir şekilde tehdit eder görünse de aslında Rasûlullah'ın(s.a.v.) şahsında dini, heva ve arzularından ibaret olan Ehl-i Kitabı ve bunlarla uzlaşmayı düşünen müminleri tehdit etmektedir.

Rasûlullah (s.a.v.) hakkında en şiddetli tehdidi içeren ayetler Hakk'a Suresinde şöyle geçmektedir: *"Eğer Peygamber (s.a.v.) bize cidden bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kuvvetle yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık da hiçbiriniz buna mani olamazdınız."*⁶⁰⁵ Bu ayet-i celile de Allah (c.c.) Resulünü tehdit ediyor görünmektedir. Ayette verilmek istenen Rasûlullah'ın(s.a.v.) söylediklerinin Allah (c.c.) sözü olduğu kendisinin bir dahli bulunmadığıdır. Tehdit kısmı ise Allah'ın (c.c.) kudretinin yanında beşer gücünün aczi ve zaafını anlatmaktadır.

⁶⁰¹el-Mâide 5/54.

⁶⁰²Âl-i İmrân 3/90.

⁶⁰³Âl-i İmrân 3/106, en-Nahl 16/106.

⁶⁰⁴el-Bakara 2/120.

⁶⁰⁵el-Hâkka 69/42-47.

Abese Suresindeki Abdullah İbn Ümmi Mektüm'a karşı tutumu.⁶⁰⁶ Enfal Suresinde geçen Bedir esirlerini serbest bırakması⁶⁰⁷ ve Allah'ın (c.c.) helal kıldığını kendisine haram kılması ve benzerleri ilahi ikazdır. Allah (c.c.), Hz. Muhammed'e (s.a.v.), özellikle müşriklere tebliği sürdürme konusunda uyarılarda bulunur ve onu destekler. Tefsirlerde bu tehditlerin, peygamberin görevinde gevşeklik göstermemesi ve sabırla Allah'a (c.c.) güvenmesi yönünde olduğu belirtilir.⁶⁰⁸

Hz. Yunus Örneği: Hz. Yunus'un kavmini terk etmesi sonrası Allah'ın (c.c.) onu balığın karnında uyarıcı bir süreçle terbiye etmesi, Allah'ın (c.c.) peygamberlere karşı gösterdiği uyarılardan biridir. Bu durum, peygamberlerin de ilahi sınamalara tabi tutulduğunu ve sabırlı olmaları gerektiğini gösterir.⁶⁰⁹

Eski toplumlara yapılan va'dler

Her canlı gibi toplumların ve milletlerin de belli bir ömürleri ve ecelleri vardır.⁶¹⁰ Bu ecel vakti gelince ne bir an geri kalır ne de ileri gider, hiç şaşmaz. Yüce Allah (c.c.) birçok toplumu yapmış oldukları hatalar, günahlar, isyanlar yüzünden helak etmiştir.⁶¹¹

Bir kavim kendinde bulunan güzel hasletleri değiştirmedikçe, kendisini bozmadıkça Allah (c.c.) onları değiştirmez. Musibet ve bela vermez. Nimeti, hikmeti, huzuru, anarşi, fitne ve kargaşalığa, bolluk ve refahını, kıtlık ve yoksulluğa çevirmez.⁶¹²

Allah (c.c.), zulüm ve haksızlık yapan kavimlere doğru yola dönmeleri için peygamberler göndermiştir. Peygamberler, kavimleri hem azap ve musibetlerle hem de müjdelere uyarımış, ancak çoğu toplum onlara karşı çıkmış ve zulümde ısrar etmiştir. Sonuç olarak, bu kavimler çeşitli musibetlerle cezalandırılarak, küfür ve isyanlarını terk etmeye ve imana yönelmeye teşvik edilmiştir; bu sürecin sonunda ders alıp hallerini düzelterek kurtulacağı ifade edilmektedir. İlahi davete uymayıp, küfür ve isyanda ısrar edenler ya doğrudan helak edilmişler⁶¹³ ya da Allah (c.c.) onları helak etmemiş, inanmaları için bir fırsat daha tanımak gayesiyle, onların musibetlerini nimete çevirmiştir.⁶¹⁴ Allah (c.c.) böylece onları nimetle uyanmaya ve hallerini düzeltmeye davet etmiştir. Bu davetten de anlamayıp, nimete şükretmeyen, Allah'a (c.c.) itaate yanaşmayan, nimetleri kendinden zanneden, gurura dalan

⁶⁰⁶Abese 80/1-10.

⁶⁰⁷el-Enfâl 8/67.

⁶⁰⁸Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/507-508.

⁶⁰⁹Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/217.

⁶¹⁰eş-Şuarâ 26/30.

⁶¹¹er-Ra'd 13/11.

⁶¹²Yûnus 10/3.

⁶¹³el-En'âm 6/42-44.

⁶¹⁴İsmail Karagöz, *Kur'an-ı Kerim ve Hadislere Göre Nimet ve Musibetler Karşısında İnsan ve Toplum* (Ankara, 1995), 183.

nimeti vereni unutan toplumlar ansızın helaka maruz kalmışlardır.⁶¹⁵ “*Kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında, (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetleri kaldırıp) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar bütün ümitlerini yitirdiler*”.⁶¹⁶

Bir medeniyetin yıkılışı, ya toplumun tamamen tarih sahnesinden silinmesi ya da toplumun kendi etkinliğini ve saygınlığını yitirmesi şeklinde gerçekleşebilir. Bu durum, toplumun kendi medeniyetine yabancılaşarak diğer toplumların etkisi altına girmesine ve bilim ile tekniğe olan katkılarını başkalarına devretmesine yol açmaktadır.⁶¹⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de geçmiş kavimlere yapılan tehditler sıkça işlenir. Bu vaîdlerin amacı, müminlere ibret vererek kötülüklerden uzaklaşmalarını sağlamak, Allah’ın (c.c.) gazabının ciddiyetini göstermek ve inkârın sonunu hatırlatmaktır.

H. Âdem’in kavmine yapılan vaîdler

Konumumuzun dışına fazla çıkmamak için vaîde mazhar olan kavimleri ve helak ediliş sebeplerini kısaca izah etmekle yetineceğiz.

Allah (c.c.) Teâlâ, Âdem ve Havva’yı cennete yerleştirmiş ve ağaca yaklaşmamak⁶¹⁸, şeytana uymamak şartıyla cennette ebedi kalacaklarını va’ d etmiştir.

H. Âdem’e yapılan vaîd, yasaklanan ağaca yaklaşmamak ve şeytana uymamak şartıyla cennette ebedi kalmaları va’ d edilmektedir. “*Orada onlardan istediğiniz kadar bol bol yiyin yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikinizde zulmedenlerden olursunuz*”.⁶¹⁹ Âdem, doğrusu bu İblis senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra zahmet çeker bedbaht olursunuz.”⁶²⁰

H. Âdem ve Havva yasaklanan ağaca yaklaştığı ve şeytanın aldatmalarına uyduğu takdirde cennetten çıkarılmaları,⁶²¹ zahmet çekmeleri, şaki olmaları ve zâlim olmalarıyla⁶²² tehdit edilmişlerdir. Neticede H. Âdem’i kendi felaketine sebep bilen şeytan insanın en zayıf noktası cennette olan ebedi kalması ve melek gibi olması noktasından yaklaşarak H. Âdem’in ve Havva’nın cennetten çıkmalarına vesile olmuştur.⁶²³

⁶¹⁵Karagöz, *Kur’an-ı Kerim ve Hadislere Göre Nimet ve Musibetler Karşısında İnsan ve Toplum*, 18.

⁶¹⁶el-En’âm 6/44.

⁶¹⁷Pazarbaşı, *Kur’an ve Medeniyet*, 393-394.

⁶¹⁸el-El-Bakara 2/35, Taha 20/117-19.

⁶¹⁹el-Bakara 2/35.

⁶²⁰Taha 20/117-118.

⁶²¹el-Bakara 2/35.

⁶²²Taha 20/120, El-A’râf 7/20-22.

⁶²³İsmail Lütfi Çakan - N. Mehmet Solmaz, *Kur’an’ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi* (İstanbul: Altınok Yayınları, 1984), 82.

Hz. Nuh'un (a.s) kavmine yapılan va'dler

Hz. Âdem'den sonra insanlar çoğaldılar, millet hayatı başladı. Başlayan bu yeni hayat biçimiyle birlikte inanç yönünde önemli sapmalar oldu. Millet, yöneticilerin de etkisiyle hak inançtan ayrıldı, Putperestlikte karar kıldı.⁶²⁴ Zalim,⁶²⁵ Müşrik,⁶²⁶ haddi aşan,⁶²⁷ büyülenen,⁶²⁸ bir kavim olmalarından dolayı Allah (c.c.) Nuh'u (a.s) onlara peygamber olarak göndermiştir. Şirk, isyan, fışk ve zulümlerinde ısrar ettikleri takdirde Allah'ın (c.c.) azabıyla tehdit edilmişlerdir.⁶²⁹ Nuh'u ve ona inananları küçümseyenler, şirkte ve zulümde ısrar edenler, tufanla tehdit edilmişlerdir.⁶³⁰

Nuh'un (a.s) Kavmi Putperest olmaları,⁶³¹ zâlim olmaları,⁶³² haddi aşmaları,⁶³³ büyülenmeleri,⁶³⁴ Nuh ve diğer peygamberleri yalanlamaları,⁶³⁵ Nuh (as)'a deli demeleri,⁶³⁶ Müminleri hakir görmeleri,⁶³⁷ insanları saptırmaları,⁶³⁸ Hakka karşı batılı savunmalarıdır.⁶³⁹ gibi sebeplerden Va'de maruz kalmış ve Helak Olmuşlardır.

Hz. Hûd'un (a.s) kavmine yapılan va'dler

Hud (a.s) Tufandan kurtulanların soyundan gelen Yemen'de Ahkâf denilen yerde yasayan Ad Kavmine Peygamber olarak gönderilmiştir.⁶⁴⁰ Ad kavminin evleri kat kattı, muhteşem sarayları, oğulları, malları, davarları vardı. Etrafı bağlar, bahçeler sarmıştı.⁶⁴¹ Ahkâf/İrem diye ün almıştı. İnsanları boy ve kuvvetçe üstün yaratılmıştı.⁶⁴²

Allah'ın (c.c.) azabı ve gazabı.⁶⁴³ Helak, Hud (as) isyanda ve küfürde ısrar edip yüz çevirdikleri takdirde helak edilip yerlerine yeni nesiller getirileceğini

⁶²⁴Hûd 11/29.

⁶²⁵Yûnus 10/71.

⁶²⁶Yûnus 10/74.

⁶²⁷Nûh 71/21.

⁶²⁸Nûh 71/10.

⁶²⁹Nûh 71/1.

⁶³⁰Hûd 11/36-37.

⁶³¹Nûh 71/23.

⁶³²Hûd 11/29.

⁶³³Yûnus 10/74.

⁶³⁴Nûh 71/21.

⁶³⁵Yûnus 10/73; el-A'râf 7/64; el-Furkân 25/37.

⁶³⁶el-Mü'minûn 21/75.

⁶³⁷eş-Şuarâ 26/111; Hûd 11/27.

⁶³⁸Nûh 71/23.

⁶³⁹el-Mü'min 40/5.

⁶⁴⁰Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, 6/125.

⁶⁴¹eş-Şuarâ 26/128-29, 132-134.

⁶⁴²el-Fecir 89/6-14.

⁶⁴³Hûd 11/71.

söylemiştir.⁶⁴⁴Yaptıklarından ötürü dünya ve ahiret lanetine uğramaları.⁶⁴⁵ Büyük azabın belirtileri olan küçük musibetlerle tehdit edilmeleri vaide örnek olarak verilebilir.⁶⁴⁶

Peygamberlerini yalanlamaları,⁶⁴⁷ Peygamberleri küçümsemeleri,⁶⁴⁸ verilen nimetlerden dolayı şımarıp nankörlük etmeleri,⁶⁴⁹ dünyada ebedi kalacakmış gibi davranmaları,⁶⁵⁰ zâlim olmaları,⁶⁵¹ küfürde ısrar edip azabı istemeleri,⁶⁵² ahireti yalanlamaları,⁶⁵³ kibirlenmeleri, Ad Kavminin helak ediliş sebepleri olarak sayılabilir.

Hız. Salih'in (a.s) kavmine yapılan vaidler

Ad kavminden sonra Şam ile Hicaz arasında, Hicr denilen yerde Semud kavmi zuhur etti.⁶⁵⁴ Semud kavmi Âd'dan kalan insanlardır. Birçok nimetlere ve kuvvelere nail olmuşlardır.⁶⁵⁵ Nimetlerin bolluğundan şımaran yeryüzünde fitne, fesat çıkaran ve Allah'a (c.c.) ibadet etmeyen bu milleti uyarmak için Allah (c.c.), Salih'i (a.s) peygamber olarak göndermiştir.⁶⁵⁶

Küfürde ve isyanda ısrar ettikleri takdirde ellerindeki malın, mülkün kaybolacağı ve Allah'ın (c.c.) azabının geleceği ile kendilerine mucize olarak verilen deveye de zarar verdikleri takdirde ansızın gelen bir azapla,⁶⁵⁷ bütün azgınlıklarına ve inatlarına karşın onları üç gün sonra gelecek azapla⁶⁵⁸ tehdit edilmişlerdir.

Peygamberi yalanlamaları,⁶⁵⁹ Peygamberi küçümseyip alay etmeleri,⁶⁶⁰ deveyi öldürmeleri,⁶⁶¹ Salih'i (a.s) öldürmek istemeleri,⁶⁶² küfürde ve isyanlarında inat edip azabı

⁶⁴⁴Hûd 11/60.

⁶⁴⁵Hûd 11/60.

⁶⁴⁶Çakan - Solmaz, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*.

⁶⁴⁷Hûd 11/53; eş-Şuarâ 26/137.

⁶⁴⁸Hûd 11/54; el-A'râf 7/66.

⁶⁴⁹eş-Şuarâ 26/132-134; el-A'râf 7/69.

⁶⁵⁰eş-Şuarâ 26/128-129.

⁶⁵¹eş-Şuarâ 26/128-129.

⁶⁵²eş-Şuarâ 26/136; Ahkaf, 46/22.

⁶⁵³el-Mü'minûn 23/35,37.

⁶⁵⁴Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, 1/346.

⁶⁵⁵eş-Şuarâ 26/146.

⁶⁵⁶Hûd 11/61.

⁶⁵⁷eş-Şuarâ 26/155-156.

⁶⁵⁸Hûd 11/65.

⁶⁵⁹Hûd 11/62.

⁶⁶⁰el-A'râf 7/74; el-Kamer 54/24-25.

⁶⁶¹Hûd 11/65; eş-Şuarâ 26/157; Hûd 11/65; eş-Şuarâ 26/157.

⁶⁶²el-A'râf 7/77.

istemeleri,⁶⁶³ kıyameti yalanlamaları,⁶⁶⁴ kötülük ve fesatlık yapmaları,⁶⁶⁵ dirilmeyi inkâr etmeleri.⁶⁶⁶ Vaîde ma'ruz kalmalarının sebepleridir.

H. Şuayb'ın (a.s) kavmine yapılan vaîdler

İbrahim'in (as)soyundan olan Şuayb (as) Medyen ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilmişti. Halkın inancı putçuluktı, onlara göre alışverişte esas; hilekârlık ve soygunculuktı.⁶⁶⁷

Küfür ve isyanlarında inat ettikleri takdirde Allah'ın (c.c.) azabı ile tehdit edilmişlerdir.⁶⁶⁸ Ölçüyü ve tartıyı tam yapmadıkları, insanları tehdit ederek Allah'ın (c.c.) yolundan vazgeçirmeyi ve bozgunculuğu terk etmedikleri sürece Allah'ın (c.c.) azabına çaptırılacakları bildirilmektedir.⁶⁶⁹Şuayb (a.s)'a karşı gelmekte ısrar ederlerse Nuh, Hud, Lût ve Salih peygamberlerin kavimlerinin başlarına gelenlerle tehdit edilmişlerdir.⁶⁷⁰

Zalim,⁶⁷¹ müfsid,⁶⁷² fasık,⁶⁷³ müşrik⁶⁷⁴ ve kâfir olmaları,⁶⁷⁵ Şuayb peygamberi yalanlamaları ve onu yalancılıkla itham etmeleri,⁶⁷⁶ öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmeleri,⁶⁷⁷ ölçüyü ve tartıyı tam yapmamaları insanların haklarını eksik vermeleri ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaları,⁶⁷⁸ yollara oturup Mü'minleri tehdit ederek Allah'ın (c.c.) yolundan çevirmeleri.⁶⁷⁹ Vaîde ma'ruz kalmalarının sebepleridir.

H. Lût'un (a.s) kavmine yapılan vaîdler

Lut (a.s) Filistin'in Sedom⁶⁸⁰ bölgesinepeygamber olarak gönderilmiştir. Halk ahlaksız, asi ve yoldan sapmıştı. Kadınları bırakıp erkeklere (Livata) yönelmişlerdi.⁶⁸¹ Kur'ân-ı Kerîm'de geçen vaîd sadece Allah'ın (c.c.) azabıdır.⁶⁸² Bu da gökten gelen azaptır.⁶⁸³ Zalim Olmaları,⁶⁸⁴

⁶⁶³el-A'râf 7/77.

⁶⁶⁴Hakka, 69/4-5.

⁶⁶⁵Hûd 11/85..

⁶⁶⁶el-Furkân 25/40.

⁶⁶⁷Çakan - Solmaz, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, 109.

⁶⁶⁸Hûd 11/93.

⁶⁶⁹Hûd 11/84; el-A'râf 7/86.

⁶⁷⁰Hûd 11/89.

⁶⁷¹Hûd 11/94; el-Hicr 15/78.

⁶⁷²el-A'râf 7/86.

⁶⁷³el-A'râf 7/102.

⁶⁷⁴el-A'râf 7/85.

⁶⁷⁵el-A'râf 7/93.

⁶⁷⁶el-A'râf 7/92; eş-Şuarâ 26/86.

⁶⁷⁷el-Furkân 25/40.

⁶⁷⁸el-A'râf 7/85; Hûd 11/81-103; eş-Şuarâ, 26/185.

⁶⁷⁹el-A'râf 7/86.

⁶⁸⁰Abdülvehhâb Neccâr, *Kasasü'l-Enbiyâ* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1986), 112.

⁶⁸¹el-Ankebût, 29/29.

⁶⁸²el-Kamer 54/36.

⁶⁸³el-Ankebût, 29/34.

⁶⁸⁴el-Ankebût, 29/31.

Homoseksüel olmaları,⁶⁸⁵ Lût'u(a.s) yalanlamaları,⁶⁸⁶ Müfsid,⁶⁸⁷ Mücrim,⁶⁸⁸ Müfrit,⁶⁸⁹ Cahil,⁶⁹⁰ olmaları vaide mazhar olmalarının sebepleridir.

Netice de Allah (c.c.) geçmiş ümmetlere peygamber göndermiş fakat onlar, onları yalanlamışlar.⁶⁹¹ Peygamberleri dinlemedikleri için pişman olup tövbe etmeleri amacıyla uyarı azabı gönderilmiştir.⁶⁹² Uyarı azabından ibret almamışlar. Gafletten uyanıp hallerini düzeltmemişlerse, inanmaları için sıkıntı ve musibetler kaldırılıp yerine bolluk ve refah verilmiştir.⁶⁹³ Uyarı azabından ibret alanlardan helak azabı kaldırılmıştır.⁶⁹⁴ Verilen nimetlere şükredecekleri yerde, iyice azıtanlara kibirlenenlere helak azabını ansızın vermiştir.⁶⁹⁵ Mü'minler helak edilmeyip kurtulmuşlardır.⁶⁹⁶ Helak edilen kavimlerin yurtlarına Mü'minler varis olmuşlardır. Bir millet kendini değiştirmedikçe Allah (c.c.) onların hallerini değiştirmez.⁶⁹⁷ Allah (c.c.) bir milleti yok etmeye karar verdiğinde artık onu kimse çeviremez.⁶⁹⁸ Sünnetullah değişmeyeceğine göre,⁶⁹⁹ bu kıssalardan ders almayıp aynı hataya düşenler de aynı şekilde cezalandırılacaklardır.

Ehl-i Kitaba yapılan vaîdler

“Ehl-i Kitap” terimi kutsal kitap sahipleri ya da kendilerine kitap verilen insanlar anlamına gelmektedir. Yine bu terim Kur’ân-ı Kerîm’de ve İslâm terminolojisinde daha önceki vahiylerin muhataplarını ifade etmektedir.⁷⁰⁰

Goldziher’e göre Kur’ân-ı Kerîm “Ehl-i Kitab” terimini, vahy yoluyla nazil olmuş Tevrat, Zebur ve İncil gibi kitapları bulunan Yahudi ve Hıristiyanları ayırt etmek için kullanılmıştır.⁷⁰¹

“İslam fakihleri “Ehl-i Kitap” deyince kimlerin anlaşılması gerektiği hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Hanefilere göre Ehl-i Kitap, ilahi bir dine inanan ve Allah’tan

⁶⁸⁵Hacc, 22/43; eş-Şuarâ 26/165; en-Neml 27/54.

⁶⁸⁶Hacc, 22/43; eş-Şuarâ 26/160.

⁶⁸⁷el-Ankebût, 29/30.

⁶⁸⁸el-Hicr 15/58.

⁶⁸⁹en-Neml 27/55.

⁶⁹⁰eş-Şuarâ 26/166.

⁶⁹¹el-A’râf 7/96.

⁶⁹²el-A’râf 7/94.

⁶⁹³el-Enam, 6/44.

⁶⁹⁴Yûnus 10/96-98.

⁶⁹⁵Enam 6/44; Yûnus 10/13.

⁶⁹⁶Yûnus 10/103.

⁶⁹⁷Ra’d, 13/11.

⁶⁹⁸Ra’d, 13/11.

⁶⁹⁹Ahzab, 33/62.

⁷⁰⁰Fatih Kesler, *Kur’an-ı Kerim’de Yahudiler ve Hıristiyanlar* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 65.

⁷⁰¹İgnaz Goldziher, “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1975), 4/208.

(c.c.)kendilerine indirilmiş bir kitabı bulunan zümrelerdir. Şafii ve Hanbeliler ise Ehl-i Kitap tabirinin sadece Hristiyanlara ve Yahudilere şamil olduğu, diğer Kitab Ehlini ifade etmediği görüşündedirler”.⁷⁰²

*“Ehl-i Kitap’tan Allah’ın (c.c.) birçok tehdit ettiği insanlar ilahi kitaplar hakkında bilgisi olanlar ve din adamlarıdır.”*⁷⁰³

Yahudilere yapılan vaîdler;

a. Tur Dağı’nın İsrailoğullarının üzerine bırakılması, Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli ayetlerde, muhtelif şekillerde Allah (c.c.), İsrailoğullarından namaz kılmak, zekât vermek, Peygambere inanmak ve yardım etmek,⁷⁰⁴ başkasına kulluk etmemek, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik etmek ve kan dökmek⁷⁰⁵ üzere mi’sak almıştır. İsrailoğulları bu emirlere uyacaklarına söz verdikleri halde pek azı hariç sözlerinde durmadılar. Bu yüzden “dönek”⁷⁰⁶ diye anıldılar. Allah’ın (c.c.) “size verdiğimiz kuvvetle sarılın ve dinleyin”⁷⁰⁷ emrini de “İşittik ve isyan ettik”⁷⁰⁸ diye karşıladılar. “Her defasında ahdi bozan Yahudi’leri Allah (c.c.) Tur Dağı’nı üzerlerine kaldırarak tehdit etmiştir.”⁷⁰⁹

Müfessirler bu konuda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir: Zemahşeri’ye göre, Musa (a.s) kavmine, birtakım emirler içeren levhalarla gelince, Yahudiler bu emirleri ağır buldular ve kabule yanaşmadılar. Bunun üzerine Allah (c.c.) Cebrail’e emretti ve Cebrail, Dağ’ı Yahudilerin üzerine kaldırdı. Musa (a.s) kavmine: Ya bu emirleri kabul edersiniz ya da dağ üzerinize bırakılır dedi.⁷¹⁰ Elmalılı⁷¹¹ ve İbn Kesir’e göre de Tur Dağ’ı İsrailoğullarının üzerine kaldırılmıştır.⁷¹²

b. Zillet meskenet ve gazâb-ı ilahi, Yahudiler dünya sevgisi ve bencillikle Tevrat’ın hükümlerini ihmal ve tahrif ederek, hak yolundan bile bile ayrılmışlar ve sonuçta nice nebilere bilhassa Zekeriya, Yahya ve İsa’a (a.s) olan haksızlıklarıyla da hem Hakkın gazabını ve hem de halkın nefretini kazanmışlar. Bu yüzden Allah’ın (c.c.) gazabına uğramışlar ve üzerlerine zillet ve meskenet damgası vurulmuştur: “...Döne dolaşa Allah’ın(c.c.) gazabını hak ettiler ve alçaklık altında ezilmeye mahkûm kaldılar. Çünkü Allah’ın(c.c.) ayetlerini inkâr ediyorlardı ve

⁷⁰²Kesler, *Kur’an-ı Kerim’de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 66.

⁷⁰³el-Enbiyâ, 21/7, el-Bakara 2/174.

⁷⁰⁴el-Mâide 5/12.

⁷⁰⁵el-Bakara 2/83.

⁷⁰⁶el-Bakara 2/83.

⁷⁰⁷el-Bakara 2/93.

⁷⁰⁸el-Bakara 2/93.

⁷⁰⁹el-Bakara 2/63.

⁷¹⁰Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/149.

⁷¹¹Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/1672.

⁷¹²İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/287.

peygamberleri bile bile haksızlıkla öldürüyorlardı. Çünkü asi olmuşlardı ve aşırı gidiyorlardı.”⁷¹³

c. Zillet, Yahudilerin devletlerinin ve cemiyetlerinin yıkılıp cizye vermeye mahkûm olmaları, meskenet de fakir ve muhtaç hale gelmeleridir. Nitekim öyle de olmuştur. Çok geçmeden Yahudiler siyasi hürriyetlerini kaybetmişler ve emri altına girdikleri her devlete cizye ödemek zorunda kalmışlardır.

d. Lanet, Allah’ın (c.c.) rahmetinden uzaklaşmak demektir. Yüce Allah (c.c.) azgınlıkta ısrar eden Yahudi kavmini lanetlemiştir. Bu lanet ırklarından değil yaptıkları işlerin çok çirkin olmasından dolayıdır. Yahudilerin lanete uğramalarının sebepleri, Allah’ın (c.c.) ayetlerini inkâr etmeleri, Kitab’ı tahrif etmeleri Peygamberleri, haksız yere öldürmeleri, ahdi bozmaları, kalplerimiz perdelidir demeleri, Hz. Meryem’e iftira atmaları, Hz. İsa’yı öldürmek istemeleri,⁷¹⁴ Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamber olduğunu bile bile inkâr etmeleri ve kendi kitaplarında geçen Rasûlullah’ın (s.a.v.) vasıflarını gizlemeleri,⁷¹⁵ ma’rufu emredip kötülükten nehyetmemeleridir.

İsrailoğulları Hz. İsa’yı (a.s) öldürmek için gizli gizli planlar yapıyorlardı hatta Havarilerden biride onlar adına casusluk yapmıştı. Fakat Yahudiler amaçlarına ulaşamadılar; ne Hz. İsa’yı (a.s) öldürebildiler ne de Hristiyanlığı ortadan kaldırebildiler. Çünkü Allah’ta (c.c.) onlara tuzak kurmuştu. “Allah’ın (c.c.) mekri sözlük anlamı olarak bilinen şer manasıyla değil, ona ceza olan ve şekil benzerliği yoluyla “mekr” denilebilen bir hayırdır.⁷¹⁶ Allah (c.c.) Müslümanlara tuzak kuranlara kendisinin de tuzak kuracağını bildirmektedir. “Onlar tuzak kuruyorlar Allah (c.c.) da tuzak kuruyor. Hem Allah (c.c.) tuzak kuranların en iyisidir.”⁷¹⁷

Razi’ye göre Allah’ın (c.c.) mekri çeşitli anlamlara gelebilir;

Hz. İsa’nın göğe kaldırılması, Hz. İsa’nın yerini bilen on iki havariden birisinin Hz. İsa’ya benzetilerek çarmıha gerilmesi. Roma imparatorunun Hristiyanlığı serbest bırakmasıdır.⁷¹⁸

Yahudilerin maymun ve domuz şekline dönüşmeleri: Ahidlerini bozmalarından dolayı bu cezaya çarptırılmışlardır: “... Onlara “Aşağılık birer maymun olun” dedik; ...”⁷¹⁹

⁷¹³Âl-i İmrân 3/112.

⁷¹⁴en-Nisâ 4/155-158.

⁷¹⁵el-Bakara 2/174.

⁷¹⁶Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1914.

⁷¹⁷el-Enfâl 8/30.

⁷¹⁸Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 3/235-236.

⁷¹⁹el-Bakara 2/65-66.

Maide Suresinde de maymunla birlikte domuza çevrildikleri bildiriliyor.⁷²⁰ İslam terminolojisinde bu olaya “mesh” denir. Mesh olayının nedeni cumartesi gününe saygı göstermemeleri ve o günü ibadete ayırmamalarıdır. Mesh olayının doğası konusunda Müfessirler, Allah’ın bu buyrukla isyanda direnen Yahudi topluluğunu hem bedenlen hem de ruhen gerçek maymunlara dönüştüren bir emir mi verdiği, yoksa yalnızca karakterlerini ve huylarını maymunlara benzeten sembolik bir ifade mi kullandığı konusunda çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.⁷²¹

Yaygın görüş, bu durumun tam anlamıyla bir “meshtir”, yani Allah’ın isyan eden bu topluluğu tamamen maymunlar haline dönüştürerek cezalandırdığıdır. Ancak bu yorumu, daha çok eski çağların sosyal psikolojisinin bir yansıması olarak değerlendirmek ve ayeti bir tür değişim değil, ahlaki ve karakter olarak bir dejenerasyon şeklinde anlamak daha doğru bir yaklaşım gibi görünmektedir.⁷²²

Bazıları onların fiziksel olarak maymuna çevrildikleri görüşündedirler, bazıları ise onların o zamandan itibaren maymun gibi davranmaya başladıklarını söylerler. Fakat Kur’ân-ı Kerîm’in ifadesi, bunun fiziksel bir değişme olduğuna işaret eder. Bence onların mevcutları maymuna çevrilmiş, azabın en şiddetlisini çekmeleri için zihinleri insan olarak bırakılmıştır.”⁷²³ Mâide sûresinin 60. âyetinde belirtilen maymun ve domuzlara dönüştürülme durumu da benzer bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, âyet İsrâiloğulları’nın ahlaki ve manevi çöküşüne işaret etmekte; Kur’ân-ı Kerîm, bu tür değişiklikleri ilahi iradenin bir yansıması olarak sunmaktadır.

Tâbiîn âlimlerinden Mücâhid’in yorumuna göre, “Onların kalpleri değişti; (yoksa bedenî olarak) maymunlara dönüşmediler.” Bakara Sûresi’nin 65. âyetindeki “Aşağılık maymunlar olun!” ifadesinin de sembolik bir anlam içerdiği vurgulanmıştır.⁷²⁴

Sureten insan zihnen maymun, Mücâhid, Elmalılı,⁷²⁵ Beydavi⁷²⁶ ve daha başka pek çok müfessir bu görüştedir. Dolayısıyla, burada ilahi bir emirle yaratılan bir dönüşüm yerine, saygın insanlık yolunu tercih etmeyen, aşağılık ve gülünç bir duruma düşüren davranışları seçip bu yolda ısrar eden kişilere, “Eğer böyle davranmayı tercih ediyorsanız, o halde böyle kalın!” denilmiş olmalıdır.⁷²⁷

⁷²⁰el-Mâide 5/60.

⁷²¹Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 2/615-616.

⁷²²Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/615-616.

⁷²³Mevdûdî, *Tefhîmü ’l-Kur’ân*, 1/84.

⁷²⁴Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/615-616.

⁷²⁵Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/379.

⁷²⁶Beyzâvî, *Teşîru ’l-Beyzâvî*, 2/133-134.

⁷²⁷Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/615-616.

Yahudilerin işledikleri kötülüklerde ısrar etmelerinden dolayı kalpleri katılaştı⁷²⁸ ve neticede Allah (c.c.) onların kalplerini mühürlemiştir.⁷²⁹

e. Fesat çıkaran Yahudilere başka milletlerin musallat edilmeleri, Allah'ın (c.c.) ceza verme şekillerinden birisi de azan bir kavme daha kuvvetli bir kavmi musallat etmesidir. Kur'an'da Yahudilerin azacakları ve üzerlerine güçlü kuvvetli milletler gönderileceği⁷³⁰ bildirilmektedir. İlk fesatları Zekeriyya'yı (a.s) öldürmeleri ve Ermiya'yı hapsetmeleridir. Birinci bozgunculuk döneminde va'd edilen hüküm ve kaza gerçekleşti. Calut'un orduları Tevrat'ı ve Mescid-i Aksâ'yı yaktılar. İsrail oğullarının âlimlerini öldürdüler ve yetmiş bin kadar esir aldılar.⁷³¹ İkinci fesatları da Hz. Yahya'yı öldürmeleri ve Hz. İsa'yı öldürmek istemeleridir.⁷³² Aynı hatayı işlediklerinden dolayı ikinci kez ilahî vaîd gelmektedir: *"İkinci va'din zamanı geldiğinde yüzünüzü karartarak kötülük yapsınlar, birinci defa girdikleri gibi yine Mescide girsınlar ve her ele geçirdiklerini mahvedip dursunlar."*⁷³³ Yahudileri bu yıkıma uğratan da Romalılardır. Asr-ı Saadet devrinde azgınlaşan Yahudilere, Müslümanların eliyle sürgün cezası verilmiştir.⁷³⁴

f. Cehennem azabı, Allah'ın (c.c.) sonsuz nimetine rağmen nankörlüklerinden vazgeçmeyen dünyevi azaplarla uslanmayan Ehl-i Kitap'ı ahirette de acıklı bir azap beklemektedir. Yahudilerle Hristiyanlara yapılan Uhrevî Vaîdi burada, birlikte zikredeceğiz. *"... işte onların yiyip de karınlarına doldurdıkları ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah (c.c.) ne onlarla konuşur ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için acıklı, bir azab vardır."*⁷³⁵

Razi, Hz. Muhammed'in(s.a.v.) Tevrat ve İncil'de müjdelenmiş bir kurtarıcı olarak Ehl-i Kitab tarafından beklenmesine rağmen, kabilelerinden değil de Araplardan gelmesi sebebiyle O'na inanmamalarını eleştirir. Bu inkârın sonucunda Ehl-i Kitab'ın lanete uğrayıp cehennemle cezalandırıldığını ve Allah'ın (c.c.) lütuf ve merhametinden mahrum kaldıklarını ifade eder. Allah'ın (c.c.) konuşmaması da onlara selam vermemesi ve onlarla ilgilenmemesidir.⁷³⁶

Ayetleri para karşılığı satmaları ise; dünya menfaatleri karşılığında Allah'ın (c.c.) hükümlerini değiştirmeleridir.⁷³⁷ Yahudi hahamları ve Hristiyan rahipleri, mukaddes

⁷²⁸el-Mâide 5/13.

⁷²⁹en-Nisâ 4/55.

⁷³⁰el-İsrâ 17/4-5.

⁷³¹Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 2/509.

⁷³²Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1914.

⁷³³el-İsrâ 17/7.

⁷³⁴el-Haşr 59/2-3.

⁷³⁵el-Bakara 2/174.

⁷³⁶Râzî, *Meîâtîhu'l-Gayb*, 5/204-206.

⁷³⁷et-Tevbe 9/34.

kitaplarındaki ayetleri rüşvet karşılığında ya değiştiriyor ya da kendi çıkarları doğrultusunda yorumluyorlardı. Bu durum, dinî otoritelerin, tanrısal mesajları kişisel ve toplumsal çıkarlarına hizmet eden birer araç haline getirdiğine dair ciddi bir eleştiriyi beraberinde getiriyor. Bu tür uygulamalar, inanç sistemlerine olan güveni zedeleyerek, dinin özündeki adalet ve doğruluk ilkelerini sarsmakta ve toplumda derin bir ahlaki çöküntüye yol açmaktadır.⁷³⁸ “... Zira onlar bizim ayetlerimizi yalanlarlar. Allah (c.c.) da kendilerini günahları yüzünden yakalayiverdi. Allah ’ın (c.c.) cezası çok şiddetlidir.”⁷³⁹

Bu ayetler, İsrail oğullarına hitaben inerek önceki ve sonraki kâfirlerin akıbetlerini gözler önüne sererken, Firavun hanedanının helakini hatırlatarak onları tehdit etmektedir. Bu durum, sapkınlık ve küfre düşmeleri halinde kendilerine özel bir muafiyet tanınmayacağını ve hem dünyada hem de ahirette cezalandırılacaklarını vurgulamaktadır.

Hristiyanlara yapılan vaîdler,

Kur’ân-ı Kerîm’de vaîdlerin çoğunlukla Ehl-i Kitap’a yani Yahudi ve Hristiyanlara birlikte yapıldığı için sadece Hristiyanlara mahsus olanları zikretmekle yetineceğiz.

a. Hristiyanların aralarına düşmanlık atılması, Yüce Allah (c.c.) Yahudilerden olduğu gibi Hristiyanlardan da söz almıştı. Kur’ân-ı Kerîm’de bu sözleşmenin mahiyeti açıklanmamaktadır. Çünkü ümmetlerden alınan sözleşme bir tekdir. Bu bakımdan fazlaca bir açıklamaya gerek yoktur.⁷⁴⁰ Onlar da Yahudiler gibi sözlerinde durmadılar, ihmal ettiler. Allah (c.c.) da onlara Kıyamete kadar sürecek bir ceza verdi; aralarına kin ve düşmanlık verildi: “... Biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek kin ve düşmanlık bıraktık yarın Allah (c.c.) onları ne yaptıklarını haber verecektir.”⁷⁴¹

Aralarında tevhit başta olmak üzere bir sürü anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu yüzden de durmadan da birbirleriyle savaşmışlar, birbirlerini küfürle itham etmişlerdir. Ve bu kıyamete kadar sürecektir. Elmalılı’ya göre “Allah (c.c.) yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir” ifadesi bir tehdittir. Dilimizdeki “ben sana bu yaptığını anlatırım” ifadesine benzemektedir. Allah (c.c.) isminin ifade edilmesi de hürmetle karışık korkuyla terbiye içindir.⁷⁴² İlk asırlarda Yahudilerin işkenceleri karşısında darmadağınık yaşamışlar, İncili muhafaza edemeyip kaybetmişlerdir. Roma imparatorluğunun Hristiyanlığa meyletmesinden

⁷³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10/234-238; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/67-70.

⁷³⁹ Al-i İmran, 3/10-11.

⁷⁴⁰ Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, 3/502.

⁷⁴¹ el-Mâide 5/14.

⁷⁴² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3394.

sonra rahatlayan ve mukaddes kitaplarını yazmaya teşebbüs eden Hristiyanlar, ortaya birbirini tutmaz yüzlerce İncil yazmışlardır.

b. Cehennem azabı, Hz. İsa'ya karşı çıkanlar incili tahrif etmeye, içindekileri gizlemeye çalışanlar ve Kur'ân-ı Kerîm'e Hz. Muhammed'e (s.a.v.) tabi olmayanlar cehennem azabıyla tehdit edilmişlerdir. Ayrıca, teslis inançları sebebiyle sapık Hristiyanlara acıklı bir azapla tehdit edilmişlerdir.⁷⁴³

Görüldüğü üzere, Yüce Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de bizi sık sık Ehl-i Kitab'a karşı uyarmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, onlarla içli dışlı olmamamızı, sünnette onlara benzememizi ve hatta onlara muhalefet etmemizi telkin etmektedir. Bunun sebebi, kendilerinin yoldan çıkmış ve başkalarını da yoldan çıkarmaya çalışan sapık ve Allah'ın (c.c.) gazabına uğramış kimseler olmalarıdır.

Fatiha Suresinde “mağdûbi aleyhim” den kastın Yahudiler, “Dâlliin” den de kastın Hristiyanlar olduğu “Adiyy İbnu Hâtim (ra) anlatıyor: “Hz. Peygamber (s.a.v.)Buyurdular ki: “(Fatiha’da geçen) el-mağdûbi aleyhim (Allah’ın (c.c.) gazabına uğrayanlar) Yahudilerdir, ed-dâllîn (sapıtanlar) da Hristiyanlardır.”⁷⁴⁴ Şu hâlde Hristiyanların hak yoldan sapmada aşırı gitmelerinden Yahudilerinde Allah’ı (c.c.)gazaplandıracak işler yapmalarından dolayı böyle isimlendirilmişlerdir.

Kısaca, Yahudi ve Hristiyanların sapmalarının sebepleri ise; Yahudiler, liderlerine ve âlimlerine gereken saygıyı göstermediler. Te’vile saparak dini emirleri eksiltme yoluna gittiler. Maddi menfaatler karşılığında ahireti dünyaya feda ettiler. Irkçı davrandılar. Yahudilerin aksine Hristiyanlar ise, liderlerine ve âlimlerine olması gerekenden fazla saygı gösterdiler. Hz. İsa’ya ilah gözüyle baktılar. Papanın din üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğuna inandılar. Yahudilerin aksine dini emirleri çoğalttılar. Ruhbanlığı seçtiler. Yahudiler maddeye doğru bir sapma gösterirken Hristiyanlar ruhçuluğa doğru bir sapma gösterdiler. Sonraları onlar da materyalist oldular.⁷⁴⁵

Toplumların başlarına gelen musibetler kendi işledikleri hatalar sebebiyledir. İnanç ve ameldeki bozulma ve sapmalar nedeniyledir.⁷⁴⁶ Yahudi ve Hristiyanların başlarına gelenlerden ibret alınmalı, onlara karşı daima uyanık olunmalı ve sözlü dualar fiiliyata geçirilmelidir ki, Mescid-i Aksa yani Kudüs özgür kalmalıdır.

⁷⁴³et-Tevbe 9/30;el-Mâide 5/17,72.

⁷⁴⁴ Tirmizi, *es-Sünen*, “Tefsir”, 2/ 2957.

⁷⁴⁵Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 98.

⁷⁴⁶Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, “Bedü'l Hak”, 4.

Cin ve şeytana yapılan vaîdler

Sözlükte “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamında yer alan cenn kökünden türemiş bir isim olan cin, tekiliyle “örtülü ve gizli şey” anlamına gelir. Terim olarak cin, “duyularla idrak edilemeyen, insanlara benzer şekilde şuur ve iradeye sahip olan, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan, mümin ve kâfir gruplarından oluşan varlık türü” şeklinde tanımlanır. Cinlerin atalarına ise cân adı verilmektedir. Ayrıca, cinler arasında gûl ve ifrit gibi çeşitli türlerin bulunduğu kabul edilir; bu türler, eski Araplarda bazen hin kelimesiyle ifade edilmiştir. Böylece cinler, sadece irfan dünyasında değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanda da insanların korku ve merakını uyandıran bir varlık kategorisi oluşturmuşlardır. Terim olarak, duyularla idrak edemeyen insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan ve Mü’min ile Kâfir gruplarından oluşan varlık türü anlamına gelir.⁷⁴⁷

Cinlere yapılan vaîd,

Cinler, Kur’ân-ı Kerîm’de bazen insanlar gibi birer test unsuru olarak sunulmuştur. Cin Suresi 72/6-15 ayetlerinde, cinlerin Allah’a (c.c.) karşı isyan etmeleri ve inkâr etmeleriyle ilgili tehditleri içerir: *“Kim de Allah’a(c.c.) karşı isyan eder ve O’nun emrinden saparsa, onları cehennemle tehdit ederiz.”*⁷⁴⁸ Cinler de insanlar gibi sorumlu varlıklardır ve onların yaptıkları kötülüklerin karşılığında azaba uğrayacakları belirtilir. Burada tefsirlerde, cinlerin sadece insanları değil, kendi içlerinde de Allah’a (c.c.) isyan edenlerin cezalandırılacakları anlatılmaktadır.⁷⁴⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de verilen bilgilere göre cinler de insanlar gibi Allah’ı (c.c.) kulluk etmeleri için yaratılmıştır.⁷⁵⁰

Şeytana yapılan vaîd,

Kur ‘an-ı Kerim İblis’i melekler arasında zikretmektedir.⁷⁵¹

Lanet, Hz. Âdem yaratılınca Allah’ın (c.c.) emri uyarınca bütün melekler secde etti. Fakat iblis secde etmedi. Etmemesinin gerekçesini ise şöyle açıkladı. Ondan daha üstünüm. Beni ateşten onu ise çamurdan yarattın.⁷⁵² Böylece şeytan büyüklenmiş ve Allah’ın (c.c.) emrine karşı gelmiş oldu ve Allah (c.c.) da onu önce cennetten sonra rahmetinden kovdu. *“Çık oradan sen artık kovulmuş birisin. Ceza gününe kadar lanetim senin üzerinedir.”*⁷⁵³ Cehennem hem cennetten hem de ilahi rahmetten kovulan Şeytan Yüce Allah’tan (c.c.) kıyamete kadar mühlet

⁷⁴⁷M. Süreyya Şahin, “Cin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/8-10.

⁷⁴⁸en-Nisâ 4/14.

⁷⁴⁹Süyûtî, *Tefsîr’ül-Celâleyn*, 334.

⁷⁵⁰ez-Zâriyât 51/56.

⁷⁵¹el-Bakara 2/34.

⁷⁵²es-Sâd 38/76.

⁷⁵³es-Sâd 38/77-78.

istedi. Allah (c.c.) da ona istediği mühleti verdi.⁷⁵⁴ Daha sonra Şeytan kendisinin bu duruma düŐmesine sebep olan insanoğluna vesvese vereceğine, onu doğru yoldan saptıracağına yemin etti. *“İblis yle ise beni azdırmama karşılık and içerim ben de onları saptırmak iğer Senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım. Sonra elbette ...”*⁷⁵⁵

Şeytanın zorlayıcılığının olup olmaması konusu, şeytanın vaıdi bölümünde incelenmiştir.

⁷⁵⁴el-A’râf 7/14-15.

⁷⁵⁵el-A’râf 7/16-18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAİD KAVRAMININ ETKİLERİ

Bu bölüme kadar vaîd kavramının semantik incelemesi, kavramla ilgili eş ve zıt anlamlı larvamlar, kavramın yapısı, meal ve tefsirlerde kavrama yönelik müfessirlerin görüşleri ve vaîd çeşitleri üzerinde duruldu. Son olarak bu bölümde yukarıdaki bilgilerin ışığında vaîd kavramının etkilerine değinilecektir.

3.1. VAİDİN FERT (İNSAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu çalışmada vaîd kavramını “her şey zıddı ile kaimdir” ilkesi çerçevesinde inceleyeceğiz. Kur'an'da bu terimler, insanların manevi durumlarına ve eylemlerine bağlı olarak farklı anlamlar kazanmakta ve çeşitli konularla ilişkilendirilmektedir. Kelime kökenine baktığımızda, va'd kelimesi genellikle bir şeyin yapılacağı veya bir şeyin gerçekleşeceği anlamında olumlu bir taahhüt olarak görülürken; vaîd kelimesi çoğu zaman bir tehdit veya uyarı olarak ele alınmaktadır. Va'd ve vaîd kavramları, Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık 75-80 ayette yer almaktadır. Bu ayetlerin 31'i Mekî surelerde, 9'u ise Medeni surelerde geçmektedir ve toplamda 40 surede bulunmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu iki kavram, farklı şekillerde yaratılan topluluklara hitap etmektedir. Özellikle vaîd terimi yalnızca kendi öz anlamında, va'd ise hem öz anlamıyla hem de vaîd anlamıyla kullanılmıştır.

Tefsirlerde, müfessirler bu iki terimi belirli başlıklar altında incelemişlerdir. Va'd kavramı genellikle olumlu bir anlam taşıyacak şekilde aşağıdaki konularla ilişkilendirilmiştir.

a. Cennet, Allah (c.c.) ve Resülü, iman edip salih amel işleyenlere cenneti va'd etmektedir.⁷⁵⁶ Bu müminlere, dünyada çektikleri sıkıntılara karşılık nimetler ve ahirette kat kat mükâfatlar vaad edilmektedir.⁷⁵⁷ Günümüz tefsirlerinden, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tefsirinde, örneğin en-Enbiya-105 ve Nur-55 ayetlerini yorumlanırken İman edip Salih Amel işleyenleri dünyada, yükselme, yücelme, savaşta zafer, ilim ve irfanda ilerleme uluslar arası itibar vb. maddi ve manevi her türlü nimeti ahirette ise cehennemden kurtulmayı ve cennet nimetlerine kavuşmak olarak yorumlanmıştır.⁷⁵⁸

⁷⁵⁶İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/426,439; 2/153, 155, 158, 172.; *Kur'an- Kerim Meali*, Meryem, 19/6; el-Furkan, 25/16; el-Kasas, 28/61; es-Saffat, 37/31; ez-Zümer; 39/20, ez-Zümer, 39/74; el-Mü'min, 40/08; el-Ahkaf, 46/16; el-Hadid, 57/10.

⁷⁵⁷Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 4/160-161.

⁷⁵⁸Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/554-555.

Sakat olup ta savaşa katılamayanlara ve savaşa katılan mücahitlere Cenab-ı Hak cennet ve nimetlerini va'd ediyor⁷⁵⁹ Allah (c.c.) yolunda canları ve mallarıyla savaşanlara Allah (c.c.) cennet ve nimetlerini vereceğini bizlere bildiriyor.⁷⁶⁰

b. Ganimet, Hayber ve daha sonraki, Allah (c.c.) uğrunda yapılan savaşlarda mü'minlere ganimet va'd edilmiştir.⁷⁶¹ Taberî ise Müzemmil suresinin 18. ayetini tefsir ederken va'd edilen ganimeti, "Hayber ganimeti ya da Hudeybiye sulhu ve kıyamete kadar olan ganimetler."⁷⁶² olarak açıklamıştır.

c. Zafer⁷⁶³ ve Allah cc. yardımı, Cenab-ı Hak kendi sözüne ve Resulünün emirlerine ve tavsiyelerine uyan kimselere Uhud'da ve Mekke'nin fethinde vs. diğer savaşlarda yardım ve zafer va'd etmektedir. Allah (c.c.) dostlarına yardım olarak tefsir edilmektedir.⁷⁶⁴ Sabır ve takva karşılığı Allah (c.c.), yardım va'd ediyor⁷⁶⁵ cennet ve Mekke'nin Fethini va'd etmekte,⁷⁶⁶ ahireti isteyenlere zafer va'di verilmektedir.⁷⁶⁷ Sana ve inananlara yardım edecektir.⁷⁶⁸ Sana zafer⁷⁶⁹ verilecektir.⁷⁷⁰

d. İstihlaf, daha önceden değinildiği için burada teferruata girilmeyecek. Yüce Allah (c.c.) iman edip Salih amel işleyen mü'minleri yeryüzünün halifeleri yapacağını va'd etmektedir.⁷⁷¹

e. Dünya nimetleri ve mükâfat,⁷⁷² Allah'ın (c.c.) üzerine almış olduğu hak olarak hem sevap ve mükâfat hem de ceza ve ikabdır.⁷⁷³ Cennet ve şerefli bir mükâfattır.⁷⁷⁴

f. Bunlara ilaveten, İmtihan, ezelde takdir edilen, sıkıntıdan ve kederden kurtarma, dua, hayr, rahmet, fazilet, yeniden diriliş, ahiret, Kıyamet Saati, güzel akıbet, Allah'ın (c.c.) merhameti, Yüce Allah'ın (c.c.) Kur'an'ı indirmesi ve elçisini göndermesi, mağfiret ve nimet olarak da isimlendirilmiş ve tefsir edilmiştir.⁷⁷⁵

⁷⁵⁹Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Sezgin Neşriyat/Hizmet Kitabevi, 1993), 2/90.

⁷⁶⁰Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/77-78.

⁷⁶¹*Kur'an- Kerim Meali*, el-Fetih 48/20.

⁷⁶²Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 22/229-235.

⁷⁶³Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/7/12.

⁷⁶⁴Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 40, 253, 420.

⁷⁶⁵Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, 5/129-130.

⁷⁶⁶Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 22/229-230.

⁷⁶⁷Nesefî, *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 3/339/340.

⁷⁶⁸Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 22/229-230.

⁷⁶⁹er-Rûm 30/6..

⁷⁷⁰Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2/691-692.

⁷⁷¹Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 357.

⁷⁷²Meryem 19/54, es-Sâffât 37/31.

⁷⁷³Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 207.

⁷⁷⁴İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/297.

⁷⁷⁵Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 12; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/261; el-Fetih 48/29; Yunus 10/4. Mumin 40/77.

Bazen de va'd kavramı olumsuz manada ele alınmıştır;

a. Azab, “Onun için (Resûlüm), sen sabret! Şüphesiz Allah’ın (c.c.)vâdi gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar bize döneceklerdir.”⁷⁷⁶Ey Peygamber! Sana zafer verilecek, Kâfirlere (seni yalanlayanlara) ise mağlubiyet ve azab...⁷⁷⁷

b. Helak, Hz. Salih’in sözünü dinlemeyip deveyi kesen kavmine, Salih peygamberin bir tehdidi söz konusu ve buradaki va'd helak ve yok oluş manasındadır.⁷⁷⁸

c. Bunlara ilaveten; Ceza, Cehennem, İntikam, İsrailoğullarının kötü akıbeti, acıklı son, pişmanlık ve yok oluş olarak vaîd manasında kullanılmıştır.⁷⁷⁹

Vaîd ise kendi anlamında tehdit olarak kullanılmıştır.⁷⁸⁰ “Bir zamanda sizin sözünüzü almış, üzerine dağı kaldırmıştık. Size verdiğimiz kuvvetle tutun içinde olanı hatırlayın ki, azabımızdan korunasınız (demiştik)”⁷⁸¹

Zemahşeri’ye göre, Musa (a.s) kavmine, birtakım emirler içeren levhalarla gelince, Yahudiler bu emirleri ağır buldular ve kabule yanaşmadılar. Bunun üzerine Allah (c.c.) Cebrail’e emretti ve Cebrail, Dağ’ı Yahudilerin üzerine kaldırdı. Musa (a.s) kavmine: “Ya bu emirleri kabul edersiniz ya da dağ üzerinize bırakılır dedi.”⁷⁸² Elmalılı⁷⁸³ ve İbn Kesir’e göre de Tur Dağ’ı İsrailoğulları’nın üzerine kaldırılmıştır.⁷⁸⁴

Vaîd terimi, insanların geçmişte yapılan hatalardan ders almalarını sağlamak amacıyla kullanılması gereken bir kavramdır. Müfessirlerin, Hz. Musa’nın kavmine yönelik doğru yolda kalma çağrısı ve onu yapmadıkları takdirde karşılaşacakları sonuçların hatırlatılması, bu anlamda oldukça değerlidir. İnsanların, geçmişteki toplumların düştüğü durumları gözlemleyerek kendi eylem ve kararlarını yönlendirmeleri gerekmektedir.

Kur'an'daki va'd ve vaîd kavramları, sadece bireyler değil, aynı zamanda toplumsal yapılar için de önem arz etmektedir. Bu anlayış, bireylerin inançlarının yanı sıra toplumsal normları, dayanışmayı ve adalet anlayışını şekillendirmekte etkili olmaktadır. Toplumda adalet,

⁷⁷⁶Mumin 40/77.

⁷⁷⁷Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 21/418.

⁷⁷⁸Süyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, 229.

⁷⁷⁹et-Tevbe 9/77; Yûnus 10/4, 48; er-Ra'd 13/31; el-İsrâ 17/25; el-Kehf 18/21, 98; el-Enbiyâ 21/38; el-Furkân 25/16; en-Neml 27/71.

⁷⁸⁰Sebe 20/113; Kâf 50/20.

⁷⁸¹el-Bakara 2/63.

⁷⁸²Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/156-157.

⁷⁸³Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1672.

⁷⁸⁴İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/287.

eşitlik ve inanç konusunda sağlanan bu va'dler, bireylerin toplumsal ve dini sorumluluklarını yerine getirmelerinde bir yol gösterici işlevi görmektedir.

Va'd ve vaîd kavramları, hem tarihsel hem de günümüzdeki toplumsal dinamikleri anlamamızda önemli bir araçtır. Bu terimler, insanlar arasında sorumluluk, ahlak, etik ve toplumsal düzenin sağlanması adına ciddi bir önem taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de vaîd kavramı, ahlaki ve manevi sorumlulukları hatırlatarak birey ve toplum üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu kavram, insanların geçmişteki davranışlarından ders almasını, sorumluluklarını yerine getirmesini ve ahiret hayatını dikkate almasını teşvik eder. Ayrıca, vaîde dayanan uyarılar, toplumsal adaletin ve düzenin sağlanmasına katkı sağlar. Sonuç olarak, vaîd kavramı, inanç, etik ve toplumsal dayanışma açısından önemli bir motivasyon ve yönlendirici unsurdur.

3.1.1. Vaîdin Fert (İnsan) Üzerindeki Etkileri

Vaîd kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'e göre insan üzerindeki etkileri bakımından, bireyin akli (zihinsel) ve ruhi (manevi) durumunu derin şekilde şekillendiren önemli bir terimdir. Kur'an, insanların uyarılması, yönlendirilmesi ve eğitilmesi amacıyla, Allah'ın (c.c.)va'dlerini (va'd) ve tehditlerini (vaîd) etkili bir araç olarak kullanır. Özellikle inkâr edenler, günahkârlar ve zulmedenler için Allah'ın (c.c.) tehditleri, dikkate alınması gereken bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu tehditler, insanlara kötülüklerden kaçınma ve Allah'ın (c.c.) emirlerine riayet etme hususunda ciddi bir sorumluluk yükler.

Vaîd, bireyler için önemli bir motivasyon kaynağı olarak ortaya çıkar. İnsanlar doğası gereği hata veya yanlış yapma eğilimindedir. A. Kara, “*Bu noktada vaîd kavramı, bireylerin içinde bulundukları durumu değerlendirmelerine yardımcı olan bir denge unsuru işlevi görür*”⁷⁸⁵ diye ifade ederken, S. Yılmaz “Vaîd, insanların kendilerini değerlendirmeleri ve içsel bir denge kurlmaları için bir fırsat sunar. Allah'ın (c.c.)vaîdinin bilinirliği, bireylerde sorumluluk bilinci oluşturarak hatalı davranışlardan kaçınmalarına yardımcı olur. Örneğin, günümüzdeki birçok insan, sosyal medya gibi platformlarda başkalarına zarar verebilecek içerikler paylaşıırken, Allah'ın (c.c.)vaîdinden haberdar olmaları durumunda bu davranışların sonuçlarını düşünerek daha dikkatli olabilirler. Allah'ın (c.c.)vaîdinin getirdiği tehditler ve uyarılar, kişileri yanlış yoldan koruma amacı taşır ve bu sayede doğru yolda kalmaları yönünde teşvik edici bir nitelik kazanır”,⁷⁸⁶ demektedir. Bu bağlamda, vaîdin içselleştirilerek iyi anlaşılması, bireylerin daha saygılı ve sorumlu kılar. Kişi, bir hileye başvurmayı düşündüğünde Allah'ın (c.c.)vaîdini hatırlayarak doğru seçimi yapabilir. Bu noktada, vaîd, bireylerin

⁷⁸⁵Ahmet Kaya, *Psikoloji ve Ahlak* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, ts.), 45.

⁷⁸⁶Selçuk Yılmaz, *Vaîd ve İnsan Psikolojisi* (Ankara: Ulaşım Yayınları, ts.), 102.

düşünmeye, vicdanlarını harekete geçirmeye ve içsel olarak doğru yolu bulmaya zorlamadan yönlendiren bir çağrı olarak karşımıza çıkar. İnsanların seçimlerinde serbest olmaları, aynı zamanda bu seçimleriyle kendileri yüzleşmek zorunda olur. Özgürlük ve sorumluluk arasındaki denge, birey için yaşamın anlamını daha doğru bir şekilde kavrama imkânı tanır. “*Vaîdin içerdiği korkutma unsuru, bireylerin davranışlarını kontrol etme yolunda kendilerine rehberlik etmelerinin bir aracı haline gelir. Bu tür uyarılar ile karşılaşan kişiler, sonucunda bireysel ve toplumsal sorumluluk duygusu geliştirirler ve hatalı hareketlerden kaçınmaya yönelik bir bilinç kazanırlar.*”⁷⁸⁷ Daha derin bir anlamda, vaîd kavramı, insanın yalnızca dünya hayatına değil, aynı zamanda ahiret hayatına da dair bir sorumluluk taşıdığını gösterir. Allah’ın (c.c.) vaîdini göz ardı edenler için kıyamet günü bir hesap verme zamanıdır. Kur'an’da, “*Çünkü onlar, inkâr etmekte oldukları şey hakkında mutlaka sorguya çekileceklerdir*”⁷⁸⁸ ifadesi, vaîdin ciddiyetini ve ilahi adaletin tezahür edeceği günü hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, dünya hayatında geçici istekler ve eğilimler, insanları Allah’ın (c.c.) vaîdini unutmaya sürükleyebilir. Ancak kıyamet günü, bu durumun sona erdiği ve gerçeklerin tamamen aydınlatıldığı bir zaman dilimi olacaktır. “*İnsanların, Allah’ın (c.c.) uyarılarını göz ardı etmeleri durumunda, ilahi adaletin tecelli edeceği kıyamet gününe dair bir hatırlatmada bulunur.*”⁷⁸⁹ Dünya hayatının geçici ilgileri ve eğilimleri, birçok insanın Allah’ın (c.c.) vaîdini unutturabilir. Fakat kıyamet, bu unutuşun sona erdiği ve hakikatin tamamen ortaya çıktığı bir zamandır. “*Eğer bir birey, bu dünyada vaîd kavramını bir uyarı olarak içselleştirirse, kıyamet günü onun için bir korku unsuru olmaktan çok, eylemlerinin ve inançlarının doğrulandığı bir gerçeklik olarak gündeme gelecektir.*”⁷⁹⁰

Allah’ın (c.c.) vaîdinin değişmezliği ise, insanlara bu dünyada Allah’ın (c.c.) uyarılarına kulak vermeleri gerektiğini vurgular. “*Birey, bu uyarılara aldırış etmediği takdirde, kıyamet gününde sonuçlarıyla yüzleşmesi kaçınılmaz olacaktır.*”⁷⁹¹ Burada vaîd, sadece bir tehdit değil, kişinin davranışlarını gözden geçirmesi ve sorumluluklarını hatırlaması için bir fırsat niteliği taşır.

Kendi eylemlerinin sonuçlarını dikkate alan ve Allah’ın (c.c.) adaletine güvenen bir kişi, vaîdin ciddiyetini kavrayacak ve hayatını bu doğrultuda düzenlemeye çalışacaktır. Kişi, bu dünyada vaîd kavramını içselleştirdiğinde kıyamet günü bunun kendisi için korkutucu bir deneyim olmaktan ziyade, kabul ettiği bir gerçeklik haline gelecektir. Örneğin, bir birey, yaşamı boyunca Allah’ın (c.c.) vaîdini dikkate alarak yaşarsa, kıyamet gününde eylemlerinin sonucunu vicdanen kabul edebilir. Bu durum, kişinin psikolojik olarak rahat bir şekilde öteki dünyaya geçişini sağlayabilir.⁷⁹²

⁷⁸⁷Talip Uslu, *Ahlak ve Sorumluluk* (İstanbul: Erdem Yayınları, 2016), 90.

⁷⁸⁸Sâd, 38/65.

⁷⁸⁹Halil Çelik, *Kıyamet ve İlahi Adalet* (İstanbul: Erdem Yayınları, 2016), 88.

⁷⁹⁰Mahmut Duman, *İçsel Denge ve Öz Farkındalık* (İzmir: Epsilon Yayınları, 2020), 101.

⁷⁹¹Raşit Arslan, *Vicdan ve ahlak* (Konya: Çizgi Yayınları, 2015), 66.

⁷⁹²Fatih Öztürk, *İlahi Uyarılar ve İnsan Davranışı* (Bursa: Altınbaş Yayınları, 2009), 57.

Böylece vaîd, bireyin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesinin bir yolu olarak ortaya çıkar. Sonuç olarak vaîd;

a. İçsel denge, psikolojik açıdan, bireylerin kendi içsel dengelerini bulmaları, sağlıklı kararlar vermelerine yardımcı olur. Bunun en büyük yardımcısı, vaîdin sağladığı bilinçli farkındalıktır.

b. Ahlaki sorumluluk, ahlak, bireylerin toplumsal ilişkilerinde nasıl bir tavır sergileyeceklerinin belirleyicisidir. Vaîd, bu ahlaki çerçevenin oluşturulmasında kritik bir rol oynar.

c. Kayıtlar ve hesap verme, kıyamet günü, dini metinlerde her bireyin eylemlerinin bir kaydının tutulduğu ve hesap verileceği bir dönem olarak tanımlanır. İnfitar Suresi, 10-12. ayetler.

d. Vicdan ve ahlak, vicdan, insanın doğru ve yanlış arasında seçim yapabilme yeteneğinin bir yansımasıdır. Vaîd, bu süreci destekleyerek bireylerin daha doğru kararlar almasına yardımcı olabilir.

e. Bunun yanı sıra, vaîd, insanlara hayatlarını nasıl yönlendirecekleri konusunda ilahi bir rehberlik sağlarken, zorlayıcı bir unsurdan çok, öz değerlendirmeye ve düşünmeye teşvik eden bir çağrı niteliği taşır. Bireyin bu özgürlüğü, kendilerinin alacakları kararların sonuçlarına katlanmaları gerektiğinin bilincinde olmalarını da beraberinde getirir. Bir kişi, bir hileye başvurmayı düşündüğünde Allah'ın (c.c.)vaîdini hatırlayarak doğru seçimi yapmak için önemli bir mana taşır.

Gazali, *İhya-u Ulûm'id-Din* eserinde, “Allah'ın (c.c.)va'd ve tehditlerinin toplumun sosyal yapısını koruma ve toplumsal adaleti sağlama açısından önemli olduğunu” belirtir.⁷⁹³ Tehditler, insanda güçlü bir sorumluluk bilinci oluşturur. Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîd ayetleri, kişinin içsel denetimini sağlar; kişi, Allah'ın (c.c.) adaletini düşünerek her eyleminde sorumluluğunu hatırlar ve daha dikkatli olur. Allah'ın (c.c.) tehditleri, insan ruhunda dengeleyici bir etki yapar, kişiyi yanlışlardan alıkoyar. Kurtûbî'nin “*el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân-ı Kerîm*” adlı tefsirinde, “Allah'ın(c.c.) tehditlerinin insanda içsel denetim sağladığı ve kişinin her eylemini düşünerek yaptığı” belirtilir.⁷⁹⁴

3.1.1.1. Vaîdin fert üzerindeki akli etkileri

Tehditlerin insan üzerindeki akli etkisi, onu kötü amellerden sakınmaya yöneltir. Kötülükten Sakınma Bilinci Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c.) kötülük yapanlara yönelik

⁷⁹³Gazzâlî, *İhyâ'u 'ûlûmî'd-Dîn*, 4/289-290.

⁷⁹⁴Kurtûbî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/233.

tehditleri, insanın kötülükten sakınması ve yanlış yollardan uzak durması için güçlü bir caydırıcıdır. Allah'ın (c.c.) azapla ilgili tehditleri, akıl sahibi insanı yanlış yoldan alıkoyma ve onu ahirette karşılaşacağı sonuçlar konusunda bilinçlendirme amacı taşır. Bu tehditler, insanı düşünmeye sevk eder; insan Allah'a (c.c.) karşı gelmenin sonuçlarını zihninde değerlendirir. Kişi kötülük yapmanın nihai sonuçları hakkında derin bir farkındalık geliştirir. “*Tefsir-i Kebir*”de Fahreddin er-Razi, Vaîd kavramının insan aklında ciddi bir uyarıcı etki yaptığını ifade ederek; “*Allah'ın(c.c.) tehdidi, insanı ceza konusunda düşünmeye sevk eder ve onu kötü eylemlerden uzak durmaya teşvik eder. Böylece “vaîd”, akıl ve iradeyi disipline eder ve insanı bilinçli davranmaya yöneltir,*⁷⁹⁵ demiştir. Tefsirinde İbn Kesir, “*Allah'ın(c.c.) azap tehditlerinin insan aklı üzerindeki caydırıcı etkisi incelenmiştir. Bu tehditler, insana yaptığı eylemlerin sonuçlarını düşünme zorunluluğu getirir*”⁷⁹⁶ demektedir.

Kur'ân-ı Kerîm pek çok yerde insanın tabiatı ve hadiseleri düşünmesini ve aklını çalıştırmasını ister. Çünkü aklını kullanıp, önceki kavimlerin yaptıkları hatalardan dolayı başlarına gelenleri düşünen, ibret alan insan aynı hataları işlemekten kaçınır.

Çocuğunu terbiye etmek isteyen, onun topluma faydalı olmasını, topluma ve kendisine zarar vermemesini dileyen anne baba, çocuğuna: “Verdiğim nasihatleri dinler yaramazlık yapmazsan, vazifelerini yaparsan sana para veririm, oyuncak alırım, seni gezdiririm, seni cezalandırmam” vb. birçok va'dlerde bulunur. Bunun aksine “Sözümü dinlemez, yaramazlık yaparsan, tembellik yapar vazifelerini yapmazsan, iyi bir çocuk olmazsan, biraz önce söylediklerimi yapmam üstelik seni cezalandırırım” diye tehdit eder. İşte insanoğlunu kendisinden daha iyi bilen Allah (c.c.) da insanları eğitmek, doğru yola sevk etmek ve doğru yolda sabit tutmak gayesiyle insanlara inanıp itaat ettikleri iyi kul oldukları takdirde cennetiyle müjdeler, inanmaz, isyan ederlerse cehennemle ve azabıyla tehdit eder.

Va'd insanın ümit duygusuna, vaîdde korku duygusuna hitap etmektedir. İnsan, yaratılışı gereği çelişkili bir dizi duyguyla doludur. Korku ve ümit, bu duyguların en belirgin örnekleridir ve insanın iç dünyasını saran zıt kavramlardır.⁷⁹⁷ İnsanın sahip olduğu ilk duygular genellikle bunlardır. Doğası gereği insan ruhu hem korku hem de ümit barındırır. Yeni doğan bir çocuk, bu iki potansiyelle dünyaya gelir hem karanlıktan korkar hem de yalnızlıktan emin olmak ister. Annesinin veya tanıdık kimselerin kucağında dinlenmek ister.⁷⁹⁸ Bu duygular insanı belli bir istikamete yöneltmesinde ve kendisine çekidüzen vermesinde önemli etki yapmaktadır. İnsan ölümden acizlikten, çile ve ızdırap çekmekten, hayatta başarılı olamamaktan korkar.

⁷⁹⁵Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 7/128.

⁷⁹⁶İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/52-53.

⁷⁹⁷Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 141.

⁷⁹⁸Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, 141.

Diğer taraftan insan sağlam ve kuvvetli olarak yaşamak, hayatta başarılı olmak, zengin olmak ve makam sahibi olmak ister. İşte insan tabiatında var olan çelişkili bu duygular insana yön verir. Kişi, korktuğu kadar ve korktuğu biçimde, ümit ettiği kadar ve ümit ettiği şekilde hayatını şekillendirir; dolayısıyla davranışlarını bu iki duygu çerçevesinde düzenler. Ümit, korkuyu dengelemeye yardımcı olur.⁷⁹⁹ Ümit korkuyu dengeler. Ümit olmasaydı korku insan hayatına hâkim olurdu.⁸⁰⁰

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok ayeti, insanın bu duygularına doğrudan hitap ederek onları harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Korkulacak olanın kim olduğu ve hangi yönleri ümit bağlanması gerektiği açıkça belirtilerek insanın uyarılması hedeflenmiştir. “İşte o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur İnanmışsanız onlardan korkmayın. Benden korkun”.⁸⁰¹

İnsan ancak Allah’tan (c.c.) korkmalıdır. Çünkü öldüren, dirilten, rızık veren ve bütün işlerin olmasını sağlayan yanlı Allah’dır.(c.c.)⁸⁰² Allah (c.c.), rızasının olmayışı,⁸⁰³ gazabı,⁸⁰⁴ Allah (c.c.) ve Resulünün harbi⁸⁰⁵ ile dünya ve ahirette cezalandırmakla⁸⁰⁶ ve daha pek çok şekilde insanları korkutur. Bunlara karşılık rızası⁸⁰⁷ ile rahmet ve mağfiretiyle,⁸⁰⁸ dünyevi ve uhrevi mükâfatlandırma⁸⁰⁹ ile ümit verir.

Eğitimcilerin başvurduğu “ceza ve mükâfat” prensibini Kur’ân-ı Kerîm daha çok cennet ve cehennem tasvirleriyle ifade etmiştir. İnsanların anlayabilecekleri şekilde tasvirler yapılarak insanlar uyarılmak istenmiştir. Allah (c.c.) kendi azabından, kahrından ve cehenneminden korkulmasını,⁸¹⁰ lütfuna, rahmetine, affına ve cennetine sığınılmasını istemektedir.⁸¹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de ümidin kaynağı olan “cemal” sıfatlarıyla endişenin kaynağı olan “celal” sıfatları genellikle yan yana zikredilmiştir.⁸¹²

Cennet ve cehennem tasvirlerinin yapıldığı surelerin çoğu Mekke’de nazil olmuştur. Bu sahnelerin o kadar çok zikredilmesinin hikmeti elbette büyüktür. İmanın şartlarından birisi de ahiret âleminin varlığına inanmaktır. Kur’ân-ı Kerîm öldükten sonra dirilmeyi, cennet

⁷⁹⁹Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1987), 103-104.

⁸⁰⁰M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri* (İstanbul: M.Ü.İ. Vakfı Yayınları, 1989), 56.

⁸⁰¹*Kur’an- Kerim Meali*, Âl-i İmrân, 3/175.

⁸⁰²Muhammed Hamidullah, *İslam’da Devlet İdaresi*, çev. Kemal Kuşçu (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), 96..

⁸⁰³el-Hadîd 57/16..

⁸⁰⁴en-Nûr 24/14-17.

⁸⁰⁵el-Bakara 2/278-279.

⁸⁰⁶et-Tevbe 9/39;el-Furkân 68/69.

⁸⁰⁷el-Fecir 89/28.

⁸⁰⁸ez-Zümer 39/53.

⁸⁰⁹el-En’âm 6/49.

⁸¹⁰et-Tevbe 9/13;el-Mâide 5/13;en-Neml 16/50;el-Bakara 2/24,196.

⁸¹¹en-Nûr 24/52; el-İnsân 76/13-21;Âl-i İmrân 3/145.

⁸¹²el-Enbiyâ 21/90;es-Secde33/6;el-Bakara 2/218;ez-Zümer 3/53; Sâd 38/65.

nimetlerinin çokluğu ve cehennem azabının dehşeti, bu ayetlerde canlı bir şekilde tasvir edilerek insanın düşünmesini sağlamaktadır. Hatta bu ayetler okunduğunda, kişi sanki bunları bizzat yaşayarak izliyormuş gibi bir izlenim edinebilir. Ölüm, öldükten sonra dirilme, cennet nimeti, cehennem azabı, ateş dolu cehennem vardır. Orada ne iltimas ne de hassas adalet terazisinde kıl kadar bir yanılma vardır.⁸¹³ “*Zerre kadar hayır işleyen mükâfatını, zerre kadar şer işleyen de cezasını görür*”.⁸¹⁴

Va’d ve vaîdin gayesi insanı hidayete erdirmektir. Kur’ân-ı Kerîm ceza ve mükâfattan, cennet ve cehennemden bahsetmekle insanın korku ve ümit duygularına dokunarak onu, yeryüzünün korkularından geçici nimetlerine aşırı düşkünlükten koruyarak Allah’ın (c.c.) gazabı ve cehennem azabından, Allah’ın (c.c.) rahmet ve cennet nimetine erişirmeyi amaçlar, dünya ve ahiret saadetini temin etmeye çalışır. Yukarıda da değindiğimiz gibi va’d ve vaîd daima yan yana zikredilir, cennet ve cehennem tasvirleri yan yana yapılır:

Bunlar Adn cennetine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler, elbiseleri de ipektir. Derler ki bizden üzüntüyü gideren Allah’a (c.c.) hamdolsun”.⁸¹⁵ “İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı biraz olsun hafifletilmez. İşte biz küfrünü sürdüren her nankörü böyle cezalandırırız.”⁸¹⁶

İşte karşılıklı iki tablo, birinde güven, rahatlık ve huzur, diğesinde ise çile, ızdırap ve ümitsizlik. İşte bunları duyan, bunları okuyan insan iki hayat arasında tercih yapmak durumundadır. Cezanın Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş iki ayette geçmesine karşılık mükâfat yüz atmış yerde geçmektedir. Bu Kur’ân-ı Kerîm’in cezalandırmaktan ziyade mükâfatlandırmayı öngören bir mesaja sahip olduğunu gösterir.⁸¹⁷ “*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır*”.⁸¹⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de bazen ceza, bazen de mükâfat önce zikredilmektedir. Önce korku sonra ümit verilmesi konusunda Gazali şöyle söylemektedir:

Dikkat et ki, Resulullah halkı nasıl korku kamçısı, ümit gemiyle Allah’a (c.c.) doğru sevk ediyor? Zira onları evvela korku kamçısıyla şevketti sonra bu korku onları normal hudutların dışına çıkarıp ümitsizliğe düşürdüğü zaman Resulullah onları ümit ilacıyla tedavi etti. Onları normal hududuna çevirdi.⁸¹⁹

Teşvik ve sakındırma yoluyla insan davranışları ve duyguları üzerinde kontrol sağlamak ve bu iki duygu arasında bir denge kurmak esastır. Sadece korkuya kapılmak ve ümitten uzaklaşmak, uygun bir yaklaşım değildir. Bu nedenle günah işleyen bireylerin Allah’ın rahmetinden umutsuzluğa düşmeleri kesinlikle yasaklanmıştır: “*Ey günah işlemekle nefislerine*

⁸¹³Seyyid Kutub, *Kur’an’da Kıyamet Sahneleri*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Hilal Yayınları, ts.), 15..

⁸¹⁴el-Zilzâl 99/7-8.

⁸¹⁵el-Fâtır 35/33-34.

⁸¹⁶el-Fâtır 35-36.

⁸¹⁷Mehmet Emin Ay, “Kur’an-ı Kerim’de Disiplin, Ceza ve Mükafat”, *Bursa U.Ü.İ.F Dergisi* 19 (1993), 254.

⁸¹⁸el-Â’râf7/156.

⁸¹⁹Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn*, 4/313.

*karşı haddi aşmış kullarım, Allah'ın (c.c.) rahmetinden ümit kesmeyiniz. Çünkü Allah (c.c.) bütün günahları bağışlar.*⁸²⁰

Yahudiler ve Hristiyanlar Allah'ın (c.c.) oğulları ve sevgilileri⁸²¹ olduklarını dolayısıyla Allah'ın (c.c.) çok az bir süre dışında azab etmeyeceğini⁸²² söyleyerek imandan kaçınmışlardır. Allah'ın (c.c.) rahmetinden son derece emin olmak, önce emirler, sonra nehiylerde gevşekliğe yol açar.

Sünneti terk, farzı terke; mekruhu işlemek de haramı işlemeye sevk eder. Tabiatıyla iman da bundan zarar görür. Mü'mine yakışan korku ve ümit arasında bulunmasıdır. Yani hem Allah'ın (c.c.) azabından ve azametinden korkmak, gurura kapılmamak hem de Allah'ın (c.c.) rahmetini beklemek, hata karşısında onun bağışlamasından ümit kesmemektir. Çünkü ümit kesmek küfre götürür.⁸²³ O gün kimse kimsenin günahını çekmez⁸²⁴ ve kimsenin, kimseye faydası olmaz.⁸²⁵ Böylece Allah'ın (c.c.) va'd i gerçekleşmiş olur: “cennetlikler, cehennemliklere: Biz Rabbimizin va'd ettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size va'd ettiğini gerçek buldunuz mu? Diye seslenirler. Onlar da evet derler”.⁸²⁶

3.1.1.2. Vaîdin fert üzerindeki ruhi etkisi

Korku, pişmanlık ve içsel muhasebe ve tehdit içeren ayetler, insan ruhunda korku ve pişmanlık gibi duygular uyandırabilir. Bu tehditler, Allah'ın (c.c.) adaletini yansıtır ve insanın yanlışlarını fark etmesini sağlar. Allah'ın (c.c.) adaletini hatırlamak, insanı yanlışlarından pişmanlık duymaya ve tövbe etmeye yönlendirir. Kur'ân-ı Kerîm'deki tehditler, kişinin içsel muhasebe yapmasına, hatalarını fark edip düzeltmesine vesile olur. Bu korku, sağlıklı bir iç disiplin oluşturarak, bireyi daha dikkatli bir hayat sürmeye iter. Râgıb el-İsfahânî “el-Müfredat” adlı eserinde, “Allah'ın(c.c.) tehditlerinin insan ruhuna olan etkisi incelenmiştir. Tehditler, insanın iç dünyasında bir tür muhasebe yapma eğilimi uyandırır.”⁸²⁷ İbn Kesir ise Tefsirinde, “Allah'ın(c.c.) tehditlerinin, insanların ruhunda bir korku uyandırdığını, bu korkunun insanları tövbe ve istiğfara yönlendirdiğini belirtir. Allah'ın(c.c.) tehdidi, ruhen arınma ihtiyacını hatırlatır ve günahlardan uzaklaşma isteğini güçlendirir. Bu sayede insan, manevi olarak kendini kontrol altında tutmaya çalışır” demektedir.

⁸²⁰ez-Zümer 39/53.

⁸²¹Maide 5/18.

⁸²²el-Bakara 2/80.

⁸²³Yûsuf12/87.

⁸²⁴el-En'âm 6/164.

⁸²⁵Abese 80/34-37.

⁸²⁶el-A'râf 7/44.

⁸²⁷İsfahânî, el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, 203.

İnsan psikolojisi süslü ifadelerden ve renkli örneklerden çok hoşlanmaktadır. Vicdana ve hisse yapılan hitap, akıl ve mantığa yapılan hitaptan daha tesirlidir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm akli metottan çok, hissi metotları kullanmış, vicdanlara hitabetmiş ve kısa zamanda gayesine ulaşmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, akılla kavranabilecek manaları, misallerle, tasvirlerle ve canlı birtakım varlıklar ile hadiseler haline getirerek anlatır. Bu yolla insanların düşünmesini ve ikna edilmesini hedef almıştır. Akla hitap eden mücerret manalar insanların zihinlerinde pek fazla yer etmezler. Hâlbuki duyular yoluyla elde edilen bilgiler insanların kafasına ve gönlüne daha iyi yerleşmektedir. Allah'a (c.c.) inananlara va'd edilen cenneti Kur'ân-ı Kerîm şöyle tasvir eder.

Onlar ahirette mücevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde karşılıklı ve yaslanmış olarak otururlar. Ebedi tazeliğe ermiş gençler, main şarabından doldurulmuş kadehler, kâseler ve ibriklerle onların; etrafında divan dururlar. İçtiklerinden başları dönmez ve sarhoş da olmazlar. Dünyada yapmış oldukları iyi amellere bir karşılık olmak üzere arzu ettikleri her meyve, canlarının çektiği her çeşit kuş eti, ipek zemin üzerine yerleştirilmiş inciden heykeller gibi, berrak iri gözlü, şahin bakışlı huriler onların emrindedir.⁸²⁸

Bu ayetlerde de insanın çeşitli arzularına, zevk ve estetik anlayışına hitap edildiği görülmektedir. Dünya saraylarının en ihtişamlılarında dahi görülmeyecek müstesna sahneler canlandırılarak, insanın hizmetine sunulacağı va'd edilmektedir. Çoğu zaman duygularının etkisinde kalan insan dünyanın çileli hayatından sonra, tasvir edilen bu muhteşem yaşantıya kavuşmayı her halde arzu edecektir.⁸²⁹

Peygamberimizde (s.a.v.) bu metodu çok kullanmıştır. Cennet nimetlerini ve güzelliklerini ashabına tasvir etmiştir.⁸³⁰

İnkârcılara va'd edilen cehennemi ve azabının korkunçluğunu, ayet-i kerimeler çok açık ve canlı bir şekilde insanların dikkatine sunar:

Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü bir akıbettir o. Oraya atıldıkları zaman onun öfkeli homurtusunu işitirler, o kaynıyor az daha öfkeden patlayacak; her topluluk içine atıldıkça onun bekçileri sorar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar da derler ki: Bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık.⁸³¹

Burada insan, tüyler ürpertici sahne karşısındadır. Cehennem, canlı bir varlık gibi, kin ve öfkeden kudurmaktadır. İnkârcılara karşı homurdanışı, avını parçalayan bir canavar gibi dehşet saçmaktadır. Düşünen insan böyle bir sonuçla karşılaşmak istemez. Veya böyle bir felaketle karşılaşmamak için inkârcılıktan vazgeçer. Kur'ân-ı Kerîm'de, kıyamet sahneleri de

⁸²⁸Vâkıa 56/15-24.

⁸²⁹Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/398-400.

⁸³⁰Müslim, *el-Cami'u's-Sahih*, "Sıfatü'l Cenne", 4/2178.

⁸³¹Mülk 67/6-9.

insana son derece korku ve ürperti verir. “Gök yarıldığı zaman, yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman, denizler kaynaştığı zaman, kabirlerin içi dışa çıktığı zaman, insanoğlu ne yaptığını ve ne yapmadığını görür”.⁸³²

İnsanın fitratında ebedi kalma yok olmama duygusu vardır. Şeytan da Âdem (a.s) ve Havva’yı bu zayıf noktalarından yakalayarak yasak ağaçtan yemelerini sağlamıştır. Kur’ân-ı Kerîm insanın bu duygusuna hitap ederek bu dünyanın gelip geçici olduğunu, mutlaka son bulacağını ve dönüşün Allah (c.c.) olacağını inananların cennette, inanmayanların da Cehennemde ebedi kalacağını haber vermiştir. Bununla da insanın sahte kıymetler ve sahte emeller peşinde koşmaması ve daima ahireti ümit etmesi amaçlanmıştır.

3.1.2. Vaîd Kavramının İnsan Psikoloji ve Ahlaki Üzerindeki Etkisi

Vaîd terimi, yalnızca bir tehdit unsuru olarak değil, aynı zamanda insan psikolojisi üzerinde etkili bir faktör olarak da değerlendirilebilir. Kur'an ve İslam tefsirlerinde vaîd kavramıyla, insanların kötü davranışlarının sonuçlarına vurgu yapılırken, bu tehditlerin, bireylerin doğru davranışları seçmesinde ve kötü eylemlerden sakınmasında etkili olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Korku ve cesaret unsurlarını bir araya getirerek insanın içsel dengesi üzerinde derin bir etki yaratmayı hedefler. Müfessir ve hukukçu olan İbn Aşûr, vaîdin insanlar üzerindeki psikolojik etkilerini değerlendirirken, ceza uygulamalarının toplumda genel bir korku ve tereddüt oluşturduğunu belirtir. Bu korkunun, bireylerin ahlaki davranışlarını olumlu yönde etkileyebileceğini ifade eder. Vaîdin, insanlarda yasaların korkusunu ve toplumsal normlara uyma ihtiyacını artırarak, bireyleri daha dikkatli ve sorumluluk sahibi bir yaşam sürmeye yönlendirdiğini savunur.⁸³³

Diğer bir önemli müfessir olan el-Cessas, vaîdin bireylerin ahlaki gelişimine yaptığı katkılara dikkat çeker. O, cezanın sadece bir yaptırım olmadığını, aynı zamanda bireylerin psikolojik durumunu iyileştiren bir unsura dönüşebileceğini ileri sürer. Vaîdin, insanların içsel çatışmalarını ve etik ikilemlerini çözmelerine yardımcı olduğunu, bu sayede bireylerin ahlaki değerlerini pekiştirdiğini vurgular.⁸³⁴

İslam ahlakı çerçevesinde “vaîd”, ahlaki sorumluluk ve hesap verme bilinci ile ilişkilidir. Bu anlayış, bireyleri ahiret ve dünyadaki sorumlulukları ile doğru yolda kalmaya yönlendirir. Tehditlerin, bireyi doğru davranışlar benimsemeye teşvik etmesi, İslam ahlakının

⁸³²el-İnfitâr 82/1-5;el-Hac, 22/1-2;et-Tekvîr 81/1-13;el-İnşikâk, 84/1-5.

⁸³³Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnusî, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr mine't-Tefsîr* (Tunus: İdaretü't Tıbaati'l Müniriyye, 1984), 1/150.

⁸³⁴Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/203-205.

temellerine dayanan bir pedagojik yaklaşımdır.⁸³⁵ Bu durum, vaîd kelimesinin sadece bir tehdit değil, aynı zamanda ahlaki bir uyarı ve düşünsel bir yönlendirme olarak algılanmasını sağlar.⁸³⁶

Kur'an'da yer alan tehdit unsurları, insanların eylemlerini düşünerek ve bilinçli bir şekilde yönlendirmelerine yardımcı olma amacı taşır. Müslümanlar, Allah'a (c.c.) karşı sahip oldukları sorumluluğun farkında olarak, günahlardan kaçınmak için O'nun va'd ettiği cezaları dikkate alırlar. Bu perspektif, vaîd kavramını, Allah'ın (c.c.) adalet ve merhametinin bir ifadesi olarak anlamlandırmanın önemli bir yoludur.

İbn Teymiyye ise vaîdin, ahlaki düzenin tesisinde bir araç olarak kullanıldığını belirtir. Ona göre, Kur'ân-ı Kerîm'in inkârcılara ve münafıklara yönelik tehdit içeren va'dleri, toplumda adaletin ve güvenliğin sağlanmasına dair bir tedbir niteliğindedir.⁸³⁷ Bu bağlamda, İbn Teymiyye dikkate alındığında Allah'ın (c.c.) va'dlerinin, sosyal düzenin korunması açısından kritik bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ulema, vaîd kavramının, Allah'ın (c.c.) adalet ve merhamet arasında bir dengeyi ifade ettiğini de vurgulamışlardır. Bu çerçevede Râgıb el-İsfahânî, vaîdin, Allah'ın (c.c.) adaletinin bir gereği olmasının yanı sıra, aynı zamanda merhamet taşıdığını belirtir. Bu sebeple ona göre Allah (c.c.), kullarını azap va'dleriyle uyararak onların iyilik yoluna yönelmelerini teşvik etmiştir.⁸³⁸ Fahrüddin er-Râzî ise vaîd kavramının Allah'ın (c.c.) kullarına olan rahmetinin bir yansıması olduğunu ifade etmiştir.⁸³⁹ Allah, insanları kötü fiillerden sakındırarak, onlara iyilik yapma imkânı sunmuş ve bu yolla insanların ahlaklı olmalarını salık vermiştir.

Vaîd kelimesinin anlam yapısı göz önüne alındığında, insanlara yönelik bir tehdit ve uyarı niteliğindeki işlevinin öncelendiği görülecektir. Bu kavram, Kur'an tefsirlerinde bireylerin davranışlarını kontrol etmek ve sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, Râzî'nin vaîd kelimesini bireyleri kötülüklerden uzaklaştıran bir araç olarak tanımlaması, bu kelimenin ilahi adaletin bir tezahürü olduğunu savunması, bu kavramın insanları kötü davranışlardan uzak tutma etkisini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Onun tefsirine göre, vaîd kelimesinin içerdiği tehdit ve uyarılar, kişilerin ahlaki sorumluluk hissetmelerini sağlamakta ve Allah'ın (c.c.) emirlerine karşı duyarlılığı artırarak bireyleri doğru yola sevk etmeyi amaçlamaktadır.⁸⁴⁰

⁸³⁵Abdurrahman Atçıl, *İslam Ahlakı ve İnsan Davranışları* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2018), 67-89.

⁸³⁶İsmail Cerrahoğlu, *İslam Ahlakı* (İstanbul: Düşünce Yayınları, 2015), 23-24.

⁸³⁷Ebü'l Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselam el-Harrani İbn Teymiyye, *Mecmuu Fetava* (Riyad: Darü'l-Asıma, 1984), 10/100.

⁸³⁸İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, 651.

⁸³⁹Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15/211.

⁸⁴⁰Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 5/350.

vaîd kavramı, Kur'an'da günah işleyenlere yönelik uyarıları ve bu kişileri doğru yola yönlendirme çabalarını ifade eder. İbn Manzûr, Zemahşerî, Gazâlî, Taşköprülüzâde ve Râzî gibi önemli âlimler, bu kavramı yukarıda ifadesini bulduğu şekillerde değişik açılardan ele almış ve bireyleri ahlaki yönden eğitime, hukuki açıdan ise toplumsal huzuru sağlama katkısını aktarmışlardır. Tefsirler aracılığıyla bu tür kavramların derinlemesine incelenmesi, İslam'ın etik ve hukuki öğretilerinin anlaşılması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu öğretilerin İslam toplumunu değiştirip dönüştürmesine katkısı da göz ardı edilmemelidir.

3.1.3. Vaîdin Toplum Üzerindeki Etkileri

Kur'ân-ı Kerîm'deki va'd (وعد) ve vaîd (وعيد) kavramları, bireysel olduğu kadar toplumsal yaşama da derinlemesine etkiler bırakır. Bu kavramlar, toplumu doğru yolda tutma, adaleti sağlama, insanları birbirine yaklaştırma ve ahlaki değerlere bağlı kılma gibi amaçlar taşır. Tefsir kaynaklarına göre va'd ve vaîd, İslam toplumunda dengeleyici ve yönlendirici bir güç oluşturarak toplumsal ahlakı korur.

Va'd (وعد) kavramının toplum üzerindeki etkileri;

a. Toplumsal dayanışma ve iyilik yapma kültürü,

Kur'ân-ı Kerîm'de müminlere cennet, rahmet ve iyilik va'd edilmesi, toplumda dayanışma, yardımlaşma ve iyilik yapma duygularını güçlendirir. Bu va'dler, insanların karşılıksız olarak birbirine yardım etmeye, fakirlere, yetimlere ve düşkünlere el uzatmaya teşvik eder. Böylece toplumsal bağlar kuvvetlenir ve güven ortamı oluşur. Fahreddin er-Razî'nin "Tefsir-i Kebir" adlı eserinde, *"Allah'ın(c.c.) cennet va'dlerinin toplumda olumlu bir etki oluşturduğu ve insanları iyilik yapmaya teşvik ettiği açıklanır. Bu teşvik, toplumsal dayanışmanın temelini atar"*.⁸⁴¹

b. Adalet ve ahlaki değerlerin güçlenmesi,

Kur'ân-ı Kerîm'de iyilik yapanların ödüllendirileceği va'd edilerek toplumsal adaletin ve ahlaki değerlerin güçlenmesi hedeflenir. İnsanlar, bu va'dler doğrultusunda birbirine karşı daha dürüst ve adaletli davranmaya yönelir. Va'dler, toplumun ahlaki temellerini güçlendirir; güven, saygı ve sadakat gibi değerleri ön plana çıkarır. Taberî'nin "Câmiu'l Beyan" adlı tefsirinde, *"Allah'ın (c.c.)iyilik yapanları ödüllendirme va'dlerinin, toplum içinde ahlaki davranışları teşvik ettiği ve insanların adalete daha çok yöneldiği vurgulanır"*.⁸⁴²

⁸⁴¹Râzî, *Meîâtîhu'l-Gayb*, 7/128.

⁸⁴²Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 9/230.

c. Güven ve huzur ortamı sağlama,

Va'dler, toplumda güven ve huzur duygusunun oluşmasına katkıda bulunur. Allah'ın (c.c.) rahmet va'dleri, toplumun geleceğe güvenle bakmasına, zorluklar karşısında sabırlı ve metin olmasına yardımcı olur. Bu güven ve huzur, toplumu bir arada tutan bir bağ olarak işlev görür. Elmalılı Hamdi Yazır'ın *"Hak Dini Kur'an-ı Kerim Dili"* tefsirinde, *"Allah'ın (c.c.) va'dlerinin toplumda bir huzur ve güven iklimi oluşturduğu ve insanların iyilik yapmaya teşvik edildiği"* belirtilir.⁸⁴³

Va'id (وعيد) kavramının toplum üzerindeki etkileri;

a. Toplumsal kötülükleri engelleme ve caydırıcılık,

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) zulmedenleri, haksızlık yapanları ve kötü davranışlarda bulunanları tehdit etmesi, toplumsal kötülüklerin ve adaletsizliklerin engellenmesine yardımcı olur. Allah'ın (c.c.) ceza va'di, toplumdaki suç işleme ve kötülük yapma oranlarını azaltıcı bir etki taşır. Bu tehditler, özellikle haksız kazanç, zulüm ve yolsuzluk gibi toplum düzenini bozan eylemlerden kaçınmaya teşvik eder. Kurtûbî'nin *"el-Câmiu li-Ahkami'l-Kur'an-ı Kerim"* adlı tefsirinde, *"Allah'ın(c.c.) tehditlerinin insanları kötülüklerden uzaklaştırmak ve toplumsal düzeni sağlamak adına etkili olduğu açıklanır. Özellikle haksızlık ve zulmün, bu tehditler sayesinde azaltıldığı"* belirtilir.⁸⁴⁴

b. Adaletin ve hukukun korunması,

Va'id kavramı, toplumda adaletin tesis edilmesine katkı sağlar. Allah'ın (c.c.) zâlimleri ve haksızlık yapanları cezalandıracağına dair tehditleri, adil bir toplumsal düzenin korunmasına destek olur. Bu tehditler, toplumu yöneten kişilerin ve bireylerin, hak ve adalet ölçülerine riayet etmesine yardımcı olur. İbn Kesir'in tefsirinde, *"Allah'ın(c.c.) zâlimlere yönelik tehditlerinin adaletin korunmasında nasıl bir rol oynadığı detaylı bir şekilde anlatılır. İbn Kesir, bu tehdidin adaletin sağlanması için önemli bir caydırıcı olduğunu"* vurgular.⁸⁴⁵

c. Toplumsal Disiplin ve İçsel Denetim,

Allah'ın (c.c.) tehditleri, toplumda disiplin duygusunu kuvvetlendirir. İnsanlar, yaptıkları eylemlerin hesabını vereceklerini bildikleri için, kötü davranışlardan uzak durmaya çalışır ve toplum içinde sorumluluk sahibi bir birey olarak hareket ederler. Bu, toplumsal düzenin korunması için önemli bir etkidir. Râgıb el-İsfahânî'nin *"el-Müfredat"* adlı eserinde,

⁸⁴³Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3946.

⁸⁴⁴Kurtûbî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 5/190.

⁸⁴⁵İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/87-88.

“Allah’ın(c.c.) tehditlerinin insanları içsel bir denetim mekanizmasına yönelttiği, dolayısıyla toplumsal disiplini sağladığı ifade” edilir.⁸⁴⁶

Va’d ve vaîd dengesinin toplum üzerindeki etkisi

a. Toplumsal denge ve güvenlik,

Kur’ân-ı Kerîm’de va’d ve tehditlerin dengeli kullanımı, toplumda bir güvenlik ve huzur ortamı sağlar. Bu denge, insanların hem iyilik yapmaya teşvik edilmesini hem de kötülüklerden sakındırılmasını sağlar. Va’dler ile insanları iyiliğe yönlendiren Kur’ân-ı Kerîm, tehditler ile de toplumda kötülüğü azaltmayı amaçlar. Bu iki kavramın dengesi, toplumda güven ortamını güçlendirir. Taberî, *Câmiu’l Beyan* adlı tefsirinde, “va’d ve tehditlerin dengeli olarak sunulmasının toplumsal barış ve huzur açısından önemli olduğunu ifade eder. Toplumda güvenliği sağlayan bu denge, sosyal düzenin korunmasına katkıda bulunur.”⁸⁴⁷

b. Sosyal adalet ve eşitlik,

Va’d ve vaîd kavramları, toplumda sosyal adaletin korunmasına ve eşitlik ilkesinin güçlenmesine katkıda bulunur. Kur’ân-ı Kerîm, toplumsal düzenin sağlanması için hem ödüllendirici va’dler hem de caydırıcı tehditler kullanır. Bu denge, toplumda adaletsizliklerin azalmasını sağlar ve toplumsal barışın sürmesine katkı sağlar.

Ahret inancı olan kimse bilir ki, bu dünya, ahretin tarlasıdır. Ölüm, bir son değil, tam aksine yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Bu nedenle, geleceğe dair ümidi besleyen önemli bir öge, din olmaktadır. Dindar bireyler, hayatın zorluklarına karşı daha güçlü bir dayanma gücü hissederler. Bu dünyadaki hayat, ölümle son bulmayacak, ölüm sadece daha iyi bir hayat olan geleceğe ait sadece bir geçiş olacaktır. Bu husus Allah’ın (c.c.) kanunlarına itaat ve doğru ameller vasıtasıyla Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak için sürekli bir çabaya olan ihtiyacı belirtir. Allah’ın (c.c.) gazabından, kıyamet ve cehennemden korkan insan bu korkunç durumla karşılaşmaması için inanacak ve Allah’ın (c.c.) emirlerini yerine getirmeye çalışacaktır. Allah’a (c.c.) şirk koştuktan, onun emirlerini çiğnemekten, ibadetlerini eksik yapmaktan çekinecektir.

Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de ancak kendisinden korkulması gerektiğini ve dolayısıyla kendisine ibadet ve itaat edilmesi gerektiğini bildirmektedir:

⁸⁴⁶İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân*, 205.

⁸⁴⁷Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 10/250-251.

Bugün kâfirler dininizi söndürmekken ümitlerini kestiler, artık onlardan korkmayın, yalnız benden korkun...”⁸⁴⁸ Allah’tan(c.c.)korkan insan, ancak O’na karşı gelmekten, onun emirlerini çiğnemekten sakınabilir: “Sen ancak Kur’ân-ı Kerîm’e tabi olan onunla amel eden ve görmediği Rahman’a korku besleyen kimseyi sakındırırsın.”⁸⁴⁹

Allah’tan (c.c.) korkan insan davranışlarını ona göre ayarlayacaktır. Onun sevmediği şeyleri yapmayacak, sevdiği, yapılmasını istediği şeyleri de yapacaktır. Allah’ın (c.c.) affını, mağfiretini, cennetini ve rızasını ümit eden insan Allah’a (c.c.) layık bir kul, Peygambere layık bir ümmet olmaya çalışacaktır. İşlemiş olduğu günahlara bakarak “Artık ben Allah’ın kötü kulu oldum” düşüncesiyle ümitsizlik içinde kaybolmak yerine, bu yeni umut ve inançla Rabbine daha yakınlaşmayı, O’nun emirlerine uymayı ve yasaklarından kaçınmayı hedeflerler. İnsan, gelecek hayalleri ve umutlarıyla yaşamını sürdürmektedir. Ancak bu umutlar sarsılan bir kişi, dünyanın getirdiği zorluklar altında varlığını devam ettirmekte güçlük çeker; bu durumda ya çevresine zarar verir ya da intihar etmeyi düşünebilir. Hâlbuki Yüce Allah (c.c.)Mü’minin hiçbir zaman ümidini yitirmemesini,⁸⁵⁰ ancak kâfirlerin kendisinin rahmetinden ümit beklemediğini bildirmektedir.⁸⁵¹ Buna bağlı olarak, insanlara umut aşılayarak geleceğe güvenle bakmalarını öğütler. Tövbe edenlere de çeşitli müjdeler sunar: “Onların hareketlerinin karşılığı Rablerinden bağışlanma ve içlerinden ırmaklar akan, temelli kalacakları cennetlerdir. Böyle yapıp davrananların mükâfatı ne büyüktür.”⁸⁵²

Rabbimiz, samimiyetle tövbe edenlerin bu bırakılan hatalarından dolayı affedileceğini ve ödüllendirileceğini belirtir. Bu şekilde hareket edenler, yarınları hakkında güven içerisinde olacaklarını ve kaybettikleri ümitlerini yeniden kazanmalarının mümkün olacağını açıkça ifade eder. Rabbimizin bu tür bir mükâfata ulaşmak, insana hayat bağlayıcı bir sevinç ve mutluluk getirir. Dolayısıyla, Allah’ın insan yaşamındaki rolü son derece büyüktür. Bu inanç içerisinde olan insan her an Allah’tan (c.c.) korkarak ve rahmetini ümit ederek Allah’ın (c.c.) ipine daha sıkı sarılacak, emirlere muhalefet etmekten sakınacak ve İslam’ı daha güzel yaşamaya çalışacak.

Her fert kendisini böyle düzeltince, toplum da fertlerden meydana geldiğine göre o da kendisini düzeltmiş olacaktır. Müslüman kendi hayatını İslam’a göre ayarlamakla kalmayacak İslamî bir çevre oluşturmaya çalışacaktır. Böylelikle toplum da ıslahlanmış ve İslamileşmiş olacaktır. Kur’ân-ı Kerîm Allah’a (c.c.) iman edip salih amellerde bulunan, bolluk ve darlıkta Allah (c.c.) için sarf eden, sadakalar veren, öfkelerini yenen, insanların kusurunu affeden,⁸⁵³

⁸⁴⁸el-Mâide 5/3.

⁸⁴⁹Yâsîn 36/11.

⁸⁵⁰ez-Zümer 39/53.

⁸⁵¹Yûsuf 12/87.

⁸⁵²Âl-i İmrân 3/136.

⁸⁵³Al-i İman 3/134.

doğruluk üzere olan, büyük günahlardan sakınan,⁸⁵⁴ haksızlık ve zulüm yapmayan insanların cennet ve rıza-i bari ile mükâfatlandırılacaklarını bildirmektedir. Büyüklük taslayan, bozgunculuk yapan haksızlık ve zulüm yapan, günah işlemekten çekinmeyen, yoksulu doyurmayan, yetimi itip kakan, zekâtını vermeyip mal biriktiren, dünyayı isteyen, Allah’a (c.c.) ve peygambere karşı gelen insanların da cehennemle ve kahrı ilahi ile cezalandırılacaklarını bildirmektedir.

Allah’ın (c.c.) cennetini ümit eden insan da Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bütün güzel hasletlere sahip olmaya çalışacaktır. Sahip olduğu iyi hasletleri değiştirmekten de korkacaktır. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm şöyle tehdit etmektedir. *“Bir topluluk kendi nefislerindeki değişirmedikçe Allah (c.c.) onlara verdiği nimeti değiştirmez.”*⁸⁵⁵

Va’d ve tehdit kavramları, toplumda sosyal, ahlaki ve hukuki düzeni koruma işlevi görür. Kur’ân-ı Kerîm’de va’d ve tehdidin dengeli bir şekilde kullanılması, insanın hem akli hem de ruhi dünyasında olumlu etkiler bırakır. Allah’ın (c.c.) iyilere yönelik va’dleri, toplumda güven, huzur, dayanışma ve ahlaki değerlerin gelişmesine katkıda bulunur. Kötülük yapanlara yönelik tehditler ise toplumda kötülükleri engellemek, adaleti korumak ve sosyal düzeni sağlamak amacıyla caydırıcı bir işlev görür. Va’dler, insanı umutlu, motive ve Allah’a (c.c.) yakın kılarken; tehditler, kişinin kötülüklerden kaçınması, pişmanlık duyması ve içsel denetimini sağlaması için önemli bir uyarı işlevi görür. Tefsir kaynakları, bu iki kavramın toplumda dengenin sağlanmasına ve sosyal barışın korunmasına katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır.

⁸⁵⁴eş-Şuarâ 42/37.

⁸⁵⁵el-Enfâl, 8/53, er-Ra’d, 13/11.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm sadece Araplara ya da herhangi bir millete, topluluğa gelmiş bir kitap, bir rehber değildir. Hatta diyebiliriz ki Kur'ân-ı Kerîm sadece müslümanlara da gelmiş değildir. O'nun hitabı bütün insanlardır. Kur'ân-ı Kerîm, müşrike, Yahudiye, Hıritiyana, Cin'e, Şeytan'a vs hitap etmektedir. Bu nedenle bizim incelediğimiz kavram olan vaîd metoduyla bu söz konusu mahlûkatın akıllarına ve duygularına hitap ederek hidayete davet eder. Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîdler, insanları kötülüklerden uzak tutmaya, doğru yolda kalmaya ve Allah'ın (c.c) emirlerine uymaya davet eden güçlü uyarılardır. Bu tehditler yalnızca korkutma amacı taşımamakta, aynı zamanda bir öğüt ve öğretme işlevi görmektedir. Allah (c.c), insanları doğru yola yönlendirmek, onlara adaleti hatırlatmak ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla bu tehditleri kullanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c) kullarına yönelik vaîd ifadeleri, genellikle inkâr edenlere, isyankârlara ve Allah'ın (c.c) emirlerini ihmal edenlere hitaben yapılmaktadır. Bu vaîdler, Allah'ın (c.c) adaletini, ceza ve ikaz sistemini yansıtır.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu kapsamlı hitap anlayışı, onun evrenselliği ve rehberlik görevini pekiştirmektedir. Müfessirler arasında, bu evrensel hitap ve vaîd kavramının ahlaki gelişim üzerindeki etkisi sıkça vurgulanmaktadır. El-Cassas gibi önemli müfessirler, vaîdin insan psikolojisi üzerindeki etkisini inceleyerek, ceza ve mükâfat sisteminin bireyleri nasıl yönlendirdiğine dair derin analizler sunmaktadır. O, *“Ceza, bireylerin psikolojik durumunu pekiştiren bir unsurdur; vaîd, insanların içsel çatışmalarını çözdükleri bir araç haline gelmektedir”* diyerek bu durumu net bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'deki vahiylerin içeriği, sadece yaptırımlar ve tehditlerle değil, aynı zamanda insanların bilinç düzeyini yükseltici uyarılarla doludur. Vaîdler, okuyucuya veya dinleyiciye anlaması gereken ahlaki değerleri öğretirken, sosyal bir sorumluluk bilinci de aşılamaktadır. Bu açıdan, Sadi ve İbn Haldun gibi düşünürler de bu tehdidin, insanları erdemli bir yaşam sürmeye teşvik eden bir yönü olduğunu dile getirmiştir. Kur'ân, bu bağlamda, ahlakî ve toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik bir araç olarak karşımıza çıkar.

Kur'ân-ı Kerîm'deki vaîd kavramı, yalnızca bir uyarı değil, aynı zamanda bir dönüştürücü etkiye sahip bir öğreti mekanizmasıdır. Bu bağlamda, müslümanların ahlaki değerlerini pekiştirmek ve toplumsal düzeni korumak amacıyla, Vaîd ifadesi, iman ve ahlak arasındaki bağlantıyı derinleştirmektedir. Vaîdler aracılığıyla iletilen mesajlar, bireyleri korkutmakla kalmayıp, onları aynı zamanda ahlaki bir gelişime yönlendirir. Kur'an'ın bu yönü, sosyal ve bireysel sorumluluğu teşvik eden, adalet duygusunu pekiştiren ve insan ilişkilerinde

olumlu bir atmosfer oluşturma amacını taşır. Böylece, vaîdler, Kur'ân-ı Kerîm'in ahlaki ve dini eğitimdeki rolünü güçlendirir, toplumsal düzenin sağlanmasına katkı sunar.

Tefsirlerde de bu vaîdlerin, Allah'ın (c.c) adaletini ve rahmetini hatırlatmak için bir araç olarak kullanıldığı vurgulanır. İnsanları, bireysel ve toplumsal olarak doğru yolda olmaya çağırmak, Kur'ân-ı Kerîm'in en temel amacıdır. Bu vaîdler, bir yandan Allah'ın (c.c) mutlak adaletini ortaya koyarken diğer yandan insanların doğru yolu bulmalarını sağlamak için bir öğretilerdir.

Allah (c.c), Kur'ân-ı Kerîm'deki mesajları, bireylerin ve toplumların ahlaki ve sosyal sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla iletmektedir. Bu doğrultuda, tefsirlerde sıkça dile getirilen bir nokta, vaîdlerin, insanların bireysel ve toplumsal davranışlarını yönlendirmek için etkili birer uyarıcı olduğu yönündedir. Ziya Gökalp, *“Kur'an, insanları doğru yolda olmaya sevk eden bir rehberdir ve vaîdler bu rehberliğin en önemli unsurlarındandır”* diyerek, bu noktayı çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in en temel amaçlarından biri olan insanları doğru yolda olmaya çağırmak, vaîdlerin temel işlevlerinden biridir. Vaîdler, müminlere yalnızca korkutma değil, aynı zamanda yönlendirme mesajları da vermektedir. Bu noktada, Kur'an'ın “insanların doğru yolu bulmalarını sağlamak için bir öğretilerdir” ifadesi, vaîdlerin eğitici yönünü vurgulamaktadır. İslâm düşünürü İbn Rüşd de *“Vaîdler, şahısların dünya ve ahiret mutluluğu için gerekli olan doğru davranışları benimsemelerine yardımcı olur”* diyerek bu eğitimsel yönü güçlendirmektedir.

Ayrıca, Kur'an'da yer alan tehditlerin, bireylerin ibret alması ve hidayet bulması için önemli mesajlar taşıdığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, vaîdlerin sadece korkutucu unsurlar olarak algılanmaması gerektiği, aksine insanların hidayetlerine vesile olacak derin bir bilgi ve hikmet içermektedir. Dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerîm'in sunduğu bu vahiyler, müminlerin ruh hallerini ve toplumsal dinamiklerini etkileyerek, adalet ve merhamet duygularını pekiştirmektedir. Ayrıca, Tefsirlerin yönlendirmeleri doğrultusunda, vaîdler, kişilerin içsel huzurlarını bulmalarına ve toplumsal barışı sağlamalarına katkıda bulunmaktadır. Zira vaîdler, bir yandan Allah'ın (c.c) mutlak adaletini ortaya koyarken diğer yandan insanların ahlaki sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm insan hayatının her yönüne hitap eden ve insanın Mutluluğu için gerekli temel bilgileri ihtiva eden yüce bir kitaptır. Bu yüzden kendisi rehber edinildiği takdirde insanın ebedi saadetini garanti eder. İnsan için en iyi ve sağlam yol, herhangi bir bireyin ya da toplumun duygularından ziyade fitratın ona yol göstermesidir. İnsan ancak fitratına uyarsa ebedi saadete

ulaşır.

Kur'ân-ı Kerîm ayetleri incelendiğinde, mahlûkatın yaratılışından itibaren, Kur'ân-ı Kerîm'i hayatlarının merkezine alanlara ebedi saadet, huzur ve Allah'ın (c.c) rızası va'd edildiği açıkça görülmektedir. Bu va'din, sadece ahiret hayatıyla sınırlı olmadığını, birçok ayetle desteklenen bir hakikat olduğu ortaya koyulmaktadır. Örneğin, Allah (c.c), *“Kim salih bir iş işlerse, erkek veya kadın, onu biz daha güzel bir yaşamla yaşatacağız”* buyurarak, müminlerin dünya hayatındaki huzurlarının sağlanacağına dair müjde vermektedir. Muhammed Esed, bu ayetin tefsirinde, salih amellerin mümin için hem dünya hem ahiret hayatında bereket getireceğini vurgulamaktadır ve *“Bu ayet, insanın kendi eylemleriyle hayatına olumlu yönler katabileceğinin en somut kanıtıdır”* demektedir.

Müfessirler, Peygamberlere ve salih kullarına, Bedir'de olduğu gibi birçok zafer anında yardım eden Allah'ın (c.c), müminlerin fedakârlıklarını her zaman göz önünde bulundurduğunu belirtmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, Bedir Savaşı hakkında şunları ifade eder: *“O gün, Allah (c.c), müminlerin imanı ve sabrı karşısında onlara yardım etmekte ve düşmanlarını bozguna uğratmaktadır”*. Dolayısıyla, bu zaferler, bir yandan müminlerin inancını pekiştirirken, diğer yandan toplumlarına güç ve cesaret vermektedir. Bu sebeple, hayatlarını Allah'ın (c.c) emirlerine göre şekillendirmiş olanlar, ahirette kendilerine misli misli mükâfatlardan faydalanacaklardır. Vahiy, bu mükâfatların sadece dünya ile sınırlı olmadığını, ahiretteki karşılığının çok daha büyük olduğunu müjdelemektedir. Elmalılı, bu konuda *“Müminlerin, her türlü zorlukta Allah'ın (c.c) yardımını beklemeleri, hem dünyada hem de ahirette karşılaştıkları mükâfatları artırır”* diyerek bu önemi vurgulamaktadır.

İslam, bireylere ve topluma sağladığı bu huzur ve başarı ile ebedi bir saadeti hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, insanlar için ahiret hayatında bekleyen ödüller, onları dünyevi zorluklara karşı dirayetli olmaya teşvik etmek amacı taşımaktadır. Muhammed Esed, bu konuda şöyle demektedir: *“Gerçek anlamda insan, yalnızca maddi ihtiyaçlarıyla değil, manevi değerleriyle de mükâfatlandığında huzura kavuşur”*. Şüphesiz ki, bu teşvikler, ruhsal huzurun ve manevi gelişimin anahtarıdır ve Kur'ân-ı Kerîm, bu temel değerleri öğreterek, toplumsal birliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Tam tersi durumda isyankâr, küfür ehli, müşrik vs. kimselere de azabını, cezasını, intikamını ve cehennemi va'd (va'id) etmiştir. Ad kavminde, Nuh kavminde ve diğer isyankâr, sapık kavimlerin helakı gibi bir takım va'idler dünyada gerçekleşmiş olup, bu tür helaklar insanoğluna bir ikazdır. Cessas, tefsirinde, bu helaklerin birer ibret vesikası olduğunu vurgulayarak, *“Allah'ın (c.c) rahmeti bu tür kavimlere ulaşmadığı zaman, onların helakı kaçınılmaz olur. Bu, hem bir azap hem de diğer insanlara bir ders niteliğindedir”* der. Geçmiş

kavimlerin helakleri, sadece fiziksel yok oluş değil, aynı zamanda inanç ve ahlaki çöküşün de bir göstergesi olarak ele alınmalıdır. Bu durum, insanları Allah’a (c.c) yönelmeye ve O’nun emirlerine itaat etmeye teşvik etmek amacı taşımaktadır.

Elmalılı Hamdi Yazır: “*Her helak, bir uyarı ve ibret vesikasıdır; bu durum, Rabbimizin kudretinin bir tecellisi olarak karşımıza çıkmaktadır*”. Yani, geçmişte yaşanan bu olağanüstü olaylar, günümüzdeki insanlara ders verilmek istendiği için örnek olarak zikredilmiştir. Elmalılı, insanların bu uyarıları dikkate almalarının önemine de dikkat çekerek, “*Tarih boyunca Allah’a (c.c) isyan eden kavimlerin başına gelen olaylar, insanoğluna birer ibret olarak bırakılmıştır*” ifadesini kullanır. Bu bağlamda, her kavmin helakinin ardında, onların sapkınlıkları ve Allah’a (c.c) isyanları bulunmaktadır ve bu uyarılar, insanları Allah’a (c.c) yönelmeye davet etmektedir.

Aynı zamanda bunun da misli ve daha fazlası cehennemde isyankârları beklemektedir. Muhammed Esed, cehennemin varlığını, Allah’ın (c.c) adaletinin bir yansıması olarak görür ve “Cehennem, inkâr edenlerin ve isyan edenlerin tartışmasız ve kaçınılmaz bir sonucudur ve orada karşılaşacakları azap, onların dünyadaki eylemlerine birer karşılıktır” şeklinde ifade eder. Bu nedenle, cehennemin varlığı, sadece bir tehdit değil, aynı zamanda bir adalet anlayışının tezahürü olarak algılanmalıdır. Cessas, bu konuda ayrıca şunları ekler: “*Cehennem, bu dünyadaki yaşamlarının karşılığı olarak, isyankârların beklediği bir azap yeridir ve hepsi kendi eylemlerinin neticelerini orada görecekler*”.

Geçmişte yaşanan kavimlerin helakleri, insanlara verilen önemli derslerdir. Bu ibretler, insanları kendi hayatlarına dair düşünmeye ve ahiret hayatında karşılaşacakları sonuçların daha önemli olduğunu kavramaya sevk etmektedir.

Ancak vaîdlere uğramamak için pek tabiidir ki, Müslümanların salih amel işlemleri, ibadet ve muamelatlarını, Kur’ân-ı Kerîm’i bir çerçevede yapmaları gerekmektedir. Aksi halde Müslümanım deyip de, Müslümanlığımızı günlük yaşantımıza yansıtmazsak, Allah (c.c) muhafaza vaîde mazhar oluruz. “Kişinin ayinesi iştir lafa bakılmaz” aslında bu vecize bundan sonraki kelimelere hacet bırakmıyor.

Sünnetullah gereği vaîdle uyarıldıkları halde sapkın fiil ve davranışlarından dönmeyen bütün toplumlar helak edilmişler. Adeta trafik lambası gibi insanları ikaz edecek bir konumda hayat yollarına dizayn edilmişlerdir.

O halde insanlar (Müslümanlar) “vaîdin” ne olduğunu bilmeli ve bunu tüm insanlığa anlatmalıdır. Bunu bilmenin yolu da Kur’ân-ı Kerîm’le konuşmak, O’nu anlamakla olur. Onu anlamamanın yolu da onu tanıtan bütün kavramları ve onunla alakalı bütün ilim dallarını iyi

bilmekle olur. Ancak şu da var ki, kimi Hz. Peygamber (s.a.v) gibi, kimi İbn Abbas gibi, kimi de bizim gibi çok azını anlayabilir. Onun içindir ki, her iyi anlayan anladığını bizlere aktarmalıdır. Kurtuluş ancak yaratıcını çizdiği kanunlar çerçevesinde gerçekleşir.

Tartışma

Bu çalışma, Kurân-ı Kerîm’de yer alan vaîd kavramının semantik analizi, diğer kavramlarla ilişkisini, tefsir ve meal kaynaklarındaki kavram ile ilgili değerlendirmeleri, çeşitlerini ve fert/toplum üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular şu şekilde değerlendirilebilir:

Vaîd kavramı, Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli gruplara yönelik kullanılan bir tehdidi, cezayı veya azabı ifade etmektedir. Kavramın sözlük anlamından hareketle, Kur’an’da inanmayanlar, inkârcılar, münafıklar, itaatsiz ve isyankâr kişiler için kullanıldığı görölmektedir.

Semantik analizlerin Kur’an’ın doğru anlaşılmasındaki rolü oldukça önemlidir. vaîd kavramının incelenmesi de Kur’an’ın özüne uygun yorumlanmasına katkı sağlayacaktır. Tefsirlerde vaîd kavramına dair farklı yaklaşımların olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, kavramın anlaşılması hususunda çeşitli yaklaşımların bulunduğunu göstermektedir.

Vaîd kavramı, Kur’an’da va’d, İnzâr, azab, helak, cehennem, irade, tebşîr vb. gibi diğer önemli kavramlarla ilişkili olarak ele alınmıştır. Kavramın bu bağlamda incelenmesi, bütüncül bir bakış açısı kazandıracaktır.

Vaîd kavramının, inanmayanlara karşı olduğu kadar, inananlar için de kullanıldığı görölmektedir. Bu durum, kavramın bireysel ve toplumsal etkileri açısından önem arz etmektedir.

Öneriler

Vaîd kavramına dair semantik ve etimolojik incelemeler derinleştirilerek, kavramın sözlük ve Kur’ani kullanımları daha detaylı bir şekilde ortaya konulmalıdır.

Kavramın diğer Kur’ani kavramlarla (va’d, kader, azab, helak, cehennem, cennet, irade, tebşîr adalet, rahmet vb.) ilişkisi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.

Farklı İslami ekollerin vaîd kavramına dair görüş ayrılıkları ve yaklaşımları detaylı olarak incelenmelidir.

Vaîd kavramının bireysel ve toplumsal etkileri üzerinde daha derinlemesine çalışmalar yapılmalıdır.

Kur’an’ın doğru anlaşılması ve yorumlanması için kavram çalışmalarına ağırlık

verilmeli, bu çalışmalar sistematik ve disiplinler arası bir yaklaşımla gerçekleştirilmelidir.

Vaâd kavramının, Kur'an bütünlüğü içerisindeki yeri ve önemi vurgulanarak, bu kavramın hayata yansımaları üzerinde durulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmed. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları, 1975.
- Akgül, Abdullah-Ahmet. *Yüce Kur'an'ın Manası ve Mesajı*. İstanbul: Furkan Yayınları, 2015.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim ve Türk Anlambilimi Ana Çizgileriyle*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, 1971.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dil Bilim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1979.
- Aktaş, Erhan. *Kerim Kur'an*. Ankara: Dumat Ofset, 2017.
- Aktaş, İhsan. *Akıl ve Bilim Işığında Açıklamalı Kur'an Meali*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2024.
- Alkan, Meltem. *Pragmatik ve Semantik İlişkisi Üzerine*. Bursa: GHI Yayınları, 2019.
- Altın, Serdar. *İslam Kültüründe Cinler ve Huyları*. Trabzon: Pelikan Yayınları, 2021.
- Âlûsî, Ebû'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-. *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Aebî'l-Mesânî*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- Arslan, Hakan. *Arapça Sözlük ve Anlam Kılavuzu*. Ankara: DEF Yayınları, 2020.
- Arslan, Raşit. *Vicdan ve ahlak*. Konya: Çizgi Yayınları, 2015.
- Askerî, EEBû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-. *el-Furûku'l-luğaviyye*. Kahire: Dârü'l-İlmî ve's-Sakâfetü, ts.
- Atçıl, Abdurrahman. *İslam Ahlakı ve İnsan Davranışları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2018.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2015.
- Ay, Mehmet Emin. "Kur'an-ı Kerim'de Disiplin, Ceza ve Mükafat". *Bursa U.Ü.İ.F Dergisi* 19 (1993).
- Aydın, Aysun. *Anlamsal Alanlar ve Dil Kullanımı*. İstanbul: XYZ Yayınları, 2020.
- Aydın, Halil. *Arapça Dil Bilgisi ve Uygulamaları*. İstanbul: ABC Yayınları, 2018.
- Aydın, Halil. *İslam Düşüncesinde Varlık Kavramları*. İstanbul: ABC Yayınları, 2020.
- Aydın, Halil. *Kur'an'da Söz ve Vaatler*. İstanbul: ABC Yayınları, 2018.
- Basmacı, Sâir. *Mu'cemü Mustalahati'l-Elfazi'l-Fıkhi'l-İslami*, ts.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meali*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2022.
- Bayraktar, M. Faruk. *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*. İstanbul: M.Ü.İ. Vakfı Yayınları, 1989.
- Bebek, Adil. "Ceza". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-. *Kitabü'l-Esma ve's-Sıfat*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-Tenzîl Ve Esrârü't-Te'vîl*. Beyrut: Daru-İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen

- Yayınevi, 1985.
- Birişik, Abdulhamit. “Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/290-294. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fi el-. *el-Câmiü’s-Sahîh*. Beyrut: Mektebetü-s Sultaniyye, 1422.
- Bulaç, Ali. *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2019.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhu’l-Beyan fî Tefsiri’l-Kur’an*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2021.
- Cerrahoğlu, İsmail. *İslam Ahlakı*. İstanbul: Düşünce Yayınları, 2015.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el. *Ahkâmü’l-Kur’ân*. Kahire: Dar’ul-Hadis, 1994.
- Çakan, İsmail Lütfi - Solmaz, N. Mehmet. *Kur’an’ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Altınok Yayınları, 1984.
- Çakır, Mehmet. *Kur’an-ı Kerim ve Türkçesi*. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2010.
- Çalışkan, Ömer. *Melekler ve Görevleri: İslamî Perspektifte İncelemeler*. Bursa: Elmira Yayınları, 2021.
- Çangal, Mahmut. “Arapça Fiil Türetme Sistemleri ve Anlam İlişkileri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/35 (2016), 109-110.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. İstanbul: Risale Yayınları, 2022.
- Çavdar, Mustafa. *Kur’an Doğruluğu Gösterir*. İstanbul: Sesli Kuran, ts.
- Çavuşoğlu, İsmail Aydın Mahir. *Anlam Biliminde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2015.
- Çelik, Halil. *Kıyamet ve İlahi Adalet*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2016.
- Çelik, Zeynep. *Anlamsal Roller ve Dilbilgisi*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2023.
- Çetin, Fatma. *İslam Mitolojisi ve Şeytan*. Antalya: Norşin Yayınları, 2023.
- Demiray, Mustafa. “Vaad”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 42/403-404. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demirtaş, Elif. *Dilbilimsel Anlam ve Semantik Üzerine Notlar*. Ankara: Akademik Yayınlar, 2022.
- Demirtaş, Mehmet Erdem. *Semantik Analiz ve Dil Gelişimi: Anlamın Evrimi*. Ankara: Dil ve Edebiyat Yayınları, 2020.
- Demirtaş, Selçuk. *Arapça ve İslami Kavramlar*. Bursa: DFG Yayınları, 2021.
- Demirtaş, Yasin. *Mantıksal Yapılar ve Dilsel Anlam*. Ankara: JKL Yayınları, 2021.
- Demiryent, Emrah. *Kur’an Tefsiri*. İstanbul: Ceren Yayınları, 2021.
- Doğan, Ömer Faruk. *Kur’an-ı Kerim’de Anlam ve Tercüme: Semantik Analizler Üzerine Gözlemler*. İstanbul: Sentez Yayınları, 2022.
- Duman, Mahmut. *İçsel Denge ve Öz Farkındalık*. İzmir: Epsilon Yayınları, 2020.
- Ekin, Yunus. *Kur’an’a Göre İnançsızlık*. İstanbul: Işık Yayınları, 2001.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erol, Mehmet. “Arapça’da Türetme Sistemleri ve Anlamsal Kodlama”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2017), 225-226.
- Ertuğrul, Resul. “Kur’an’da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu -I”. *Baıyburt*

- Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/5 (2017), 165-185.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm (el-Fürhûdî) el-. *Kitâbü'l-Ayn Müretteben Ala Hurufi'l-Mu'cemi*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Fırat, Osman. *Kur'an-ı Kerim ve Meali*. İstanbul: Köprü Kitap, 2021.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsü'l-Muhît ve'l-Kabesü'l-Vasît el-Câmi limâ Zehebe min Lugati'l-'Arab Şemâtît*. Beyrut: Daru'l-Maarif, 1986.
- Fuâd Abdülbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî. *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo Mısıriye, 1958.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-. *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*. Kahire: Daru's-Şa'b, 1967.
- Goldziher, İgnaz. "Ehl-i Kitap". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1975.
- Gölpınarlı, Abdulbaki. *Kur'an-ı Kerim Anlamı*. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2020.
- Güçlü, A. Baki vd. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 2002.
- Güneş, Fatma Nur. *Kelimelerin Bağlamı: Siyâk ve Sıbâk İlişkisi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: İslâm Araştırmaları Yayınları, 2022.
- Hakim, Said. *Rabbani Yol ve Sünnetullah*. İstanbul: İnsan Dergisi Yayınları, 1992.
- Hakim, Suad el-. *İbn 'ül-Arabi Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslam'da Devlet İdaresi, çev. Kemal Kuşçu*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- Hammad, Nezih. *Nazariyyetü'l-Va'di'l-Mülzim*. Dimeşk: Dar'ul-Kalem, 2001.
- Hammad, Nezih Kemal. *el-Vefa bi'l-Va'd fi'l-Fıkhî'l-İslami: Tahriru'n-Nukul ve Mûraatu'l-İstilah, Mecelletü Mecmai'l Fıkhî'l-İslami*. Cidde: Mecmai'l-Fıkhî'l-İslamil, 1988.
- Hançerlioğlu, Orhan. *İslam İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Harman, Ömer Faruk. "Cehennem". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Hattab, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman El-Maliki El-Magribi el-. *Mevahibü'l-Celil fi Şerhi Muhtasari Halil*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Havva, Said. *el-Esas fi't-Tefsir*. Kahire: Daru's-Selam, 1985.
- Hayrettin Karaman vd.,. *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Hemedânî, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. Kahire: Mektebet'ül Vehbe, 1965.
- Heysem, Hilal. *Mu'cemü Mustalahü'l-Usul*. Kahire: Darü'l-Cil, 2003.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Kevser Yayınları, 1975.
- İbn Acibe, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şazeli. *el-Bahru'l*

- Medid fi Tefsir 'il-Kuran 'il- Mecid*. Kahire: Doktor Hasan Abbas Zeki, 1419.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihisâr*. Kahire: İdaretü't Tıbaatî'l Müniriyye, 1347.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Beyrut: Daru't Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arap*. Kahire: Daru'l-Maarif, 1980.
- İbn Sahnûn, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sahnûn Abdisselâm b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut: İdaretü't Tıbaatî'l Müniriyye, 1980.
- İbn Teymiyye, Ebü'l Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselam el-Harrani. *Mecmuu Fetava*. Riyad: Darü'l-Asima, 1984.
- İbrahim, Recep Abdullah Cevad. *Mu'cemü'l-Mustalahati'l-İslamiyyeti fi'l-Misbahi'l-Münir*. Kahire: Darü'l-Afaki'l-Arabiyye, 2002.
- İmad, Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâmezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Dârü'l-Mushaf Mektebetu ve Matbaatu Abdurrahman Muhammed, ts.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. Kahire: Daru'l-Maarif, 1961.
- İsfehanî, Ebu Musa Muhammed b. Ebi Bekr b. Ebi İsa el-Medenî Râgıb el-. *el-Mecmûü'l-Mugîis fî Garîbi'l-Kur'ânî ve'l-Hadîs*. Mekke-i Mükerrreme: Cami'atü'l-Ummu'l-Kura Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyai't-Turasi'l-İslamî, 1998.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Kur'an-ı Kerim Ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018.
- Kahraman, Ömer Faruk. "Cehennem". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an-ı Kerim ve Hadislere Göre Nimet ve Musibetler Karşısında İnsan ve Toplum*. Ankara, 1995.
- Karaman, Fikret. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları 2012, ts.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'ın Işığında Günümüz Meseleleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2000.
- Karaman, Hayrettin - vd. *Kur'an- Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Karaman vd., Hayrettin. *Kur'an- Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu* 6/11 (2013), 105-178.
- Kaya, Ahmet. *Psikoloji ve Ahlak*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, ts.
- Kefevî, Ebu'l-Beka Eyyub b. Musa el-Hüseyinî el-. *el-Külliyat Mu'cemu fi'l-Mustalahati ve'l-Furuki'l-Lugaviyyin*. Beyrut: Mevsûatü'r-Risâle, 1998.
- Kesler, Fatih. *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

- Kılıç, Figen. “Kavram Analizi Yönteminin Kültür Kavramının Öğrenilmesine Etkisi”. *Education Sciences* 4/4 (2019), 1381-1391.
- Kılıç, Sadık. *Kur'an'a Göre Nifak*. İstanbul: Furkan Yayınları, 1982.
- Kırca, Celal. *Kıyamet Suresi*, ts.
- Kırca, Celal. *Kur'ân ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Kısa, Mahmut. *Kısa Tefsirli Kur'an Meali*. İstanbul: Armağan Kitaplar, 2022.
- Korkmaz, Hakan. *Dil Bilimi: Denotasyon ve Konotasyon*. Ankara: ABC Yayınları, 2016.
- Korkmaz, Zeynep. *Arapça Fiil ve İsim Yapıları*. Ankara, 2020.
- Kuntman, Orhan. *Kur'an-Açıklamalı Meal*. Ankara, 2002.
- Kurt, Ziya. *Kur'an-ı Kerim'de Fiil Kullanımı*. Trabzon: QRS Yayınları, 2022.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *El-Câmî' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Kuşçu, Kemal. *İslâm'a Giriş Tercüme*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Kutlu, Sönmez. “Va'd ve Vaid”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 4/414. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kutluay, İbrahim. *Kur'an'da Vaid Kavramı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Kutub, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. çev. Bekir Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1987.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru's-Şuruk, 1972.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Hilal Yayınları, ts.
- Küçük, Ali. *Besairu'l-Kur'an*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.
- Külünkoğlu, Cemal. *Kur'an-ı Kerim Gerekeçeli ve Açıklamalı Meali*. İstanbul: Kayhan Yayınları, 2016.
- Larousse, Pierre. “Ceza”. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. Ankara, 1986.
- Larousse, Pierre. “Vaad”. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. Ankara, 1986.
- Lyons, John. *Kuramsal Dilbilime Giriş*. çev. Ahmet Kocaman. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Kuveyt: Dar'ul-Mizan, 2005.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *el-Hidâye*. Beyrut: İdaretü't Tıbaati'l Müniriyye, 1985.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mısri, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-. *Fethu'l-'Aliyyi'l-Malik fi'l-Fetva 'Ala Mezhebi'l-İmam Malik*. Beyrut: Daru'l-Fiker, ts.
- Mücahid, Elmas. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Cami 'u's-Sahih*. Kahire: Matbaatu İsa el-Babî el-Halebî, 1955.
- Neccâr, Abdülvehhâb. *Kasasü'l-Enbiyâ*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1986.

- Neccar, Ebu Bekr (Ebü'l-Beka) Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz el-Fütuhi. *Meûnetü Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ (Müntehâ'l-İradat)*. Mekke-i Mükerreme: Mektebetü'l-Esedi, 2008.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *Sünenü'n-Nesâ'î*. Riyad: Daru'l-Hazara li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2. Basım, 2015.
- Nesefî, Ebu Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed es-Semerikandi en-. *Tilbetü't-Talebe (Talibetü't-talebe) fi'l-Istılâhâtî'l-Fıkhiyye*. Beyrut: Darü'n-Nefais, 1999.
- Nesefî, Ebu'l Berakat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-. *Medarikü't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*. Beyrut: Darü'l Kelimi't Tayyib, ts.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an - Meal Tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Önkâl, Ahmed. "Beşir". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Öztürk, Fatih. *İlahi Uyarılar ve İnsan Davranışı*. Bursa: Altınbaş Yayınları, 2009.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*. İstanbul: Yeni Boyut, 2018.
- Öztürk, Zeynep. *Etimolojik Analiz ve Anlam Kapsamı: Kök Anlamın Rolü*. İstanbul: Edebiyat Yayınları, 2021.
- Palmer, Frank R. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Parlıyan, Abdullah. *Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir*. Konya: Konya Kitapçılık, 2016.
- Pazarbaşı, Erdoğan. *Kur'an ve Medeniyet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Piriş, Şaban. *Kur'an-ı Kerim Türkçe Anlamı*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2013.
- Rasad, Ebu Abdullah Muhammed el-Ensari er-. *Şerhu Hududi İbn Arefe el-Mevsum bil-Hidayeti'l-Kafiyeti's-Şafiyiye*. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1993.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin-Taberistânî er-. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1999.
- Sâbûni, Muhammed Ali es-. *Safvet'üt-Tefâsîr*. Kahire: Dar'us-Sabuni, 1997.
- Said, Cemil. *Türkçe Kur'an*. İstanbul: Şems Matbaası, ts.
- Saka, Şevki. *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Semerikandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. İstanbul: Sezgin Neşriyat/Hizmet Kitabevi, 1993.
- Sıvacı, İsmail Ağa. *Arapça Dilbilgisi ve Sözlükçesi*. Ankara: Ekin Yayınları, 2009.
- Sicistani, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünenü Ebî Dâvud*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1. Basım, 2001.
- Sönmez, Tuncay. *Kavram Haritaları ve Çerçeve Semantiği*. İstanbul: MNO Yayınları, 2015.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-. *Tefsîr'ül-Celâleyn*. Kahire: Darü'l-Hadis, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-. *Ed-Dürri'l-Mensûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'shur*. Beyrut: Daru'l-Fiker, ts.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *er-Risâle*. Kahire: Mektebetü'l Nahda el-Mısıriyye, 1951.

- Şahin, M. Süreyya. “Cin”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 8/5-8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Şahin, Ömer. *Arapça Kök Anlamlar ve Dil Bilgisi*. İstanbul: ABC Yayınları, 2015.
- Şimşek, Sait. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-. *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Mekke-i Mükerrreme: Dâru't-Terbiye ve't-Türaş, ts.
- Tanrıverdi, Selim Kadir. *Kelime ve Kavram Etimolojisi: Anlam Derinlikleri ve Semantik Analiz*. Ankara: Akademi Yayıncılık, 2023.
- Tanyeri, Oğuz. *Semantik Kuramlar ve Tarihsel Gelişim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Taşköprizade, Ahmed Efendi. *Miftahu's-Sa'ade ve Misbahu's-Siyade fi Mevzu'ati'l-'Ulum*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1893.
- Tekin, Ahmet. *Tefsiri Meal Kuran'ın Anlaşılmasına Doğru*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2016.
- Tevfik, Süleyman. *Türkçe Mushaf-ı Şerif*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1927.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1. Basım, 1996.
- Toksarı, Ali. *İslâmi Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997.
- Topaloğlu, Bekir. “Cehennem”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Topbaş, Mahmut. *Şifa Tefsiri*. İstanbul: Cantaş Yayınları, ts.
- Trablusi, Tahir Ahmed Zavi. *Muhtaru'l Kamus*. Tunus: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1977.
- Tûnusî, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-. *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr mine't-Tefsîr*. Tunus: İdaretü't Tibaati'l Müniriyye, 1984.
- Türk, Mehmet. *Allah'ın Kelamı Kur'an-ı Kerim ve Mealî*. İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2010.
- Uslu, Talip. *Ahlak ve Sorumluluk*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2016.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Basît fî Tefsîr'il-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002.
- Vuluvî, Adem Bin Musa El İtyobî. *El-Bahrül-Muhitüs-Seccac fî Şerhi Sahihil-İmam Müslim b. El-Haccac*. Riyad: Daru İbn el-Cevzi, 1426.
- Yardımcı, Hasan Kamil. *Kur'an-ı Kerim'in Anlamı: Dilsel ve Bağlamsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2019.
- Yaşar, Ahmed. “Vaid”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Yavuz, Ali Fikri. *Kur'an-ı Kerim ve Me'al-i Alisi*. İstanbul: Tercüman Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Azab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Yıldırım, Emre. *Çok Anlamlılık: Anlam ve Kullanım*. İzmir: DEF Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Ahmet. *Dilbilim ve Anlam Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Bilim Yayınları, 2020.

- Yılmaz, Ahmet Ali. *Kur'an-ı Kerim ve Klasik Arapça: Dilsel İncelikler ve Anlam Derinlikleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Selçuk. *Vaîd ve İnsan Psikolojisi*. Ankara: Ulaşım Yayınları, ts.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, 2001.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Daru'l-Fiker, 1984.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *Esâsü'l-Belâga*. Beyrut: Daru'l-Fiker, 1996.
- Zeydân, Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*. Bağdat: Müessesetu'r-Risâle, 1976.
- Zuhayli, Vehbe. *et-Tefsirü'l-Münir*. İstanbul: Risale Yayınları, 2020.
- TDK Sözlük. Erişim 15 Ocak 2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*. Kuveyt: Vizaretu'l-Evkafî ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 2006.

ÖZ GEÇMİŞ

Hasan BAŞOĞLU, [REDACTED] dünyaya geldi. İlkokulu köyünde okuyan Başoğlu, 1992 yılında Sinop İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl devlet memurluğuna başladı. Daha sonra 1998 yılında, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler ve 2016 yılında, Adalet Önlisans bölümünden mezun oldu. Ardından lisans eğitimini 2002 yılında, 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve 2016 yılında, Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümlerini tamamladı. Şu an devlet memurluğu vazifesi devam etmekte olan Başoğlu, evli ve biri kız olmak üzere üç çocuk babasıdır.

